

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

Kaisa Immonen

"Kaikki puhuvat Euroopasta aivan kuin se olisi taivas."

Eurooppaa koskevien mielikuvien ja odotusten rooli paperitonta siirtolaisuutta
synnyttävänä ja ylläpitävänä tekijänä

Kansainvälinen politiikka

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2013

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

IMMONEN, KAISA: "Kaikki puhuvat Euroopasta aivan kuin se olisi taivas." Eurooppaa koskevien mielikuvien ja odotusten rooli paperitonta siirtolaisuutta synnyttävänä ja ylläpitävänä tekijänä.

Pro gradu -tutkielma, 98 s., 8 liites.

Pro gradu -tutkielmassani tutkin Eurooppaan liitettyjen mielikuvien ja odotusten roolia Euroopan unionin (EU) alueelle suuntautuvaan paperittomaan siirtolaisuuteen vaikuttavana tekijänä. Julkisessa keskustelussa paperittomuuden motiiviksi mainitaan usein yksilöiden halu parantaa omaa taloudellista asemaansa; puheenvuoroissa esiintyy myös syytöksiä eurooppalaisen sosiaaliturva- ja turvapaikkajärjestelmän väärinkäytöstä. Paperittomien omaa näkemystä siirtolaisuuspäätökseen vaikuttaneista tekijöistä kuullaan harvemmin. Paperittoman yksilön näkökulmasta lähtevä tutkielmani paikkaa osittain tätä puutetta.

Sekä yksittäiset jäsenmaat että EU kokonaisuudessaan pyrkivät vähentämään alueellaan oleskelevien paperittomien määrää sekä torjumaan paperittomien siirtolaisten pääsyn unionin alueelle. Toimet "laittoman maahanmuuton torjumiseksi" suunnataan pääasiassa jo matkaan lähteneisiin tai unionin alueella oleskeleviin paperittomiin. Tutkielmani päähuomio kiinnittyy tätä vastoin siirtolaisuusprosessin alkuvaiheeseen eli tekijöihin, jotka synnyttävät paperitonta siirtolaisuutta siirtolaisten koti- ja asuinmaissa. Tämä mahdollistaa myös arvioida kriittisesti EU:n toimia paperittoman siirtolaisuuden ehkäisemiseksi.

Tutkimusaineistoni koostuu 14 paperittoman siirtolaisen haastattelusta, joista puolet tein Suomessa ja puolet Espanjassa. Aineiston analyysissä hyödynnän Leen veto- ja työntötekijöiden käsitteitä sekä Demüthin ajatuksia siirtolaisuudesta nelivaiheisena prosessina arvioidessani tekijöitä. Veto- ja työntötekijöiden analyysissä on ennen kaikkea kyse paperittomien siirtolaisten subjektiivisista arvioista tilanteestaan kotimaassa sekä mahdollisuuksistaan Euroopassa.

Tutkielmani johtopäätöksenä on, että Eurooppaan liitetään positiivisia ja useimmiten virheellisiä mielikuvia elämän kaikinpuolisesta helppoudesta sekä oman elämän merkittävää kohenemista koskevia odotuksia. Nämä tekijät yhdessä kannustavat pyrkimään Eurooppaan. Mielikuvat ja odotukset perustuvat pitkälti toisten siirtolaisten kertomuksiin ja näiden käyttäytymisestä johdettuihin päätelmiin. Todenmukaisen tiedon välittymistä estää se, että negatiiviset kertomukset Euroopasta leimataan valheellisiksi ja vain omaa kokemusta pidetään luotettavana tietolähteenä. Euroopassa asuvat maanmiehet pitävät osin myös tietoisesti yllä näitä virheellisiä käsityksiä. Lisäksi median, lähinnä TV:n, kuvasto vahvistaa vääristyneitä mielikuvia. Viranomaisinformaation ja faktatiedon rooli mielikuvien ja odotusten rakentumisessa on hyvin vähäinen, mikä antaa aihetta arvioida kriittisesti EU:n toimia tiedottaa laillisista maahanmuuttoväylistä.

Tutkielmani kyseenalaistaa karkeimmat siirtolaisuutta rationaalisen faktatietoon ja taloudellisiin intresseihin perustuvan päätöksenteon kautta mallintavat teoriat ja kiinnittää huomion siihen, kuinka siirtolaisuuspäätöksessä otetaan huomioon laajempaa perheysikköä koskeva statusaseman muutos: sekä Euroopassa asuva siirtolainen itse että tämän perhe nauttivat aiempaa suurempaa arvostusta.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Keskeiset käsitteet ja aiempi tutkimus	6
2.1. Käsitteiden määrittely ja valinta.....	6
2.1.1. Käytettyjen käsitteiden kirjo	6
2.1.2. Maahantulo, maahanmuutto ja siirtolaisuus.....	7
2.1.3. Laiton, luvaton vai paperiton?.....	11
2.2. Aiemman tutkimuksen lähtökohtia	14
2.2.1. Paperittomuus tuotettuna tilana.....	14
2.2.2. Siirtolaisuus, media ja mielikuvat	16
2.2.3. Vaatimus näkymättömyydestä.....	18
3. Paperiton siirtolaisuus ja Euroopan unioni	19
3.1. Mitä, missä ja kuinka monta?	19
3.1.1. Paperittomuuden muodot	19
3.1.2. Entäs ne tilastot?	20
3.1.3. Paperittomuuden tuottaminen EU:n kontekstissa	22
3.2. Paperittoman siirtolaisuuden torjunta	24
3.2.1. EU:n maahanmuuttopolitiikka pähkinäkuoressa	24
3.2.2. Palauttamispolitiikka.....	25
3.2.3. Euroopan unionin laajenevat ulkorajat.....	29
3.2.4. Maahanmuuton hallinnan ulkoistaminen	30
3.2.5. Ennaltaehkäisevät toimet	32
4. Tutkimuksen rakennuspalikat.....	34
4.1. Kurinpidosta tutkimuksen politisoimiseen.....	34
4.1.1. Merkitykselliset kysymykset.....	34
4.1.2. Tutkimuksen poliittisuudesta	36
4.2. Ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat	38
4.3. Teoreettinen viitekehys: siirtolaisuuden mallintaminen.....	39
4.3.1. Yksilön rationaalisesta valinnasta järjestelmätason selityksiin.....	39
4.3.2. Leen työntö- ja vetotekijöiden malli	42
4.3.3. Demuthin siirtolaisuuden prosessimalli	44
4.4. Metodologiasta ja haastattelusta tutkimusmenetelmänä	45
4.4.1. Keskiössä tutkijan itsereflektio ja tutkimuksen prosessiluonne	45
4.4.2. Metodi rajaa ja mahdollistaa	47
4.4.3. Merkitykset, odotukset ja kokemus haastattelututkimuksessa.....	48

4.4.4. ”Ordinary people” versus tutkija?	49
4.4.5. Haastattelu vuorovaikutuksena ja viestintänä	51
4.5. Yleiskuvaus haastattelujen kulusta ja kerätystä aineistosta	52
5. Aineiston analyysi	54
5.1. Analyysin eteneminen askel askeleelta	54
5.2. Työntötekijät.....	55
5.2.1. Konfliktit ja väkivalta koti- tai asuinmaassa.....	55
5.2.2. Yhteiskunnallinen näköalattomuus	58
5.2.3. Arvostuksen ja sosiaalisen nousun mahdollisuus.....	60
5.3. Tietolähteet.....	63
5.3.1. Sukulaiset ja tuttavat tietojen välittäjinä ja mielikuvien luojina	63
5.3.2. Valehtelijan syndrooma.....	65
5.3.3. Muut tietolähteet	67
5.4. Vetotekijät	72
5.4.1. ”Eurooppa on kuin paratiisi.”.....	72
5.4.2. ”Mahdollisuuksien maa”	74
5.4.3. ”Euroopassa on ihmisoikeudet.”	76
5.4.4. EU – suuri tuntematon	78
5.4.5. Suomeen sattuman oikusta, Espanja ovena Eurooppaan	83
5.5. Perillä Euroopassa.....	86
5.5.1. Ensireaktiot	86
5.5.2. Kyllä töitä tekevällä löytyy... vai löytyykö?	88
5.5.3. Ihanteellisten mielikuvien murtuminen.....	90
5.5.4. Odotusten ja kokemusten välinen kuilu	93
6. Johtopäätökset.....	94
Lähdeluettelo.....	99
Liitteet	112
Liite 1. Haastateltavien taustatiedot: koulutus	112
Liite 2. Haastateltavien taustatiedot: paperittomuuden eri muodot	113
Liite 3: Haastattelukysymykset	115

1. Johdanto

Papereitta Espanjassa asuva nigerialainen Alex myi usein Sevillan kotini lähellä nenäliinoja liikennevaloihin pysähtyvien autojen matkustajille. Hänen jollei aivan ensimmäinen niin sitten toinen lauseensa minulle oli *“Help me.” “Auta minua.”* Tuo useaan kertaan toistettu lause jäi vaivaamaan minua niin, että Espanjan vaihtovuoteni jälkeen minulle oli selvää, että halusin tutkia pro gradu -tutkielmassani paperitonta siirtolaisuutta erityisesti paperittomien ihmisten näkökulmasta.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain pistosta sydämessä, vaan vajaa vuosi Etelä-Espanjassa avasi silmäni sen suhteen, kuinka laajamittaisesta, ajankohtaisesta ja kipeitäkin ihmiskohtaloita tuottavasta ilmiöstä paperittomassa siirtolaisuudessa on kyse. Aiheen ajankohtaisuudesta kertoo sen toistuva nouseminen uutisotsikoihin ympäri Eurooppaa: huomiota ovat saaneet niin paperittomien laillistamista ajavat kampanjat¹, viranomaisten toimet paperittomien siirtolaisten leirien hajottamiseksi², paperittomien oikeus terveydenhuoltoon³, toistuvat haaksirikot ja kuolemat Välimerellä⁴ kuin talouskriisin seurauksena voimistunut muukalaisviha ja väkivalta paperittomia siirtolaisia kohtaan⁵. Myöskään Suomi ei ole enää tässä suhteessa muusta maailmasta erillään oleva lintukoto, vaan paperittomat siirtolaiset ovat löytäneet tiensä unionin pohjoisrajalle: esimerkiksi YLE uutisoi toukokuussa 2011 n. 4000 ihmisen oleskelleen laittomasti Suomessa edellisvuoden aikana⁶, ja elokuussa 2011 Keskusrikospoliisi arvioi maassa elävän jopa 3000 paperitonta siirtolaista⁷.

¹ Esimerkiksi Ranskassa työssäkäyvät paperittomat siirtolaiset leiriytyivät kesäkuussa 2010 Pariisin Bastille-oopperan eteen vaatiakseen selkeitä sääntöjä laillistamiskäytäntöihin. Metro France 7.6.2010.

² Yksi kansainvälisesti huomiota herättänyt tapaus on ollut Ranskan Calais'ssa sijainneen paperittomien siirtolaisten leirin hajottaminen syksyllä 2009. Leirillä asui parhaimmillaan n. 800 siirtolaista, joista useimmat pyrkivät kohti Englantia. Le Monde 22.9.2009.

³ Espanjassa hallitseva puolue Partido Popular haluaa poistaa paperittomilta oikeuden ilmaiseen terveydenhuoltoon. El País 7.8.2012. Suomessa on avattu paperittomille tarkoitettut klinikat pääkaupunkiseudulla ja Oulussa. Lääkärilehti 27.1.2011 ja 16.4.2012. Paperittomien terveydenhoidon järjestäminen jakaa päättäjien mielipiteitä Helsingissä. Helsingin Sanomat 27.4.2013.

⁴ Ks. esim. The Guardian 27.2.2012 ja 28.3.2012.

⁵ Muukalaisvastaisuus ja -viha ovat nostaneet päätään useissa Euroopan maissa kuten jättimäisestä velasta, lamaantuneesta taloudesta ja korkeasta työttömyydestä kärsivässä Kreikassa, jossa oleskelee tuhansittain paperittomia siirtolaisia ja turvapaikanhakijoita. Tyytymättömyys on purkautunut väkivaltana ja avoimena rasismina ulkomaalaisia kohtaan. Esimerkiksi Aamulehti uutisoi 12. heinäkuuta paperittomiin siirtolaisiin kohdistuneesta väkivallasta Kreikassa. Uutisessa pidettiin talouskriisiä syynä maahanmuuttovastaisuuden ja uusnatsismin nousuun. Aamulehti 12.7.2012. Ks. myös Periodismohumano.com 5.9.2012.

⁶ YLE 11.5.2011.

⁷ Helsingin Sanomat 9.8.2011.

Aiheen usein negatiivisesti värittyynyt uutisointi sekä omakohtaiset havaintoni paperittomien elämästä Espanjassa saivat aikaan sen, että jäin pohtimaan, miksi paperittomat pyrkivät Eurooppaan huolimatta siitä, että päätyivät täällä monesti epävarmoihin ja turvattomiinkin olosuhteisiin. Oliko kyse puutteellisesta informaatiosta? Millaisia mielikuvia ja odotuksia Eurooppaan kohdistui, ja kuinka nämä vaikuttivat siirtolaisuuspäätökseen? Mitkä olivat ne kotimaan olosuhteet ja tekijät, jotka kannustivat siirtolaisuuteen? Vaikuttiko Euroopan unionin (EU) harjoittama politiikka paperittomien siirtolaisten valintoihin ja päätöksiin? Kysymyksiä oli monia, mutta kansainvälisen politiikan tutkimus ei tuntunut äkkiseltään pystyvän tarjoamaan vastauksia varsinkaan mielikuvien ja odotusten rooliin paperitonta siirtolaisuutta tuottavina tekijöinä.

Siirtolaisuutta ja maahanmuuttoa on toki tutkittu kansainvälisen politiikan kentällä, mutta tutkimus on kohdistunut esimerkiksi siirtolaisuuden hallinnan ja EU-jäsenmaiden kansallisten maahanmuuttopolitiikkojen yhtenäistymiseen (ns. Europeanization of immigration policies)⁸. Favellin mukaan läntisessä Euroopassa siirtolaisuustutkimus on keskittynyt pitkälti integraation käsitteen ympärille, ja siirtolaisten kotoutuminen vastaanottavaan yhteiskuntaan politiikan tavoitetilana on ollut tutkimuksen keskiössä. Toimintapolitiikan tai instituutioiden tasolla liikkuva integraatiotutkimus ei huomioi kuitenkaan siirtolaisten omia kokemuksia.⁹ Lisäksi 2000-luvun alun terrori-iskujen jälkeen yksi keskeisiä teemoja on ollut maahanmuuton turvallistaminen eli sen mieltäminen ja esittäminen turvallisuusuhkana¹⁰. Freeman selittää siirtolaisuuden vähäistä näkyvyyttä kansainvälisen politiikan tutkimuksen *valtavirtaa* edustavissa lehdissä osittain tutkimuksen monitieteisellä otteella ja siitä johtuvalla arvostuksen puutteella sekä luotettavan ja vertailukelpoisen siirtolaisten määriä koskevan tiedon puuttumisella¹¹.

Yksilötasolta lähtevä paperittoman siirtolaisuuden tarkastelu ei siten vaikuttanut taipuvan yksiselitteisesti kansainvälisen politiikan tutkimuskohteeksi. Valtiotoimijoiden ja instituutioiden tasolla liikkuva tutkimus ei kuitenkaan pysty vastaamaan kysymykseen siitä, mitkä tekijät motivoivat yksittäistä paperitonta siirtolaista. Näiden seikkojen tuntemus on kuitenkin mielestäni tärkeää, sillä yksittäisten ihmisten toimista kasvaa ilmiö, jolla on vaikutusta niin valtioiden sisä-, ulko- ja kehityspolitiikkaan, kansainvälisen perus- ja ihmisoikeusregiimin tulkintaan kuin paikalliseen ja

⁸ Geddes 2005, 275.

⁹ Favell 2005, 51–52.

¹⁰ Esimerkiksi Lavenex ja Kunz ovat tutkineet EU:n maahanmuuttopolitiikan vahvaa turvallisuuskytköstä ja vähittäistä paradigman siirtymää kohti maahanmuuttokysymysten sitomista kehityspolitiikan yhteyteen (Lavenex – Kunz, 2008). Dover analysoi EU:n kontrollia ja sisäistä turvallisuutta korostavaa maahanmuuttopolitiikkaa suhteessa Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan (Dover, 2008).

¹¹ Freeman 2005, 113–115.

globaaliin talouteenkin. Tästä näkökulmasta paperittoman siirtolaisuuden tutkimus yhdistyy luontevasti osaksi kansainvälisen politiikan kenttää.

Siinä missä yksilöt ovat olleet kansainvälisen politiikan tutkimuksessa marginaalisen kiinnostuksen kohteina, varsinaisessa siirtolaisuustutkimuksessa on huomioitu yksilötaso. Taloustieteiden vahva vaikutus tutkimukseen näkyy rationaalisen päätöksenteon ja taloudellisten intressien painottumisena yksilöiden toimintaan mallinnettaessa¹². Oma mielenkiintoni kohdistui kuitenkin pelkkiä materiaalisia ja taloudellisia tekijöitä laajemmalle, erityisesti Eurooppaan liittyvien mielikuvien ja odotusten rooliin paperittomasta siirtolaisuudesta synnyttävänä ja ylläpitävänä tekijänä. Päästäkseni kiinni näihin tekijöihin päädyin tuottamaan itse oman tutkimusaineistoni haastattelemalla paperittomia siirtolaisia. Tein haastatteluja kahdessa paikkaa, Suomessa Metsälän säilöönottoyksikössä ja Espanjassa Sevillassa. Sevilla oli minulle luontainen valinta, sillä tutkimusintressini syntyminen liittyi kyseiseen kaupunkiin. Päätin tehdä haastatteluja myös Suomessa lisätäkseen aineistoni laajuutta.

Tarkoitukseni ei ole tuottaa yksinkertaista testattavaa mallia paperittomasta siirtolaisuudesta, vaan etsiä haastatteluaineistosta niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat haastattelemieni paperittomien siirtolaisuusprosessiin. Erityisesti pyrin selventämään sitä, mikä rooli Eurooppaa, EU:ta ja kohdemaata koskevilla mielikuvilla ja odotuksilla on paperittoman siirtolaisuuden tuottamisessa siirtolaisuusprosessin eri vaiheissa, ja mihin muihin tekijöihin nämä mielikuvat ja odotukset linkittyvät. Varsinainen tutkimuskysymykseni on *Millaisia mielikuvia ja odotuksia paperittomilla siirtolaisilla oli Euroopasta, EU:sta ja vastaanottavasta maasta ennen koti- tai asuinmaastaan lähtemistä?* Koska mielikuvat ja odotukset eivät synny tyhjiössä, pidin tärkeänä kartoittaa niitä koti- ja asuinmaan olosuhteita, joita vasten näitä mielikuvia ja odotuksia peilattiin. Tämän lisäksi on oleellista tutkia, millaisten tietolähteiden varaan mielikuvat ja odotukset rakentuivat.

Jotta pystyisin vastaamaan sekä varsinaiseen tutkimuskysymykseen että tuomaan esiin lähtömaan olosuhteita ja tietolähteitä, hyödynnän haastatteluaineistoni analyysissä Leen siirtolaisuutta koskevaa teoriaa, jota on myöhemmin alettu kutsua työntö- ja vetotekijöiden malliksi (push-pull model)¹³. Kyseinen malli tiivistää maastamuutto- ja maahanmuuttotapahtumat lähtömaan työntävien eli pois muuttamista edistävien ja kohdemaan vetävien eli siirtolaisuuteen kannustavien tekijöiden

¹² Ks. esim. Massey et al. 1993.

¹³ Kivisto – Faist 2010, 34.

hyötysuhdelaskelmaksi¹⁴. Leen mukaan lähtöpaikkaa ja määränpäättä koskevat todelliset tekijät vaikuttavat siirtolaisuuteen vähemmän kuin se, kuinka yksilö havaitsee ja käsittää nämä seikat. Kyse on siten monesti kohdetta koskevista mielikuvista. Lisäksi määränpäättä koskevat tiedot riippuvat henkilökohtaisista kontakteista sekä muista tietolähteistä, jotka eivät ole kaikkialla ja kaikkien saatavilla¹⁵. Tätä kautta kysymys tietolähteistä mielikuvien ja odotusten rakennusmateriaalina on oleellinen osa työntö- ja vetotekijöiden mallia. Mallin saamasta kritiikistä¹⁶ huolimatta katson, että käsitteinä työntö- ja vetotekijät ovat yhä käyttökelpoisia, koska niiden avulla on helppo havainnollistaa ja luokitella paperittomaan siirtolaisuuteen kannustavia seikkoja. Kyseisiä käsitteitä käytetään myös EU:n asiakirjoissa¹⁷. Samoin työntö- ja vetotekijöiden mallin etuna on yksilön asema tutkimusyksikkönä toisin kuin monissa järjestelmätason siirtolaisteorioissa. Tämän lisäksi tukeudun Demüthin ajatuksiin siirtolaisuudesta useampivaiheisena prosessina.

Tutkielmani kontekstin muodostaa EU:n maahanmuuttopolitiikka ja erityisesti paperittoman siirtolaisuuden torjunta. Paperittoman siirtolaisuuden tutkiminen irrallaan aikaan ja paikkaan sidotusta viitekehyksestä ei olisi mielekäästä, sillä paperittomuus ei ole sisäsyntyinen ilmiö tai yksilön ominaisuus, vaan se tuotetaan valtioiden politiikkalinjauksilla ja lainsäädännöllä: maahanpääsyä ja oleskeluoikeutta koskevat säädöksiä määritellään ja muokataan yhä uudestaan ja uudestaan vastaamaan erilaisia (tilannesidonnaisia) poliittisia päämääriä. Samoin paperittomaan siirtolaisuuteen liittyvät riskit voivat vaihdella riippuen kulloisistakin politiikkalinjauksista; tietyllä hetkellä viranomaiset saattavat ummistaa silmänsä paperittomalta siirtolaisuudelta, toisena ajankohtana linjana voi olla tiukka kontrolli ja nollatoleranssi. Muutokset heijastuvat paperittomien kokemuksiin Euroopassa ja voivat syödä pohjaa paperittomien siirtolaisten aiempaan tilanteeseen pohjaavalta arviolta siirtolaisuuden kannattavuudesta.

Tutkittaessa paperitonta siirtolaisuutta Euroopassa yksittäisen valtion politiikan tarkastelu ei ole riittävää, sillä EU:n jäsenmaiden maahanmuuttopolitiikkaa ohjaavat sisäpoliittisten tavoitteiden lisäksi unionin yhteinen lainsäädäntö ja strategiset tavoitteet – oli sitten kyse unionin ulkorajojen valvonnasta, viisumipolitiikasta tai paperittomien siirtolaisten palauttamisesta kolmansiin maihin.

¹⁴ Kivisto – Faist 2010, 35–36.

¹⁵ Lee 1969, 287.

¹⁶ Mallia on arvosteltu sen taloustieteisiin nojaavan rationaalisen toimijan olettamuksen vuoksi. Karkeimmillaan tämä tarkoittaa sitä, että yksilön oletetaan laskevan oman toimintansa (taloudelliset) edut ja hyödyt. Ks. esim. Böhning 1981, 36–37; Lee 1969, 287–288; Kivisto – Faist 2010, 35–36.

¹⁷ Ks. esim. COM(2011) 248, 9: “A low probability of return for irregular migrants who are not in need of international protection is a **pull** factor and undermines public trust in national and European authorities. [...]The existence of an informal labour market is also a **pull-factor** for irregular immigration and exploitation of third country nationals.” Lihavointi K.I.

Paperittoman siirtolaisuuden torjunta on myös ollut koko 2000-luvun EU:n agendalla, ja siitä on muodostunut oleellinen osa unionin yhteistä sisä- ja oikeusasioiden politiikkaa. Näiden seikkojen vuoksi Eurooppaan kohdistuvasta paperittomasta siirtolaisuudesta ei ole mielekäästä puhua irrallaan EU:n yhteisestä maahanmuuttopolitiikasta ja erityisesti niistä toimista, joilla unioni pyrkii ehkäisemään ja torjumaan paperitonta siirtolaisuutta.

Tutkielmani etenee seuraavasti: Luvussa 2 avaan ensin maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyvien käsitteiden skaalaa, ja perustelen, miksi päädyin itse käyttämään termiä paperiton siirtolaisuus. Käsitteiden määrittelyn jälkeen pohdin paperittomuuden tuottamista eli sitä, kuinka siirtolaisten luokittelu paperittomiksi riippuu niin yksittäisten valtioiden kuin Euroopan unionin noudattamasta politiikasta ja lainsäädännöstä. Lopuksi käyn läpi lyhyesti aiempaa tutkimusta, josta olen itse ammentanut oivalluksia aineistoa analysoidessani.

Luvussa 3 käsittelen tarkemmin paperitonta siirtolaisuutta Euroopan unionin alueella. Luvun on tarkoitus antaa lukijalle yleiskuva paperittoman siirtolaisuuden muodoista ja paperittomien lukumääristä sekä niistä välineistä ja politiikoista, joilla EU pyrkii torjumaan ja ehkäisemään alueelleen suuntautuvaa paperitonta siirtolaisuutta.

Luvun 4 alussa pohdin oman yksilötasolta lähtevän tutkielmani asemoitumista kansainvälisen politiikan tutkimuskentässä. Avaan myös lyhyesti niitä epistemologisia ja ontologisia lähtökohtia, joiden varaan omaa tutkielmaani rakennan. Tämän jälkeen käyn läpi tutkielmani teoreettista viitekehystä eli siirtolaisuutta selittäviä teorioita ja malleja, joista keskityn erityisesti Leen työntö- ja vetotekijöiden malliin sekä Demuthin prosessimalliin. Lopuksi käsittelen tutkimukseni metodologisia lähtökohtia, avaan haastattelemista tutkimusmenetelmänä sekä esittelen tutkimusaineistoni. Haastattelukysymysten runko sekä haastateltavieni taustatiedot löytyvät liitteistä.

Luku 5 on omistettu aineiston analyysille. Olen jakanut analyysin neljään osaa: käsittelen ensin paperitonta siirtolaisuutta aiheuttavia työntötekijöitä, sitten niitä tietolähteitä, joita haastattelemani paperittomilla oli käytössään, tämän jälkeen vetotekijöitä ja lopuksi mielikuvien ja odotusten suhdetta kokemuksiin Euroopassa. Suurin osa analyysistä vastaa siten aikaa ennen kuin haastattelemani paperittomat saapuivat Eurooppaan. Lopuksi vedän yhteen analyysin tuloksia sekä pohdin haastattelututkimuksen ja yksilötason lähestymistavan mahdollisuuksia kansainvälisen politiikan tutkimuksen kentällä.

2. Keskeiset käsitteet ja aiempi tutkimus

2.1. Käsitteiden määrittely ja valinta

2.1.1. Käytettyjen käsitteiden kirjo

Sekä julkiselle maahanmuuttokeskustelulle, maahanmuuttoa ja maahantuloa koskevalle viranomaispuheelle että akateemiselle siirtolaisuustutkimukselle on leimallista käytettyjen käsitteiden ja nimitysten kirjo: puhutaan niin laillisesta (legal) ja laittomasta (illegal), luvattomasta (irregular) tai paperittomasta (undocumented) maahantulosta ja -muutosta (immigration), siirtolaisista (migrants) ja siirtolaisuudesta (migration) sekä turvapaikanhakijoista (asylum seekers) ja pakolaisista (refugees). Ylätason käsitteet siirtolainen ja maahanmuuttaja voidaan jakaa vielä hienosyisempiin kategorioihin – kuten siirtotyöläiset (temporary labour migrants), perheenjäsenet (family members) ja korkeasti koulutetut siirtolaiset (highly skilled migrants) – jotka toimivat usein valtion kontrollin ja yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien määrittäjinä¹⁸. Omassa tutkielmassani käytän käsitteitä *paperittomat siirtolaiset* tai yksinkertaisemmin vain *paperittomat* sekä *paperiton siirtolaisuus*, sillä koen sekä termit maahanmuutto ja maahanmuuttajat sekä niiden määritteet laitton ja luvaton ongelmallisiksi varsinkin oman tutkimusaiheeni kannalta. Perustelen valintaani tarkemmin luvuissa 2.1.2. ja 2.1.3.

Päällisin puolin neutraalien ilmaisuja, kuten maahanmuuttaja, siirtolainen ja pakolainen, joukkoa täydentävät erilaiset halventavat ilmaukset kuten turvapaikkashoppailija ja elintasopakolainen sekä termit, joiden soveliaisuudesta kiistellään, esimerkiksi laitton maahanmuutto. Erilaisten siirtolaisia luokittelevien kategorioiden ja käsitteiden sekoittuminen on myös varsin yleistä, ja esimerkiksi termin ”laitton maahanmuutto” alle saatetaan niputtaa yhteen niin kansainvälistä suojelua hakevat ihmiset kuin muista syistä Eurooppaan papereita pyrkivät. Hyvä esimerkki mainitun kaltaisesta käsitteiden sekoittumisesta on kevään 2011 Pohjois-Afrikan kansannousujen aiheuttamaa pakolaisvirtaa ja EU:n politiikkaa koskeva uutisointi: saman artikkelin sisällä puhuttiin sekä *laittomista maahanmuuttajista* (illegal immigrants) että *taloudellisista siirtolaisista* (economic migrants) viitattaessa Tunisiasta Italiaan paenneisiin ihmisiin¹⁹. Artikkelissa ”laittomien maahanmuuttajien” ja taloudellisten maahanmuuttoon kannustavien syiden välille vedettiin yhtäläisyysmerkit, ja taustalla vaikuttava konflikti jätettiin huomiotta.

¹⁸ Castles 2000, 270–271.

¹⁹ EurActiv.com, ”France-Italy border rows divides EU parties”.

Demuth huomauttaa, että erilaiset määritelmät ja niiden luokittelu eri kategorioihin heijastavat vastaanottavien maiden arvioita maahantulijoista (tai heidän *toivottavuudestaan*), mutta myös näiden maiden omia tarpeita kuten esimerkiksi tietynlaisen työvoiman tarvetta. Erilaiset luokittelut kuten esimerkiksi paperittomien henkilöiden jaottelu sen perusteella, oliko heillä maahantuloon oikeuttavat paperit vai ei maahan saapuessaan, ei myöskään suoraan kerro mitään siirtolaisuuden syistä tai näiden eri ryhmien kyvystä sopeutua uuteen yhteiskuntaan²⁰. Toisenlainen, siirtolaisten omaan lähtösyitä koskevaan arviointiin perustuva luokittelu olisi myös mahdollinen.²¹ On todennäköistä, että näin päädyttäisiin varsin erilaisiin näkemyksiin siitä, mihin kategoriaan ja miksi henkilö kuuluu.

2.1.2. Maahantulo, maahanmuutto ja siirtolaisuus

Yleensä ottaen maahanmuutto (immigration) määritellään laajasti ihmisten liikkumisena maasta toiseen joko tilapäisen tai pysyvän oleskelun vuoksi²². Düvellin mukaan maahanmuutto on usein käsitteenä saanut kielteisiä vivahteita, koska se nähdään poikkeamana normista eli pysyvästä asettautumisesta tietylle paikalle tai paikallaan pysymisestä (settlement)²³. Samoin termiä maahanmuuttaja (immigrant) pidetään yleiskäsitteenä, joka kattaa kaikki eri perustein maasta toiseen muuttavat henkilöt, vaikka myös tämä käsite on viime aikoina saanutkin jonkin verran negatiivisia konnotaatioita ”maahanmuuttokriittisyyden” ja suoranaisen maahanmuuttovihamielisyyden voimistuttua ympäri Eurooppaa²⁴. Maahantulo (entry) on käsitteenä maahanmuuttoa rajatumpi ja viittaa vain valtion rajojen ylittämiseen maahan pääsemiseksi. Maahantulo voi muuttua maassa

²⁰ Portes 2001, 232.

²¹ Demuth 2000, 29.

²² Esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO määrittelee maahanmuuton poliittisen tai hallinnollisen yksikön rajojen ylittämisenä tietyksi minimiajanjaksoksi. Määritelmän ulkopuolelle jäävät maan sisäinen muuttoliike, kansainvälinen liikkuvuus, joka ei johda muutoksiin yksilön eikä yhteisön sosiaalisten suhteiden verkostossa (lähinnä tällä viitataan turismiin) sekä yksilöiden siirtäminen maasta toiseen ilman, että he aktiivisesti ottavat osaa tähän toimintaan (esimerkiksi pakolaisten siirtäminen lähtömaasta turvalliseen paikkaan). UNESCO:n sivuilla huomioidaan kuitenkin osuvasti, ettei maahanmuuttoa voida nähdä vain rajojen ylittämisenä, vaan pikemminkin kyseessä on koko elämänmittainen prosessi, joka vaikuttaa, ei vain maahanmuuttajan elämän kaikkiin eri osa-alueisiin, mutta myös niin lähtömaan kuin uuden kotimaan yhteisöihin. UNESCO's Glossary on Migration: Migrant/Migration.

²³ Düvell 2009, 329.

²⁴ Muslimivähemmistöt monissa Euroopan maissa ovat kasvaneet nopeasti, mikä on herättänyt huolta ja pelkoa yhteensopimattomista uskonnollisista ja yhteiskunnallisista käsityksistä ja käytännöistä. Myös maahanmuutto ja rikollinen toiminta on usein liitetty julkisessa keskustelussa yhteen enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti, ja äärioikeistolaiset maahanmuuttovastaiset puolueet kuten *Front National* (Kansallinen rintama) Ranskassa, *Lijst Pim Fortuyn* Alankomaissa tai *Dansk Folkeparti* (Tanskan kansanpuolue) Tanskassa ovat nauttineet suhteellisen suurta kannatusta ympäri Eurooppaa 1990-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Populistisiin maahanmuuttovastaisiin oikeistopuolueisiin lukeutuvat myös mm. *Alleanza Nazionale* Italiassa, *Freiheitliche Partei Österreichs* (Vapauspuolue) Itävallassa ja kansalliskonservatiivisen *Sverigedemokraterna* (Ruotsidemokraatit) Ruotsissa. Myös Suomessa maahanmuuttokriittinen puolue *Perussuomalaiset* kasvatti suosiotaan voimakkaasti vuoden 2011 eduskuntavaalien alla ja itse vaaleissa puolue sai murskavoiton 19,1 %:n kannatuksellaan.

oleskeluksi, jos henkilö jää pidemmäksi ajaksi valtion alueelle.²⁵

Pelkkä yksilön maantieteellinen siirtyminen paikasta toiseen ei riitä puhuttaessa maahanmuutosta, vaan valtioiden rajat asettavat keskeisen vedenjakajan, sillä maan sisäinen siirtolaisuus jätetään määritelmän ulkopuolelle. Tullakseen määritellyksi maahanmuutoksi muuttamisen tulee tapahtua tietyistä syistä johtuen, esimerkiksi työn, perheen yhdistämisen tai kansainvälisen suojelutarpeen vuoksi. Sen sijaan opiskelu tai eläkepäivien vietto toisessa maassa ei aina mahdu maahanmuuton viranomaismääritelmien sisään – esimerkiksi kansainvälisten opiskelijoiden oikeuksia saatetaan rajoittaa opiskelumaassa, vaikka opinnot kestäisivät useamman vuoden.²⁶ Viranomaisten käyttämä kieli ja arkipuhe myös eroavat toisistaan sen osalta, kenestä puhutaan maahanmuuttajana, mikä osaltaan lisää väärinkäsitysten ja yksinkertaistusten vaaraa. Hallinnollisesti ulkomailta muuttavat ihmiset jaetaan useisiin eri kategorioihin oleskelun keston ja syyn perusteella (esimerkiksi kausityöntekijä tai pakolaisaseman saanut henkilö), kun taas arkipuheessa maahanmuuttajalla tarkoitetaan yleensä kaikkia ulkomaalaistaustaisia henkilöitä.

“Hieman karrikoiden voisi sanoa, että läntisen maailman kansalaisten liikkuminen paikasta toiseen on toivottavaa, se on turismia, liikematkailua, työkokemuksen hankkimista tai opiskelua ulkomailla. Köyhän idän/etelän kansalaisten liikkuminen sen sijaan tulkitaan pakolaisuuden, (laittoman) siirtolaisuuden ja jopa “turvapaikkaturismin” konteksteissa.”²⁷

Kuten edellä oleva sitaatti tuo hyvin esille kaikkien ihmisten liikkuminen ei ole yhtä toivottavaa, ja erilaiset käsitteet heijastavat eri ihmisryhmien liikkumisen arvottamista. Sanat maahanmuutto ja maahanmuuttaja ovat poliittisesti latautuneita ja kätkevät taakseen kirjavan joukon erilaisia ihmisiä, jotka ovat lähteneet kotimaistaan mitä moninaisimmista syistä. Maahanmuuttajaksi voidaan henkilön tilanteen mukaan laskea yhtä lailla kouluttamaton kehitysmaan kansalainen, EU:n jäsenmaasta toiseen muuttava työtön työnhakija, hyvin koulutettu Euroopasta Yhdysvaltoihin siirtyvä tutkija tai Suomesta Espanjan aurinkorannalle muuttava eläkeläinen²⁸. Historialliset ja kulttuurilliset siteet eri maiden välillä vaikuttavat kuitenkin usein tavallisten ihmisten käsityksiin siitä, kuka on maahanmuuttaja ja kuka ei. Esimerkiksi kuinka moni suomalainen pitää ruotsalaista maahanmuuttajaa *maahanmuuttajana*? Vaikka kansantajuiset määritelmät eivät sovikaan yhteen tieteen objektiivisuuspyrkimyksen kanssa, on tällaiset mielikuvat ja käsitykset hyvä ottaa huomioon,

²⁵ Ks. esim. Poliisin ylijohdanto 2009, 7.

²⁶ Düvell 2009, 330.

²⁷ Ylänkö 2000, 34. Viitattu teoksessa Sarkonen 2005, 49.

²⁸ Esimerkiksi eläkeläisten kansainvälinen muuttoliike on kasvanut jo huomattaviin mittasuhteisiin ja vaikuttanut varsinkin joidenkin Etelä-Euroopan alueiden muuttumiseen maahanmuuttajavoittoisiksi. Wood – King 2001, 19. Hyvä esimerkki eläkeläisten muuttoliikkeestä on jo 1980-luvulla alkanut brittien laajamittainen muutto Etelä-Espanjan rannikkoalueille. O'Reilly 2001.

koska ne vaikuttavat maahanmuuttokeskusteluun ja näkemyksiin hyvästä ja huonosta maahanmuuttajasta.

Ihmisten liikkumisen ja liikkuvuuden (mobility) käsitteellistäminen maahanmuutto-termin kautta on ongelmallista sen vuoksi, että käsite on sidoksissa valtiollisten rajojen ylittämiseen, ja rajojen merkitys ja tiiviys puolestaan on vaihdellut historian saatossa ja eri alueittain. Varsinkin Euroopan unionin jäsenmaiden väliset rajat ovat menettäneet merkitystään, sillä yksi unionin keskeisistä päämääristä on vapaan liikkuvuuden alueen luominen. Samaan aikaan unionin ulkorajojen valvontaa on kuitenkin tiukennettu ja monia aiempia nykyisten EU-maiden ja unionin ulkopuolelle jääneiden naapurivaltioiden välistä liikkuvuutta helpottaneita järjestelyitä on purettu.²⁹ Toisaalta EU-kansalaisten³⁰ muuttaminen unionin jäsenmaasta toiseen ei ole sekään ongelmitta käsitettävissä maan sisäisenä muuttoliikkeenä, ja huolimatta oikeudesta vapaaseen liikkuvuuteen EU-kansalaisten liikkumista rajoittavat yhä monet käytännön esteet kuten oleskelun rekisteröintiin, tuloihin ja etuisuuksiin liittyvät kysymykset³¹.

Myös ajallinen ulottuvuus on oleellinen osa maahanmuuton määritelmää, sillä maahanmuutto käsitetään pitkäkestoisena, jollei pysyvänä, oleskeluna muussa kuin henkilön kotimaassa³². Ihmiset liikkuvat kuitenkin usein rajojen yli ilman varmuutta siitä, tuleeko oleskelusta pitkäkestoista. Alkuperäinen muuttotarkoitus ehtii usein vaihtua matkan varrella, jolloin tiukat ennalta annetut määritelmät pakenevat yksilöllisen tilanteen ulottumattomille. Esimerkiksi opiskelija voi haluta jäädä uuteen maahan opintojen loputtua, ja toisaalta jotkut ihmiset liikkuvat useitakin kertoja vanhan ja uuden kotimaan välillä. Maahanmuuton sitominen ajallisiin puitteisiin on vaikeaa nykyaikana myös sen vuoksi, että ihmisten liikkuvuus on teknisen kehityksen myötä helpottunut ja lisääntynyt. Lyhytaikaisia, alle kolmen kuukauden mittaisia oleskelujaksoja ei lasketa maahanmuutoksi, vaikka vuoden sisällä henkilö saattaa asua useaan kertaan samassa maassa kotimaansa ulkopuolella.³³ Lisäksi EU:n piirissä – ja yleisemminkin kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden parissa – on alettu puhua kiertomuuton (circular migration) edistämisestä, mikä viittaa aiempaa joustavimpiin järjestelyihin, joiden kautta kolmansien maiden kansalaiset voisivat tulla töihin EU:n alueelle tietyksi

²⁹ Düvell 2009, 330.

³⁰ Euroopan unionin jäsenmaiden kansalaiset ovat samalla myös unionin kansalaisia. EU-kansalaisuus ei korvaa jäsenmaiden kansalaisuutta vaan täydentää sitä mahdollistamalla mm. vapaan liikkumisen jäsenmaasta toiseen.

³¹ European Commission 2010, 14.

³² Düvell 2009, 330.

³³ Ibid.

ajaksi, jonka jälkeen he palaisivat kotimaahansa³⁴. Kiertomuuttoa vastaavia järjestelyjä on ollut aiemminkin, mutta 70-luvulla alkaneen jatkuvasti kiristyneen maahanmuuttopolitiikan kauden jälkeen ajatus on nyt nostettu uudestaan keskusteluun³⁵.

Maahanmuutto-käsitteen valtiokeskeisyyden ja siihen liittyvän aika-aspektin vuoksi käytän omassa työssäni termiä *siirtolaisuus* (migration). Muussa tapauksessa joutuisin jaottelemaan haastateltavani kahteen eri osajoukkoon oleskelun keston ja tarkoituksen perusteella, jolloin jakolinja kulkisi *maahantulon* ja *maahanmuuton* välillä. Kuten edellä selvensin, maahantulo viittaa valtion rajan ylittämiseen tai sen yrittämiseen, siinä missä maahanmuutto pysyvämpiluontoiseen oleskeluun. Kyseisen oleskelun keston perustuva jaottelu ei ole tarkoituksenmukainen tässä tutkielmassa, koska tutkin ensisijaisesti niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat siirtolaisuusprosessiin *ennen* Eurooppaan saapumistaan. Lisäksi on epäselvää, milloin maahantulijasta tulee tarkalleen ottaen maahanmuuttaja. Vaikka jotkut haastateltavistani olivat joutuneet viranomaisten haaviin jo rajalla tai pian maahan saavuttuaan, kaikkien tavoitteena oli pidempikestoinen Euroopassa oleskelu, joten senkin vuoksi jaottelu maahantuloon ja maahanmuuttoon ei ole oleellinen. Maahanmuutosta ja maahantulosta puhuminen merkitsee lisäksi implisiittisesti ilmiön tarkastelua siitä fyysisestä tilasta käsin, jonne ihmiset suuntaavat, lähinnä siis kansallisvaltion ja omassa tutkielmassani Euroopan unionin sisältäpäin. Siirtolainen on sen sijaan terminä ”suuntaneutraali” eli se ei ota kantaa muuttoliikkeen suuntaan, sillä se voi merkitä *maahanmuuttajan* (maahan x muuttava henkilö, *immigrant*) lisäksi myös *maastamuuttajaa* (maasta x pois muuttava henkilö, *emigrant*)³⁶.

Siirtolainen-termin valinta ei ole kuitenkaan täysin ongelmaton, sillä sen voidaan katsoa sulkevan ulkopuolelleen ainakin kansainvälistä suojelua hakevat turvapaikanhakijat ja pakolaisaseman saaneet henkilöt, sillä näiden ihmisten liikkumisen taustalla on omaan henkeen kohdistuva uhka, joka ilmenee joko yksilöön kohdistuvana vainona³⁷ tai epäinhimillisenä kohteluna (kidutus, kuolemanrangaistus jne.) tai aseellisen selkkauksen muodossa. Omassa työssäni käytän termiä

³⁴ Kiertomuutossa ei sinällään ole kyse mistään uudesta keksinnöstä, sillä väliaikainen muuttaminen niin maan sisällä kuin yli maiden rajojen on ikivanha siirtolaisuuden muoto. Vertovec 2007, 2, 5.

³⁵ 1950- ja 1960-luvuilla läntisen Euroopan maat rekrytoivat aktiivisesti vierastyövoimaa omien rajojensa ulkopuolelta kattamaan toisen maailmansodan aiheuttamaa työvoimapulaa. Ehkä tunnetuin esimerkki on Saksan vierastyöohjelma (*Gastarbeiterprogramm*), jonka kautta maa rekrytoi matalasti koulutettua työvoimaa Italiasta, Espanjasta, Kreikasta ja ennen kaikkea Turkista. Kansainvälinen öljykriisi 1970-luvun alkupuoliskolla ja sitä seurannut lama tekivät lopun työvoiman tarpeesta ja Länsi-Euroopan valtiot alkoivat yksipuolisesti sanoa irti sopimuksiaan vierastyövoimaa toimittaneiden maiden kanssa. Lavenex – Uçarer 2003, 4.

³⁶ Maahanmuuttovirasto.

³⁷ Vuoden 1951 Geneven pakolaissopimuksen mukaan pakolaisella tarkoitetaan sellaista henkilöä, jolla on perusteltua syytä pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta. UNHCR, Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, article 1 A (2).

siirtolainen korostaakseni ihmisten liikkumista ja toisaalta välttääkseni liian hienosyiset kategorisoinnit, jotka eivät mielestäni sovi yhteen paperittomien ihmisten moninaisten taustojen kanssa. Lisäkategorioiden rakentaminen ja paperittomien siirtolaisten sijoittaminen näihin lokeroihin ei edesauta tavoitettani purkaa rajoja ja luokituksia, joita nykyinen maahanmuuttokeskustelu rakentaa.

Jokainen nimeämisyritys kuten laittomista maahantulijoista tai paperittomista maahanmuuttajista puhuminen sisältää rajauksen, joka jättää osan paperittomista ihmisistä kyseisen luokittelun ulkopuolelle. Sanana ”laiton maahantuli” ei esimerkiksi tarkkaan ottaen viittaisi pidemmän aikaa maassa papereitta oleskelevaan henkilöön tai vastaavasti ”paperiton maahanmuuttaja” ei ongelmitta taivu kuvaamaan ilman henkilöllisyystodistusta maahan saapunutta turvapaikanhakijaa, sillä oletuksena on, ettei turvapaikanhakijalla ole muita vaihtoehtoja kuin pyrkiä toiseen maahan turvaan siinä missä maahanmuuttoa pidetään vapaaehtoisena toimintana. Edellä mainituista syistä johtuen käytän tutkielmassani termiä paperiton siirtolainen sekä turvapaikkaa hakeneista henkilöistä että ihmisistä, jotka eivät hakeneet turvapaikkaa. Seuraavaksi avaan lisää termin ”paperiton” käyttöä.

2.1.3. Laiton, luvaton vai paperiton?

Ilman asianmukaisia matkustusasiakirjoja maahan saapuviin tai ilman oleskelulupaa tai viisumia maassa oleskeleviin ihmisiin viitataan useilla erilaisilla konnotaatioita saavilla termeillä; puhutaan niin laittomasta, luvattomasta kuin paperittomasta maahanmuutosta/siirtolaisuudesta ja maahanmuuttajista/siirtolaisista. Akateemisesta tutkimuksesta löytyy esimerkkejä kaikkien eri variaatioiden käytöstä³⁸. Käsitteenä laiton maahanmuutto sisältää ajatuksen ensinnäkin yhteiskunnan laillisen järjestyksen rikkomisesta, mutta myös siitä, että muuttovirtoja tulee kontrolloida toivottujen ja ei-toivottujen siirtolaisten erottamiseksi toisistaan. Squiren mukaan paperittomien siirtolaisten nimeäminen ”laittomiksi” vie pohjan heidän toimijuudeltaan ja selviytymisstrategioidensa oikeutukselta. Siirtolaiset kuvataan kriminaaleina ja syyllisinä subjekteina sen sijaan, että pohdittaisiin syitä ihmisten aktiivisiin pyrkimyksiin muuttaa Eurooppaan.³⁹ Termin käyttöä vastustetaan myös sillä perusteella, että kaikkien ihmisten tulisi saada liikkua vapaasti yli rajojen⁴⁰.

Viranomaiset ovatkin alkaneet vähitellen käyttää termiä ”luvaton” vastauksena kansalaisjärjestöjen

³⁸ Esim. Väyrynen 2003 käyttää termiä *illegal immigration*, Miggiano 2009, Krause 2011 ja Squire 2011 termiä *irregular migration*.

³⁹ Squire 2011, 4.

⁴⁰ Esimerkiksi Isossa-Britanniassa No one is illegal -järjestö kampanjoi maahanmuuttokontrollien poistamiseksi. <http://www.noii.org.uk/>.

painostukseen luopua laittomasta maahanmuutosta puhumisesta. Kyseinen muutos on nähtävissä myös EU:n käyttämässä termistössä: Vuonna 2005 Eurooppa-neuvosto hyväksyi maahanmuuttoa koskevan kokonaisvaltaisen lähestymistavan (Global Approach to Migration)⁴¹, jossa käytettiin termiä laitton siirtolaisuus (illegal migration). Saman asiakirjan päivittämistä koskevassa komission tiedonannossa vuodelta 2011⁴² termi on muuttunut muotoon luvaton siirtolaisuus (irregular migration). Samoin vuodelta 2008 olevassa Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksessa (European Pact on Immigration and Asylum)⁴³ käytetään sanaa laitton maahanmuutto (illegal immigration), mutta samaista asiakirjaa koskevalla vuonna 2010 päivitettyllä Internet-sivulla⁴⁴ puhutaan luvattomasta maahanmuutosta (irregular immigration). Vuodelta 2011 olevassa komission maahanmuuttotiedonannossa⁴⁵ käytetään jo pääsääntöisesti termiä luvaton siirtolainen (irregular migrant). On kuitenkin hyvä huomata, että käytetyt termit riippuvat osin kulloisenkin dokumentin kielestä; esimerkiksi suomenkieliset käännökset ovat muuttuneet jälkijunassa suhteessa englanninkielisiin termeihin⁴⁶. Vaikka EU:n asiakirjoissa käytetään pääsääntöisesti muita ilmaisuja kuin paperiton siirtolainen, käytän tästä eteenpäin kuitenkin selvyiden vuoksi itse tätä termiä myös EU:n politiikkaan viitattaessani paitsi, jos alkuperäistä termiä ei voida korvata (esim. suorissa lainauksissa tai asiakirjojen nimissä).

Monessa kielessä sana paperittomat on jo vakiintunut ilmaus – esimerkiksi Espanjassa käytetään sanaa *los sin papeles*, ranskaksi se on *les sans papiers* ja englanniksi *undocumented immigrants*. Muitakin vaihtoehtoisia termejä on käytössä: Esimerkiksi Gibney käyttää nimitystä epävarmoissa olosuhteissa elävät asukkaat (precarious residents) kuvatessaan sitä joukkoa ihmisiä, jotka nauttivat vain minimaalisia oikeuksia tai jotka eivät käytännössä voi vedota edes perustavanlaatuisiin ihmisoikeuksiin esimerkiksi karkotuksen pelossa. Tällaisia ihmisiä ovat eri tavoin paperittomiksi luokiteltavat henkilöt, mutta myös valtiottomat, säilöön otetut turvapaikanhakijat tai erilaisin väliaikaisin luvuin maassa oleskelevat, joiden status ei oikeuta pysyvän oleskeluluvan hakemista⁴⁷.

⁴¹ Brussels European Council, Presidency Conclusions 15914/1/05, Annex I.

⁴² COM(2011) 743 final.

⁴³ European Pact on Immigration and Asylum 2008, luku II: Control illegal immigration in particular by ensuring that illegal immigrants return to their countries of origin or to a transit country.

⁴⁴ Summaries of EU legislation: European Pact on Immigration and Asylum.

⁴⁵ COM(2011) 248 final, luku 2.4. Preventing irregular migration. Huom. termi on suomennettu tiedonannon virallisessa suomenkielisessä versiossa sanoilla ”laitton maahanmuutto”.

⁴⁶ Vrt. esim. Summaries of EU legislation -sivuston Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimusta koskevaa englannin- ja suomenkielistä termistöä. Englanninkielisellä sivulla käytetään termiä *irregular immigration* ja suomenkielisellä *laitton maahanmuutto*, vaikka vakiintunut käännös olisi nykyään *luvaton maahanmuutto*.

⁴⁷ Gibney 2011, 52. Gibneyn mukaan Euroopassa juuri nämä ihmisryhmät ovat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa.

Ilman asianmukaisia papereita EU:n alueella oleskelevat henkilöt kokevat usein itsekin termin ”laiton maahanmuuttaja” heidän ihmisarvoaan loukkaavana. Osa omista haastateltavistani vahvisti tämän näkemyksen, vaikka suhtautuminen laittomasta maahanmuutosta puhumiseen poikkesikin haastateltavasta toiseen. Kysymys yksilön omanarvontunnosta nousi monesti esiin, vaikka osa piti termiä vain ilmauksena, jolla todettiin, ettei henkilö ollut noudattanut maahantuloa ja maassa oleskelua koskevia säädöksiä, eikä tosiasian toteamisesta tarvitse pahastua:

”Ikään kuin sinulla ei olisi oikeutta liikkua tai mennä minnekään. Jos haet viisumia, mutta sinulle ei myönnetä sitä, ei jää muuta keinoa kuin ylittää raja uiden, lentäen tai veneellä. Monet kuolevat merellä. Silloin, kun maahanmuuttajat ylittävät merta, hait viettävät juhlapäivää. [...] Paperiton on ruma sana. Auto ilman papereita ei ole minkään arvoinen. Kuvittele ihminen ilman papereita. [...] Joskus se tuntuu pahalta.”⁴⁸ (Mies, 29, Senegal)

”Mitä tulee laittomaan maahanmuuttoon, ensinnäkin, he ovat oikeassa, koska maahanmuuttajat tulevat maahan ilman papereita. On ymmärrettävää, että ilmaisua käytetään. [Maahanmuuttajat] eivät täyty lain vaatimuksia. Mutta todellisuudessa ongelma ei ole laittomasta maahanmuutosta puhuminen. Tulisi kysyä, miksi laitonta maahanmuuttoa esiintyy.”⁴⁹ (Mies, 30, Kongon tasavalta)

Turvapaikanhakijoiden yhteydessä laittomasta maahanmuutosta puhuminen on erityisen harhaanjohtavaa, sillä Geneven vuoden 1951 pakolaissopimuksen mukaan rajan ylittämisestä ilman passia tai muuta matkustusoikeutta osoittavaa asiakirjaa tai valtion alueella luvatta oleskelusta – jos kyseinen henkilö ilmoittautuu viivytyksittä viranomaisille – ei saa rangaista, jos henkilö hakee turvapaikkaa⁵⁰. (Kaikki EU-maat ovat ratifioineet sopimuksen.) Myöskään sillä, saapuuko turvapaikanhakija oikeilla tai väärennetyillä papereilla, ei tule olla vaikutusta mahdollisen kansainvälisen suojelun myöntämiseen⁵¹. Tämän vuoksi en käytä tällaisiin henkilöihin viitatessani laitton maahanmuuttaja -termiä. Sen sijaan paperittomista puhuminen haastattelemieni nykyisten tai entisten turvapaikanhakijoiden kohdalla on perusteltua: Useimmilta puuttuivat henkilöllisyyttä osoittavat asiakirjat taikka vähintäänkin maassa oleskeluun oikeuttava viisumi. Suomessa säilöön oli otettu turvapaikkaa hakeneita henkilöitä, joiden henkilöllisyydestä oli epäselvyyttä, toisin sanoen heillä ei ollut Suomen valtion tunnustamaa henkilöllisyystodistusta tai he olivat käyttäneet vääriä papereita. Myöskään osalla Espanjassa haastattelemistani turvapaikkaan hakeneista henkilöistä ei ollut virallista henkilöllisyystodistusta, mutta jotkin heistä olivat saaneet ns. keltaisen kortin, joka

⁴⁸ “Es como si tú no tuvieras derecho a moverte o a irte a ningún lado. Si pides el visado y no te lo dan, no te queda más remedio que cruzar la frontera nadando o volando o en patera. Muchas personas mueren en el mar. El día que pasan los inmigrantes, los tiburones hacen su fiesta en el mar. [...] Sin papeles, es una palabra muy fea. Un coche sin papeles no vale. Imagínate una persona sin papeles. [...] A veces te hace sentir mal contigo mismo.”

⁴⁹ “Cuando se trata de la inmigración ilegal, primero, tienen razón porque los inmigrantes entran sin papeles. Es normal que lo digan. [Los inmigrantes] no cumplen la norma que erige un país. Pero realmente el problema no es de hablar de la inmigración ilegal. Es de [preguntar] ¿por qué hay inmigración ilegal?”

⁵⁰ UNHCR, Convention and protocol relating to the status of refugees, article 31.

⁵¹ Ihmisiä muuttoliikkeessä -verkkosivusto. ”Faktaa ja fiktiota turvapaikanhakijoista ja pakolaisista”.

antaa turvapaikanhakijalle oikeuden oleskella maassa ja tehdä töitä, mutta joka on voimassa vain hakemuksen käsittelyn eikä anna haltijalleen oikeutta liikkua vapaasti maan rajojen yli⁵².

Omassa tutkielmassani käytän termejä *paperiton siirtolaisuus* ja *paperittomat (siirtolaiset)*, sillä katson niiden parhaiten kuvaavan sitä tapausten ja niiden taustojen kirjoa, joiden vuoksi ihmiset elävät tavalla tai toisella paperittomassa tilassa. Paperittomuus on laajempi käsite kuin laitton tai luvaton maahanmuutto, sillä se käsittää esimerkiksi turvapaikanhakijat, joilta puuttuu henkilöllisyystodistus, mutta myös EU:n tai yksittäisen valtion ulkorajan luvatta ylittäneet tai kyseisen valtion tai unionin alueelle jääneet henkilöt eli maahantuloon tai maassa oleskeluun oikeuttavien dokumenttien puuttumisen vuoksi paperittomat henkilöt. Paperittomasta siirtolaisuudesta puhumista puoltavat myös haastatteluni, sillä haastateltavieni joukossa oli niin turvapaikanhakijoita kuin muista syistä Eurooppaan hakeutuneita ihmisiä, mutta heitä kaikkia yhdisti nimenomaan paperittomuus, joka ilmeni joko matkustusasiakirjojen (passi, tms.) ja/tai viisumin puuttumisena, väärennetyjen papereiden tai toiselle henkilölle kuuluvien dokumenttien käyttämisenä maahan pääsemiseksi tai luvattomana maassa oleskeluna eli oleskeluluvan puuttumisena. Toisin sanoen käytän termiä paperiton kuvaamaan niin henkilöllisyystodistusten kuin viisumin tai oleskeluluvan puuttumista.

2.2. Aiemman tutkimuksen lähtökohtia

2.2.1. Paperittomuus tuotettuna tilana

Kivisto ja Faist jaottelevat maahanmuuton (immigration) kolmeen eri osaan: varsinaiseen ihmisten liikkumiseen paikasta toiseen, asettumiseen uuteen kotimaahan sekä maahanmuuton kontrolliin. Kontrolli lävistää kaksi aiempaa vaihetta, sillä valtiot sekä rajoittavat ihmisten liikkumista ja toisaalta kontrolloivat jo maahan saapuneiden oikeuksia ulkomaalaisiin kohdistuvan lainsäädännön ja määräysten kautta.⁵³ Valtioilla on monopoli sekä määrittellä, kuka on maahanmuuttaja ja kuka ei, että jaotella heidät eri kategorioihin, joiden perusteella yleensä myös erilaiset oikeudet ja velvollisuudet määrittyvät⁵⁴.

Tätä ajatusta voidaan laajentaa myös paperittomaan siirtolaisuuteen, sillä paperittomuudessakin ihmisen statuksena on kyse luokitteluista ja määrittelyistä, joihin valtioilla on yksinoikeus. Rajan

⁵² Red Ariadna.

⁵³ Kivisto – Faist 2010.

⁵⁴ Emt., 50.

ylittäminen ei tee ihmisestä paperitonta, mutta toteutettu politiikka ja voimassa oleva lainsäädäntö tekevät. Esimerkiksi De Genova toteaa, että keskusteltaessa paperittomasta siirtolaisuudesta huomio kiinnittyy usein yksinomaan valtioiden rajoille, ja paperitonta siirtolaisuutta tuottavat kysymykset kuten halvan ja kuuliaisen työvoiman tarve tai globaali taloudellinen epätasa-arvo unohdetaan. ”Rajaspektaakkelin” (border spectacle) myötä siirtolaiset aletaan nähdä potentiaalisina rikollisina ilman, että huomioidaan se seikka, että ”laittomuus” statuksena ei ole pysyvä vaan tuotettu olotila.⁵⁵

Samanlaisia näkemyksiä löytyy myös muusta aiemmasta tutkimuksesta: Väyrysen mukaan paperitonta siirtolaisuutta ei voida tarkastella erillään kansallisista maahanmuuttopolitiikoista, sillä valtiot määrittelevät toimillaan ja lainsäädännöllään laillisen ja ”laittoman” siirtolaisuuden rajat⁵⁶. Kivisto ja Faist liittävät paperittomien työntekijöiden lukumäärän kasvun varsinkin Pohjois-Amerikassa ja läntisessä Euroopassa valtioiden tiukentuneeseen maahanmuuttopolitiikkaan, jonka seurauksena ulkomaalaisille myönnetään vähemmän lailliseen maassa oleskeluun oikeuttavia lupia⁵⁷. Myös Geddes jakaa saman näkemyksen: laillisten maahanmuuttoväylien vähittäinen kaventaminen 1960-luvulta asti on vaikuttanut ”laittomaksi” määritellyn siirtolaisuuden kasvuun, sillä uudet rajoitteet ovat tuoneet mukanaan yritykset kiertää niitä – oli kyseessä sitten ihmissalakuljetus, ihmiskauppa tai papereiden väärentäminen⁵⁸.

Paperittomuutta ihmisten statuksena ei kuitenkaan tuoteta vain valtioiden rajoilla. Paperittomien siirtolaisten määrää arvioitaessa tulisi huomata, että lukumäärään vaikuttavat, ei vain unionin rajat luvatta ylittäneet, vaan myös oikeusaseman muutoksesta johtuen paperittomiksi luettavat henkilöt. Toisin sanoen yksilö voi ”liikkua” laillisen statuksen ja paperittomuuden välillä muuttamatta fyysistä olinpaikkaansa. Maantieteellisen liikkuvuuden (geographic flow) lisäksi paperittomalla siirtolaisuudella on siten oma ”sisäsyntyinen” piirteensä, yksilön oikeusasemaan liittyvä liikkuvuus (status-related flow); esimerkiksi oleskeluluvan menetystä seuraava oleskelu maassa merkitsee ihmisen statuksen muuttumista laillisesta maahanmuuttajasta paperittomaksi siirtolaiseksi.⁵⁹ Paperittomuus yksilön elämäntilanteena (condition) ei siten riipu yksin siirtolaisen omista toimista vaan se tuotetaan kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden määrittämän sääntelyn kautta. Näin ollen paperittomuus ei ole ennalta-annettu tai muuttumaton status, vaan voi muuttua esimerkiksi

⁵⁵ De Genova 2011, 103.

⁵⁶ Väyrynen 2003, 1–3.

⁵⁷ Kivisto – Faist 2010, 52.

⁵⁸ Geddes 2001, 154. Ks. myös Pastore 2003, 109.

⁵⁹ CLANDESTINO Project 2009, 10.

lainsäädännön uudistuksen myötä.⁶⁰

On myös hyvä huomata, että laittomasta ja laillisesta maahanmuutosta puhuttaessa otetaan annettuna laillisten väylien olemassaolo ja toimivuus. Käytännössä lailliset väylät liikkua ovat monien ihmisten saavuttamattomissa varallisuuden, henkilöllisyystodistusten tai muiden dokumenttien puuttumisen vuoksi. Sääntelyn näkökulmasta paperittomuus näyttäytyy tällöin toimintapolitiikan epäonnistumisena (policy failure) joko niin, että politiikan suunnittelu, täytäntöönpano tai toteuttaminen on puutteellista.⁶¹ Laillisten väylien puuttumista voi tarkastella myös oman maan jättämisen oikeuden kautta⁶²: tätä oikeutta ei pysty esteettä toteuttamaan joko siksi, että valtio rajoittaa kansalaistensa liikkumista tai siksi, että mikään maa ei halua päästää henkilöä rajojensa sisäpuolelle. Ihmisillä voi siis olla oikeuksia, joita he eivät käytännössä pysty toteuttamaan.

2.2.2. Siirtolaisuus, media ja mielikuvat

Woodin ja Kingin mukaan media voi vaikuttaa siirtolaisuusprosessiin sekä yksilöiden ja yhteisön kokemuksiin kolmella eri tavalla: 1) Media – elokuvat, TV, mainokset ja lehdet – toimii tärkeänä tietolähteenä, mutta johtaa usein myös vääristyneisiin käsityksiin, koska länsimaita/”Pohjoista” kuvataan usein vaurauden ja vapaan elämäntavan tyyssijoina kehitysmaissa/”Etelässä”. Usein paluumuuttajat itse vahvistavat tätä virheellistä käsitystä tehdäkseen vaikutuksen maanmiehiinsä tai kieltääkseen epäonnistumisen, syrjinnän ja kärsimyksen kokemukset – sekä perheeltään että itseltään. 2) Se, kuinka vastaanottavan maan media esittää maahanmuuttajat, vaikuttaa keskeisesti heihin kohdistuviin asenteisiin ja heidän vastaanottamiseen. 3) Nykyaikainen media tarjoaa siirtolaisille ja siirtolaisyhteisöille myös väylän olla yhteydessä lähtömaihinsa ja pysyä kärryillä kotimaan tapahtumista. Kolikon kääntöpuolena ”vanhan kodin” jatkuva läsnäolo uudessa kotimaassa voi hidastaa ja vaikeuttaa integroitumista vastaanottavaan yhteiskuntaan.⁶³ Näistä kolmesta olettamasta ensimmäinen koskee oman tutkielmani aihetta Eurooppaa koskevien mielikuvien ja odotusten kautta.

Myös Giddensin ajattelusta voi lukea samoja suuntalinjoja: Myöhäismodernilla ajalla ihmisten elämysmaailmat (lifeworlds) ovat erilaistuneet ja segmentoituneet. Yksilöt ovat tietoisia näistä erilaisista tavoista elää ja samaan aikaan globaali media tuo ihmisten ulottuville tiedon myös oman

⁶⁰ Squire 2011, 6. Ks. myös De Genova 2011, 93; Laubenthal 2007, 124.

⁶¹ CLANDESTINO Project 2009, 16.

⁶² Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen artiklan 13.2 mukaan jokaisella on oikeus lähteä maasta, myös omasta maastaan, ja palata maahansa. Vaikka yksilöllä on oikeus jättää kotimaansa, mikään maa ei ole kuitenkaan velvollinen ottamaan vastaan muita kuin omia kansalaisiaan.

⁶³ Wood – King 20011, 1–2.

yhteiskunnan ulkopuolelta löytyvistä vaihtoehtoisista ”maailmoista”. Kyse ei kuitenkaan ole välttämättä *vaihtoehtoisista* tavoista elää, sillä vaihtoehto viittaa mahdollisuuteen, mutta tosiasiassa suurella joukolla ihmisiä ei ole valinnanmahdollisuutta.⁶⁴ Myös informaation vastaanottajan omalla taustalla ja sosiaalisella asemalla on suuri merkitys median tuottamien tietojen ja mielikuvien tulkinnassa⁶⁵. Abu-Lughodin mukaan ihmisten arkielämän kokemukset vaikuttavat TV:n välittämiin audio-visuaalisiin viesteihin eivätkä nämä viestit välity aina sellaisina kuin niiden laatija olisi halunnut johtuen siitä, ettei vastaanottajalla ole välineitä käsitellä niitä (esim. ei käsitystä siitä arvomaailmasta, jossa TV-sarja on tuotettu)⁶⁶.

Samoin Gebrewold näkee nykyaikaisen median olevan perinteisten työntö- ja vetotekijöiden lisäksi keskeisessä roolissa Afrikasta poispäin suuntautuvassa maahanmuutossa. Taloudellinen kehitys ja poliittinen vakaus etenevät hitaasti monissa Afrikan maissa. Sitä vastoin moderni media ja tietojenvälitys kuten TV, Internet ja matkapuhelimet sekä ”moderni” länsimaalainen kulttuuri – tai ainakin sen ihannoiti – ovat valloittaneet mannerta huomattavasti nopeammin.⁶⁷ Gebrewoldin mukaan taustalla voi vaikuttaa näkemys oman kulttuurin takaperoisuudesta ja halu tulla osaksi globaalia kulttuuria, joka samaistetaan pitkälti läntiseen taloudelliseen ja kulttuurilliseen kehitykseen.⁶⁸

Oman tutkimukseni kannalta hyödyllinen vertailukohta on Main tutkimus Italiaan 1990-luvun alussa joukoittain muuttaneista albaaneista. Mai tutki haastatteleamalla albaaninuorten mielikuvia ja ennakkokäsityksiä Italiasta ja television roolia näiden pitkälti virheellisten käsitysten muodostumisessa. Main haastattelemat nuoret kertoivat Italian television esittämän kauneuden ja väriloiston huumanneen heidät, eivätkä he esimerkiksi olleet juurikaan välittäneet katsoa asiaohjelmia vaan olivat tyydyttäneet vapaan ja huolettoman elämäntavan janoaan viihteellä. TV:n viihdeohjelmat esittivät nuorille radikaalisti erilaisen tavan elää ja olla, mutta saivat heidät samalla tuntemaan itsensä alempiarvoisiksi ja globaalista kulttuurista syrjäytetyiksi. Maastamuuttoon ladattiin siten toiveita itsensä toteuttamisesta ja sellaisista sosiaalisista suhteista, jotka eivät olleet mahdollisia tiukan patriarkalisessa Albaniassa, mutta joiden olemassaolon Italian TV oli tehnyt tietäväksi. Haastatteluissa kävi kuitenkin selväksi, että Italiaan muuttaneet albaanit olivat joutuneet pettymään toiveissaan helposta elämästä; he eivät olleet uskoneet joutuvansa tekemään niin paljon

⁶⁴ Giddens 1991. Viitattu teoksessa Hughes 2002, 83.

⁶⁵ Emt., 98.

⁶⁶ Abu-Lughod 2005, 33, 38.

⁶⁷ Gebrewold 2007, 86.

⁶⁸ Emt., 101.

työtä kehnolla palkalla ilman kummoisia tulevaisuuden näkymiä. Televisiolla oli siten keskeinen rooli yksinkertaistetun ja illusorisen kuvan luomisessa italialaisesta yhteiskunnasta, joka puolestaan motivoi nuoria muuttamaan maahan, koska he uskoivat tämän kuvan vastaavan todellisuutta.⁶⁹

Myös Remichen vuonna 2010 kuvaaman dokumenttielokuva *Ghetto Millionaires* valottaa osuvasti siirtolaisuuteen liittyvää mielikuvien tematiikkaa. Remiche kuvaa lähinnä Brysselissä ja Pariisissa asuvien *les Sapeurs* -nimiseen alakulttuuriin kuuluvien kongolaisten elämää Euroopassa⁷⁰. Dokumentissa Brysselin jetset-kongolaisista ohjelmaa kuvaava Papa Rolls toteaa vilpittömästi uskovansa, että Kongon demokraattisen tasavallan pääkaupungissa Kinshasassa ohjelmaa katsovat nuoret ovat onnellisia voidessaan ihailla Euroopan kongolaisten elämää. ”Näytän heille sen, mitä he haluavat: musiikkia, tähtiä, kaiken sen.”⁷¹ Kotona Kongossa nuoret haaveilevatkin sitten pääsystä Eurooppaan, jota he kuvaavat ikuisen onnen tyyssijaksi. Mielikuvat Euroopasta rakentuvat kotiin palaavien kongolaisten kalliiden vaatteiden ja kotiin lähettämien rahojen varaan. Euroopassa asuville kongolaisille karu todellisuus on kuitenkin paljastunut – jokainen euro on ansaittava omalla työllä, jollei halua sortua rikoksiin, eikä elämä ole helppoa – mutta he eivät halua tai voi kertoa totuutta, sillä eivät halua tuottaa pettymystä ja häpeää perheilleen. Remichen dokumentti keskittyy kongolaisiin, mutta on aiheellista olettaa, että samankaltaisia ilmiöitä ilmenee myös muiden afrikkalaisten diasporien keskuudessa.

2.2.3. Vaatimus näkymättömyydestä

Paperitonta siirtolaisuutta Italiassa tutkineen Miggianon mukaan paperittomuuteen liittyy vaatimus näkymättömyydestä ja ulkopuolisuudesta oleskeluoikeuden takeena. Käännytyspäätöksen saatuaan paperiton siirtolainen *valitsee* yleensä maahan jäämisen – sillä edellytyksellä, että pystyy välttämään käännättämisen. Paperiton voi oleskella maassa niin kauan kuin pysyttelee näkymättömänä. Toisin sanoen paperiton henkilö on yhtä aikaa sekä sisällä yhteiskunnassa että sen ulkopuolella. Pysyvä poikkeustila (state of exception) jättää paperittomat lain ulkopuolelle, minkä seurauksena hän altistuu hyväksikäytölle rajojen molemmin puolin. Paperittoman siirtolaisen oikeus oleskella maassa saattaa riippua esimerkiksi työsuhteesta, jolloin työpaikan menettämisen mahdollisuus heijastelee karkottamisen todennäköisyyttä. Tällaisissa olosuhteissa paperiton työntekijä on valmis suuriinkin

⁶⁹ Mai 2001.

⁷⁰ Sapeurit käyttävät huomattavia summia pystyäkseen pukeutumaan huomiota herättävästi merkkivaatteisiin. Kuten yksi mies dokumentissa toteaa: vaikka sapeur kantaisi yllään tuhansienkin eurojen arvoisia muotiluomuksia, tämän jääkaappi saattaa olla tyhjä. Sapeurin muodikas imago ja ihmisten hänen tyylitajuansa kohtaan osoittama arvostus ovat tärkeämpiä kuin perhe, koulutus ja työ – vähintäänkin hienot vaatteet saavat ihmisen unohtamaan omat kärsimyksensä ja pettymyksensä hetkeksi.

⁷¹ ”I show them what they love, the music, the stars, and all that.”

uhrauksiin työpaikkansa säilyttämiseksi. Toisin sanoen paperiton siirtolainen saa pysyä maassa niin kauan kuin hän pysyttelee, ei vain näkymättömänä, vaan myös tuottavana.⁷²

Myös Krausen lainaaman Hannah Arendtin havainnot kansalaisuudettomien ja paperittomien ihmisten yhteiskunnallisen toimijuuden kieltämisestä liittyvät tähän näkymättömyyden tematiikkaan. Kansalaisuudettomilta ja paperittomilta henkilöltä ei ole vain kielletty oikeudellista statusta ja materiaalisten tarpeiden tyydyttämistä, vaan myös mahdollisuus parantaa tilannettaan omalla toiminnallaan. Arendtin mukaan mikään, mitä paperiton tekee, ei vaikuta hänen statukseensa ”laittomana maahanmuuttajana”.⁷³ Gunnelflo ja Selberg lainaavat Jacques Rancièrin ajatusta ihmisoikeussubjektin (subject of the rights of man) ja poliittisen subjektin (subject of politics) yhdistymisestä: ihmisoikeudet kuuluvat niille, ”joilla ei ole oikeuksia, jotka heillä on, ja joilla on oikeuksia, jotka eivät heille kuulu”.⁷⁴ Paperittomien siirtolaisten tilanne selventää Rancièrin määritelmää, sillä paperittomat eivät usein käytännössä voi turvautua poliisiin tai muihin viranomaisiin kohdatessaan väkivaltaa, syrjintää tai hyväksikäyttöä. Toisin sanoen heillä on oikeuksia kuten oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen (yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistuksen artikla 3) tai oikeus samaan palkkaan samasta työstä (emt. artikla 23) ilman, että he voivat toteuttaa näitä oikeuksiaan.

3. Paperiton siirtolaisuus ja Euroopan unioni

3.1. Mitä, missä ja kuinka monta?

3.1.1. Paperittomuuden muodot

Ihmisten mielikuvissa Eurooppaan kohdistuva paperiton siirtolaisuus samaistuu helposti tiedotusvälineissä esitettyihin kuviin Välimeren pohjoisrannikolle saapuvista täyteen ahdatuista veneistä, mutta todellisuudessa erilaisten paperittomuuteen johtavien tilanteiden skaala on huomattavasti tätä laajempi. Euroopan unionin kontekstissa paperittomilla siirtolaisilla tarkoitetaan kolmansien maiden kansalaisia, jotka saapuvat ”laittomasti” jonkin unionin jäsenvaltion alueelle maa-, meri- tai ilmaitse, usein myös lentokenttien kauttakulkualueiden kautta. ”Laitonta” tästä toiminnasta tekee se, että tulijat käyttävät väärennetyjä tai toiselle henkilölle kuuluvia asiakirjoja

⁷² Miggianon käyttämä termi on luvaton maahanmuutto (irregular immigration). Miggiano 2009, 12, 16.

⁷³ Krause 2011, 27.

⁷⁴ ”[T]he Rights of Man are the rights those who have not the rights that they have and have the rights that they have not.” Gunnelflo – Selberg 2010, 177.

(passit, henkilöllisyystodistukset, viisumit) tai pyrkivät unionin alueelle kokonaan ilman papereita joko omatoimisesti tai ihmissalakuljettajien⁷⁵ avulla⁷⁶.

Unionin alueelle tulee myös laillisin keinoin huomattavan suuri määrä ihmisiä, jotka jäävät maahan sallittua kauemmaksi ajaksi (esimerkiksi viisumin umpeuduttua, ns. overstayers) tai muuttavan oleskelutarkoitusta ilman viranomaisten lupaa⁷⁷. Euroopan komission vuodelta 2011 olevan maahamuuttotiedonannon mukaan suurin ”laittoman maahanmuuton” syy EU:n alueella on maahan jääminen viisumin umpeuduttua⁷⁸. Turvapaikanhakijat muodostavat poikkeuksen muista siirtolaisryhmistä, sillä turvapaikanhakija saa ylittää EU-rajan ilman passia tai viisumia, ja anoessaan turvapaikkaa hän saa luvan oleskella maassa hakemuksensa käsittelyn ajan⁷⁹. Kielteisen päätöksen jälkeen maahan jäävästä turvapaikanhakijasta tulee kuitenkin paperiton siirtolainen, jonka poliisi voi käännyttää⁸⁰, sillä henkilöllä ei enää tällöin ole oleskeluoikeutta maassa.

3.1.2. Entäs ne tilastot?

Paperittomien siirtolaisten lukumäärät vaihtelevat yleisen vuositason lisäksi EU-maasta toiseen. Tähän vaikuttavat kunkin maan maantieteellinen sijainti - Välimeren rannikon valtiot toimittavat maantieteellisen asemansa takia usein Euroopan ulko-oven virkaa - sekä puhuttuun kieleen ja jo maassa oleskeleviin siirtolaisyhteisöihin liittyvät tekijät⁸¹. Samoin kolmansien maiden sisäpoliittiset tekijät voivat voimistaa unionin alueelle kohdistuvia muuttovirtoja: tästä hyvä esimerkki ovat Välimeren eteläpuolisten maiden kansannousut vuonna 2011, joiden seurauksena kymmeniä tuhansia ihmisiä pyrki Tunisiasta, Libyasta ja vähäisemmässä määrin Egyptistä Euroopan unionin alueelle⁸².

Niin laillisten kuin paperittomien siirtolaisten lukumäärän arvioiminen aina kulloisellakin hetkellä on kuitenkin vaikeaa, sillä luvut perustuvat eri maiden omiin tilastoihin, joita kerätään erilaisin perustein, eri tarkoituksiin ja vaihtelevin resurssein. Lisäksi ilmiön dynaamisuus asettaa omat rajoituksensa tietojen keräämiselle. Tilastot laahaavat aina jäljessä ihmisten muuttaessa paikasta toiseen. Tarkkojen

⁷⁵ Ihmisten salakuljettaminen (human smuggling) eroaa ihmiskaupasta (human trafficking) siten, että salakuljettaja auttaa maksua vastaan henkilön rajan yli, kun taas ihmiskaupassa on kyse henkilön vapauden riistosta taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. Myös ihmiskaupan uhreiksi joutuneiden yksilöiden tavoite on voinut olla päästä joko laillisesti tai luvatta unionin alueelle, ja heidät on usein houkuteltu valheellisilla lupauksilla lähtemään matkaan, jonka aikana he menettävät vapautensa. Väyrynen 2003.

⁷⁶ Ks. esim. Frontex Annual Risk Analysis 2012, 22-27.

⁷⁷ KOM(2006) 402 lopullinen, 2. Asiakirjassa käytetään termiä laittomat maahanmuuttajat.

⁷⁸ KOM(2011) 248 lopullinen, 11.

⁷⁹ Viitanen 2010, 7.

⁸⁰ KOM(2006) 402 lopullinen.

⁸¹ Väyrynen 2003, 13–14.

⁸² Frontex Annual Risk Analysis 2012, 4.

tilastojen keräämistä vaikeuttaa vielä lisäksi se seikka, että paperittomien siirtolaisten intresseissä ei ole päätyä viranomaisten tietokantoihin.⁸³ Myös (raja)viranomaisten käytössä olevat resurssit vaikuttavat paperittomien siirtolaisten havaitsemiseen: kiinni jääneiden paperittomien lukumäärän kasvu voi joko merkitä todellista maahanpyrkijöiden lisääystä tai sitten heijastella viranomaisten aiempaa parempia mahdollisuuksia kontrolloida ihmisten liikkumista⁸⁴.

Euroopan rajaturvallisuusvirasto Frontexin mukaan vuonna 2011 EU:n ulkorajoilla havaittiin n. 141 000 luvatonta rajanylitystä ja unionin alueella tavattiin n. 351 000 paperitonta siirtolaista⁸⁵. Reilu kolmasosa (36 %) kaikista unionin alueella oleskelevista paperittomista siirtolaisista havaittiin Ranskan, Espanjan ja Italian alueella⁸⁶. Näitä havaittuja tapauksia ei kuitenkaan voida laittaa yhtäläisyysmerkkeihin kaikkien unionin alueella oleskelevien paperittomien siirtolaisten kokonaislukumäärän kanssa. Euroopan komission lehdistötiedotteessa vuodelta 2007 unionin alueella oleskelevien paperittomien siirtolaisten⁸⁷ määräksi arvioidaan 4,5–8 miljoonaa⁸⁸. Useiden miljoonien vaihteluväli kuvastaa paperittomien lukumäärän luotettavan arvioinnin vaikeutta sekä arviointiin liittyviä puutteita kuten paperittomien siirtolaisten maastamuuton sekä kuolemantapauksien huomiotta jättämistä. Tämän vuoksi paperittomien lukumäärällä voidaan myös pelata ”numeropelejä” (number games)⁸⁹: karkeat arviot antavat mahdollisuuden maalailia erilaisia paperittomaan siirtolaisuuteen liittyviä uhkakuvia. Euroopan komission tilaama, vuodelta 2009 oleva CLANDESTINO-projektin loppuraportti päättyy aiempaa lehdistötiedotetta vaatimattomampiin lukuihin: loppuraportissa arvioidaan, että vuonna 2008 koko EU-27 -alueella oleskeli 1,9–3,8 miljoonaa paperitonta⁹⁰, joista suurin osa vanhoissa jäsenmaissa. Lukuun sisältyvät ulkomaan kansalaiset, joilla ei ole laillista oleskelulupaa asuinmaassaan sekä henkilöt, jotka rikkovat heille myönnetyn statuksen ehtoja siten, että heidän oleskelunsa voidaan päättää. Reilussa viidessä vuodessa paperittomien lukumäärän arvioidaan laskeneen noin kolmannekselle, sillä vuonna 2002 arviot vaihtelivat välillä 3,1 – 5,3 miljoonaa⁹¹.

Eurooppaan pyrkivien paperittomien lukumäärien lisäksi myös kulkureitit vaihtelevat. Tiukentunut

⁸³ Kivisto – Faist 2010, 48. Ks. myös Favell 2005, 53–54.

⁸⁴ Frontex Annual Risk Analysis 2012, 8.

⁸⁵ Emt., 10.

⁸⁶ Emt., 13.

⁸⁷ Alkuperäinen termi *laittomat siirtolaiset* (illegal migrants).

⁸⁸ Euroopan komissio 16.5.2007.

⁸⁹ Squire 2011, 3.

⁹⁰ Alkuperäinen termi *luvaton ulkomaalainen asukas* (irregular foreign resident).

⁹¹ CLANDESTINO Project 2009, 11–12.

kontrolli tietyllä alueella johtaa yleensä siihen, että Eurooppaan pyrkivät ihmiset ja ihmisalakuljettajat siirtyvät käyttämään vähemmän valvottuja reittejä. Näin kävi esimerkiksi 90-luvun lopulla, jolloin Gibraltarin salmen ympäristön valvonnan tehostamisen seurauksena paperittomat siirtolaiset alkoivat pyrkiä yhä suuremmassa määrin Kanarian saarille.⁹² Viime vuosina läntisen Afrikan ja Välimeren länsi- ja keskiosien (eli Espanjan ja Italian rannikoiden, Ceutan ja Melillan sekä Italian saarien ja Maltan) kautta Eurooppaan on saapunut aiempaa vähemmän paperittomia siirtolaisia, ja sitä vastoin Turkin ja Kreikan vastaisesta maa- ja merirajasta on tullut vilkkain luvaton rajanylityspaikka⁹³. Poikkeuksellisesti vuonna 2011 Välimeren eteläpuolisten maiden kansannousujen vuoksi Maltan sekä Italian saarten Lampedusan ja Sisilian kautta Eurooppaan pyrki n. 64 000 paperitonta siirtolaista, joista lähes puolet oli tunisialaisia⁹⁴.

3.1.3. Paperittomuuden tuottaminen EU:n kontekstissa

Luvussa 2.2.1. toin esille, kuinka lainsäädännöllä ja viranomaistoimilla tuotetaan paperitonta siirtolaisuutta, mitä kautta paperittomuus voidaan ymmärtää esimerkiksi toimintapolitiikan epäonnistumisena. Periaatteessa kolmannen maan kansalainen voi muuttaa EU:n alueelle laillisesti joko hankkimalla työ- tai opiskelupaikan etukäteen omasta kotimaastaan käsin, perheen yhdistämisen myötä ja joissain maissa on ollut käytössä myös vuosittaisia kiintiöitä ulkomaiselle työvoimalle. CLANDESTINO-projektin loppuraportissa osoitettiin kuitenkin, kuinka useassa EU-maassa laillisten maahanmuuttoväylien käyttämiseen liittyy ongelmatekijöitä: 1) Lailliset keinot muuttaa maahan saattavat de facto puuttua (esimerkiksi Espanjan, Italian ja Puolan kohdalla). 2) Varsinainen lupaprosessi on joissain maissa erityisen monimutkainen, hidas sekä tehoton (Espanja, Kreikka). 3) Maahanmuuttoa koskevan sääntelyn jatkuva muuttaminen vaikeuttaa oleskelu- ja työlupien hankkimista (Iso-Britannia, Ranska). 4) Työluvan saamisen ehtoja voi olla vaikea täyttää (Iso-Britannia, Tšekin tasavalta). 5) Joissain maissa siirtolaiset jaotellaan useisiin eri kategorioihin, ja tietyn luokituksen saamiseksi tulisi täyttää lukuisia ehtoja, mikä johtaa houkutukseen kiertää näitä ehtoja (Saksa, Iso-Britannia). 6) Viranomaiskulttuurissa painotetaan maan ”suojelemista laittomilta maahanmuuttajilta” sen sijaan, että siirtolaisiin suhtauduttaisiin asiakkaina (Kreikka, Espanja).⁹⁵

Espanjan tilanne on osuva esimerkki yllä kuvatun kaltaisesta tilanteesta. Boza osoittaa, kuinka lailliset väylät saapua maahan jäävät todellisuudessa useimpien afrikkalaisten ulottumattomiin.

⁹² Väyrynen 2003, 13.

⁹³ Vuonna 2010 Bulgarian, Kyproksen ja Kreikan kautta EU:n alueelle kirjattiin 55 688 laitonta rajanylitystä. Frontex 2011, 5, 14, 15.

⁹⁴ Frontex Annual Risk Analysis 2012, 15–16.

⁹⁵ CLANDESTINO Project 2009, 16.

Kiintiöpaikan saaminen on ollut hankalaa sen vuoksi, että yritykset ovat suosineet latinoamerikkalaisia työntekijöitä niin kulttuurisista sekä historiallista syistä kuin kielitaidon vuoksi. Työsopimuksen solmiminen etukäteen ennen Espanjaan saapumista vaatii aiempia kontakteja, joiden kautta potentiaalinen työntekijä ja työnantaja löytävät toisensa. Lisäksi byrokraattinen prosessi vie kokonaisuudessaan usein puolikin vuotta, mikä ei ymmärrettävästi vastaa työnantajien toiveita paikata työvoiman tarvetta joustavasti. Lisäksi viisumin saaminen on hyvin vaikeaa johtuen Espanjan lähetystö- ja konsulaattiverkoston harvuudesta Afrikassa, myös tapauksissa, joissa oikeus perheen yhdistämiseen olisi jo olemassa tai työpaikka hankittuna. Boza summaakin, että nykyinen ”hallittua laillista maahanmuuttoa” (esp. inmigración legal y ordenada) painottava politiikka johtaa itse asiassa vain kasvaneisiin paineisiin pyrkiä maahan luvattomasti laillisten väylien byrokraattisuuden ja saavuttamattomuuden vuoksi.⁹⁶

Lisäksi eri EU-maiden välillä on lainsäädännöllisiä eroja sen suhteen, milloin ihminen määritellään paperittomaksi siirtolaiseksi, millaisia rangaistuksia luvattomasta maahantulosta ja oleskelusta voidaan määrätä ja millaista oikeusturvaa paperiton henkilö nauttii. Nämä erot vaikuttavat siihen, millaiseksi paperittoman henkilön asema ja mahdollisuudet maassa muodostuvat.⁹⁷ Myös yksittäisen valtion turvapaikkapolitiikka vaikuttaa paperittomaan siirtolaisuuteen, sillä henkilö, joka esimerkiksi Suomessa hakisi turvapaikkaa saattaa Etelä-Euroopan maissa jäädä luvatta maahan riippumatta siitä, anoiko hän turvapaikkaa vai ei, mikä osaltaan heijastelee turvapaikkakäytäntöjen ja yhteiskunnallisten todellisuuksien suuria eroja jäsenmaiden välillä. Mahdollisuudet löytää töitä ilman asianmukaisia papereita harmailta markkinoilta vaihtelevat eri maiden kesken, ja toisaalta turvapaikkajärjestelmän toimivuus jättää paljon toivomisen varaa joissakin jäsenvaltioissa⁹⁸. Maahanmuuttopolitiikan yhteydessä EU:ssa puhutaankin useimmiten myös turvapaikkapolitiikasta⁹⁹ ja unionin yhteisestä turvapaikkajärjestelmästä (Common European Asylum System, CEAS)¹⁰⁰. Näitä kahta politiikkasektoria yhdistäväksi tekijäksi muodostuvat unionin rajat, jotka niin turvapaikanhakijat kuin lailliset ja paperittomat siirtolaiset pyrkivät ylittämään. Rajavalvonta liittyy siten kaikkien kolmen ihmisryhmän kontrolliin ja, kuten yllä olen osoittanut,

⁹⁶ Boza 2009, 26–32.

⁹⁷ CLANDESTINO Project 2009, 15.

⁹⁸ Esimerkiksi Espanjassa turvapaikanhakijoiden määrä suhteessa maan väkilukuun (n. 47 milj.) on vähäinen verrattaessa muihin OECD-maihin ja vain harvalle hakijalle myönnetään turvapaikka. OECD 2010, 240.

⁹⁹ EU:n puitteissa maahanmuuttoa ja turvapaikkakysymyksiä pidetään lähellä toisiaan olevina. Ks. esim. Seville European Council. Presidency Conclusions 2002, 7 tai KOM(2011) 248 lopullinen.

¹⁰⁰ Unionin yhteinen turvapaikkajärjestelmä koostuu jäsenmaiden turvapaikkalainsäädännön harmonisoinnista, pääasiassa Euroopan turvapaikka-asioiden tukiviraston (European Asylum Support Office, EASO) kautta tapahtuvasta yhteistyöstä sekä tukitoimista sellaisille jäsenmaille, joiden turvapaikkajärjestelmään kohdistuu suuri paine.

sijoittuminen näiden kolmen ryhmän välillä riippuu osin siitä, mihin jäsenmaahan yksilö on päätenyt.

3.2. Paperittoman siirtolaisuuden torjunta

3.2.1. EU:n maahanmuuttopolitiikka pähkinäkuoressa

Ajatus EU:n edeltäjän Euroopan yhteisöjen (EY) yhteisestä maahanmuuttopolitiikasta alkoi saada jalansijaa päättäjien keskuudessa 1980-luvun alkupuolella. Schengen-alueen luominen¹⁰¹ ja siihen liittyvä jäsenmaiden välisten sisärajojen poistaminen, siirtolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrän voimakas kasvu Länsi-Euroopassa 1980-luvulta alkaen sekä kansalaisten vaatimukset kansallisten ja niitä laajempien ratkaisujen löytämiseksi paperittomaan siirtolaisuuteen ja turvapaikkakysymykseen asettivat paineita kehittää koko yhteisön laajuista maahanmuuttopolitiikkaa.¹⁰² Tämän jälkeen maahanmuuttopolitiikkaa on linjattu yhä enemmän, ei vain jäsenmaiden, vaan koko EU:n toimesta. 1990-luvulta alkaen unionin yhteiseen maahanmuuttopolitiikkaan on lisäksi liittynyt tendenssi yhtä aikaa sekä avata että sulkea ovia siirtolaisilta¹⁰³: EU pyrkii sekä houkuttelemaan korkeasti koulutettuja siirtolaisia¹⁰⁴ alueelleen että torjumaan ei-toivottuja siirtolaisia kuten paperittomia.

2010-luvulle tultaessa maahanmuuttopolitiikasta on tullut kiinteä osa unionin sisä- ja oikeusasioita. Yhtäältä kyseessä on monitasoinen lainsäädännöllinen järjestelmä, joka koostuu ensisijaisesta lainsäädännöstä eli unionin perussopimuksista¹⁰⁵ sekä toissijaisesta lainsäädännöstä eli neuvoston ja Euroopan parlamentin antamista asetuksista ja direktiiveistä. Samoin unionin hyväksymät oikeus- ja sisäasioita koskevat viisivuotiset ohjelmat¹⁰⁶, niistä viimeisimpänä Tukholman ohjelma (2010–2014)¹⁰⁷, ja komission tiedonannot¹⁰⁸ suuntaavat maahanmuuttopolitiikkaa ja asettavat sille tavoitteita. Yksi keskeisimpiä EU:n maahanmuuttopolitiikkaa ohjaavia asiakirjoja on Eurooppa-

¹⁰¹ Vuonna 1985 allekirjoitettu Schengenin sopimus (Schengen Treaty) perusti ensin Benelux-maiden, Ranskan ja Saksan välille vapaan liikkuvuuden alueen, joka myöhemmin laajeni kattamaan lähes kaikki EY/EU-maat. Yleissopimus (Schengen Convention) allekirjoitettiin vuonna 1990 ja se astui voimaan vuonna 1995. Sopimus poisti sisärajatarkastukset allekirjoittajamaiden väliltä ja loi maille yhteisen ulkorajan. Schengen-alueen ulkorajoilla noudatetaan samoja menettelyjä maasta riippumatta. Samoin viisumeita, turvapaikkaa ja rajavalvontaa koskevat yhteiset säännöt. Summaries of EU legislation: The Schengen area and cooperation.

¹⁰² Ks. esim. Lavenex – Uçarer 2003, 4.

¹⁰³ Geddes 2001, 152.

¹⁰⁴ Neuvosto hyväksyi vuonna 2009 direktiivin 2009/50/EY kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä korkeaa pätevyyttä vaativaa työtä varten. Direktiivillä luotiin ns. EU:n sininen kortti (EU Blue Card), jossa määritellään kortin haltijan oleskelun edellytykset ja oikeudet. Summaries of EU legislation.

¹⁰⁵ Maahanmuuttopolitiikan kannalta relevantteja ovat Maastrichtin (allekirjoitettu 1992, astui voimaan 1993), Amsterdamin (1997, 1999) ja Lissabonin sopimukset (2007, 2009).

¹⁰⁶ Ohjelmissa määritellään sisä- ja oikeusasioita koskevan lainsäädännön ja operatiivisen toiminnan suunnittelun suuntaviivat ja tavoitteet.

¹⁰⁷ Tukholman ohjelma – avoin ja turvallinen Eurooppa kansalaisia ja heidän suojeluaan varten. 2010/C 115/01.

¹⁰⁸ Komission tiedonannot analysoivat sen hetkistä tilannetta sekä sisältävät ehdotuksia ja suosituksia maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan kehittämiseksi. Neisser 2007, 140–144.

neuvoston vuonna 2008 hyväksymä Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimus¹⁰⁹. Tämän lisäksi kansainväliset ihmisoikeus- ja pakolaissopimukset kuten Geneven vuoden 1951 sopimus pakolaisten oikeudellisesta asemasta ja sen vuoden 1967 lisäpöytäkirja ja Euroopan ihmisoikeussopimus asettavat yleiset puitteet ja velvoitteet EU:n politiikalle¹¹⁰.

Paperittoman siirtolaisuuden¹¹¹ torjunta ja ehkäiseminen ovat keskeinen osa Euroopan unionin maahanmuuttopolitiikkaa. EU on kehittänyt keinoja torjua paperitonta siirtolaisuutta läpi koko 2000-luvun, ja tietyt välineet kuten palauttamispolitiikka, rajavalvonta, yhteistyö kolmansien maiden kanssa ja viisumipolitiikka toistuvat eri asiakirjoissa. Nämä instrumentit kohdistuvat niin paperittomien siirtolaisten lähtö- ja kauttakulkumaihin kuin unionin ulkorajoille sekä itse jäsenmaiden alueelle. On kuitenkin hyvä huomata, että useimmat esimerkiksi Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksessa luetelluista keinoista¹¹² kohdistuvat jo unionin alueelle saapuneisiin paperittomiin siirtolaisiin (laillistamiset, käännytykset, paluulennot, sanktiot työnantajille, takaisinottosopimukset), mutta vain harva instrumenteista tavoittaa potentiaalisen paperittoman siirtolaisen kotimaassaan. Lisäksi huomionarvoista on se, että unionin maahanmuuttopolitiikkaa ja paperittoman siirtolaisuuden linkittyvät niin unionin ulko- kuin (jäsenmaiden ja unionin) sisäpolitiikkaan ja kehitysyhteistyöhön.

3.2.2. Palauttamispolitiikka

Paperittoman siirtolaisuuden osalta Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksen teksti nojaa pitkälti ristiriitaisen vastaanoton saaneeseen paluudirektiiviin¹¹³, jossa jäsenmaat veloitetaan joko karkottamaan¹¹⁴ tai käännyttämään¹¹⁵ ”laittomat maahanmuuttajat” tai sitten myöntämään heille

¹⁰⁹ Sopimuksessa eritellään viisi eri EU:n maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan painopistettä, ja jäsenmaat sitoutuvat toteuttamaan konkreettisia toimia tavoitteiden saavuttamiseksi. Sitoumukset koskevat laillista maahanmuuttoa ja kotoutumista, laitonta maahanmuuttoa, rajavalvontaa, turvapaikkapolitiikkaa sekä yhteistyötä kolmansien maiden kanssa.

¹¹⁰ Lavenex – Uçarer 2003, 5.

¹¹¹ EU:n dokumenteissa käytetään yleensä termejä ”laiton” tai ”luvaton” maahanmuutto/siirtolaisuus.

¹¹² Sopimuksessa luetellut keinot paperittoman siirtolaisuuden hillitsemiseksi ja torjumiseksi ovat: 1) tapauskohtaiset laillistamiset¹¹², 2) takaisinottosopimusten solmiminen, 3) ”luvattoman siirtolaisuuden” (irregular migration) riskien torjuminen kolmansien maiden kansalaisten maahanpääsyä ja oleskelua koskevien politiikkojen kautta, 4) jäsenvaltioiden yhteiset toimet kuten palautuslennot ja biometriset tunnisteet, 5) yhteistyö poliisi- ja oikeusasioissa ihmisalakuljetukseen ja -kauppaan liittyvän kansainvälisen rikollisuuden torjumiseksi, 7) paperittomaan siirtolaisuuteen liittyvistä riskeistä tiedottaminen, 8) vapaaehtoisien paluun tukeminen, 9) rangaistukset paperittomien siirtolaisten hyväksikäyttäjille kuten työnantajille sekä 10) käännytyspäätösten vastavuoroinen tunnustaminen. European Pact on Immigration and Asylum 2008, 7–8.

¹¹³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/115/EY jäsenvaltioissa sovellettavista yhteisistä vaatimuksista ja menettelyistä laittomasti oleskelevien kolmansien maiden kansalaisten palauttamiseksi.

¹¹⁴ Karkottaminen viittaa tilanteeseen, jossa ulkomaalaisella on tai on ollut oleskelulupa ja hänet päätetään poistaa maasta. Maahanmuuttovirasto, sanasto.

¹¹⁵ Termiä käännyttäminen käytetään silloin, kun ulkomaalaisella ei ole ollut oleskelulupaa ja hänet poistetaan maasta. Maahanmuuttovirasto.

laillinen status.¹¹⁶ Sopimuksen toisen luvun otsikko on tässä suhteessa havainnollistava: otsikossa mainitaan erityisesti ”laittomien maahanmuuttajien” paluu koti- tai kauttakulkumaahan keinona torjua ”laitonta maahanmuuttoa”¹¹⁷. Sopimuksessa todetaan, että

”jäsenmaiden alueella oleskelevien laittomien maahanmuuttajien tulee lähteä alueelta. Jokainen jäsenmaa sitoutuu varmistamaan sen, että tätä periaatetta sovelletaan lakien puitteissa ja ihmisarvoa kunnioittaen, antaen etusijan vapaaehtoiselle paluulle, ja jokaisen jäsenmaan tulee tunnustaa toisen jäsenmaan tekemä palautuspäätös.”¹¹⁸

Toisin sanoen peruseriaatteena on papereitta oleskelevien poistaminen EU:n alueelta, ei siis edes välttämättä paluu kotimaahan, mikä voi yksilön tapauksessa olla mahdotonta olosuhteiden vuoksi ja toisaalta EU:n tapauksessa voi olla helpompaa käännäyttää ihminen kauttakulkumaahan kuin kuljettaa tämä kotimaahan saakka.

Palauttamispolitiikan osia ovat takaisinottosopimusten – joita EU:lla on 12 valtion kanssa¹¹⁹ – solmiminen lähtömaiden kanssa, EU-maiden yhteisten palautuslentojen järjestäminen, Euroopan paluurahasto (European Return Fund)¹²⁰ ja menettelyjen yhtenäistäminen jäsenmaiden välillä.¹²¹ Takaisinottosopimusten solmiminen on myös osa uusimmassa EU:n perussopimuksessa eli

¹¹⁶ EurActiv.com 18.9.2008.

¹¹⁷ European Pact of Immigration and Asylum 2008, 7: II. Controlling illegal immigration in particular by ensuring that illegal immigrants return to their countries of origin or to a transit country.

¹¹⁸ ”[I]llegal immigrants on Member States' territory must leave that territory. Each Member State undertakes to ensure that this principle is effectively applied with due regard for the law and for the dignity of the persons involved, giving preference to voluntary return, and each Member State shall recognise the return decisions taken by another Member State.” European Pact on Immigration and Asylum 2008, 7. Käännös K.I.

¹¹⁹ Kesäkuussa 2011 EU:lla oli voimassa olevat takaisinottosopimukset 12 maan kanssa. Sopimus on solmittu Hong Kongin, Macaon, Sri Lankan, Albanian, Venäjän, Ukrainan, Makedonian, Bosnia ja Hertsegovinan, Montenegron, Serbian, Moldovan, Pakistanin ja Georgian kanssa. Neuvottelut Turkin, Marokon ja Kap Verden kanssa olivat käynnissä ja tunnusteluja Kiinan ja Algerian suuntaan oli tehty. (Statewatch, 22.1.2010; Frontex Annual Risk Analysis 2011, 42.) Sopimus Turkin kanssa parafoitiin kesäkuussa 2012. European Commission, 21.6.2012.

¹²⁰ Euroopan paluurahasto perustettiin Euroopan parlamentin ja neuvoston päätöksellä 575/2007/EY vuosiksi 2008–2013. Rahaston varoja, jotka kyseiselle kaudelle ovat 676 miljoonaa euroa, voidaan käyttää sekä kansallisen että EU-tason toimiin. Rahoitettavien projektien ja toimenpiteiden kohteena ovat kansainvälistä suojelua saavat tai sitä hakeneet henkilöt sekä luvattomat maahanmuuttajat, ja rahoitusta voi saada niin vapaaehtoista paluuta (esim. tiedottaminen vapaaehtoisen paluun mahdollisuudesta) tai palauttamista vastoin henkilön tahtoa (forced return) koskeviin hankkeisiin. Summaries of EU legislation: Return Fund; European Commission: The European Return Fund.

¹²¹ KOM(2006) 402 lopullinen, 10.

Lissabonin sopimuksessa¹²² (2009) määriteltyä yhteistä maahanmuuttopolitiikkaa¹²³. Sopimuksissa EU ja sopimuskumppani sitoutuvat ottamaan takaisin toisen osapuolen alueella laittomasti oleskelevat kansalaisensa, mutta yleensä myös kolmansien maiden kansalaiset, joiden voidaan todistaa saapuneen toisen osapuolen alueelle sopimusosapuolen territorion kautta. Muodollisesti sopimukset velvoittavat molempia osapuolia, mutta on aiheellista olettaa, että ne palvelevat pääasiassa EU:n etua, sillä lähes kaikki sopimuskumppanit ovat matalamman elintason maita ja osalla on myös sisäisiä jännitteitä.¹²⁴ Myös yksittäiset jäsenmaat ovat solmineet kahdenvälisiä takaisinottosopimuksia kolmansien maiden kanssa¹²⁵. Sopimukset eivät ole kuitenkaan ongelmattomia välineitä, sillä siirtolaisten takaisin ottaminen on varsin epäsuosittua politiikkaa maissa, jotka joutuvat painiskelemaan suurien maastamuuttopaineiden kanssa. Yleensä tällaiset maat eivät tuo julki sopimusten allekirjoittamista eivätkä noudata niitä orjallisesti.¹²⁶ Komission vuoden 2011 maahanmuuttotiedonannossa myönnetäänkin, että takaisinottoneuvottelut monien maiden kanssa ovat olleet erittäin hankalia erityisesti siksi, ettei EU useinkaan tarjoa kumppanimaille riittäviä kannustimia kuten viisumeihin liittyviä helpotuksia tai taloudellista apua¹²⁷.

Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksen solmimisen jälkeen useat EU-jäsenmaat ovat omaksuneet aiempaa tiukemman linjan palauttamispolitiikkaan, koska sen katsotaan ennaltaehkäisevän paperitonta siirtolaisuutta. Monissa tapauksissa papereitta oleskelevaa henkilöä ei kuitenkaan voida palauttaa, joko kotimaan olosuhteiden vuoksi tai esimerkiksi siksi, ettei lähtömaasta ole tietoa. EU-maat eivät ole löytäneet yhteistä toimintalinjaa tällaisiin tilanteisiin.¹²⁸ Vuonna 2010 Frontexin johdolla järjestettiin 37 palautuslentoa, joihin osallistui 20 EU-maata ja kaksi unionin ulkopuolista Schengen-maata (Norja ja Sveitsi), ja joilla palautettiin yhteensä 1896

¹²² 2000-luvun haasteisiin vastaamiseksi luotu Lissabonin sopimus allekirjoitettiin 13. joulukuuta 2007 ja se astui voimaan 1. joulukuuta 2009. Sopimus teki lopun kolmikantaisesta pilarijaosta, joten nykyään oikeus- ja sisäasioista, joihin maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaa kuuluu, päätetään suurimmaksi osaksi aivan kuten yhteismarkkinoita koskevien asioiden kohdalla eli neuvoston ja Euroopan parlamentin yhteispäätäntämenettelyssä, jossa ei vaadita yksimielisyyttä jäsenmaiden kesken (Ks. esim. Archer 2009, 4). Sopimuksen myötä unionilla on aiempaa suurempi toimivalta maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikka koskevan lainsäädännön laatimisessa. Verrattuna aiempiin sopimuksiin Lissabonin sopimus vaikutti mahdollisesti eniten juuri oikeus- ja sisäasioihin liittyvään lainsäädäntöön, joka koskee monessa mielessä herkkiä kansallista itsemääräämisoikeutta ja kansalaisuutta koskevia kysymyksiä. (Peers 2008, 219, 246.) Sopimuksen myötä myös siihen sisälletystä EU:n perusoikeuskirjasta tulee oikeudellisesti sitova.

¹²³ Artikla 79(3): "Unioni voi tehdä kolmansien maiden kanssa sopimuksia sellaisten kolmansien maiden kansalaisten takaisinotosta alkuperä- tai lähtömaahan, jotka eivät täytä tai jotka eivät enää täytä jäsenvaltion alueelle pääsyn, kyseisellä alueella oleskelun tai asumisen edellytyksiä." Euroopan unionin neuvosto 2008.

¹²⁴ Pastore 2003, 112.

¹²⁵ Ceriani Cerdanas 2009, 180.

¹²⁶ Pastore 2003, 112.

¹²⁷ KOM(2011) 248 lopullinen, 10.

¹²⁸ KOM(2010) 214 lopullinen, 6.

ihmistä 12 eri maahan¹²⁹. Verrattaessa havaittujen luvattomien rajanylitysten kokonaismäärään samana vuonna (104 049 henkeä)¹³⁰, palautuslennot vaikuttavat kuitenkin varsin tehottomalta, mutta uutiskynnyksen ylittävältä, keinolta torjua paperitonta siirtolaisuutta. Valtaosa toimeenpannuista palautuksia onkin yhä jäsenmaiden itsensä toteuttamia: vuonna 2011 jäsenmaat palauttivat kolmansiin maihin n. 70 000 ihmistä vasten näiden omaa tahtoa (forced return). Vastaavasti samana vuonna 2011 unionin alueelta poistui vapaaehtoisesti (voluntary departure) n. 56 000 ihmistä.¹³¹

Waltersin mukaan paperittomien siirtolaisten palauttaminen ja takaisinottosopimusten solmiminen voidaan nähdä teknisinä välineinä, joilla ylläpidetään väestöjen jakautumista kansainvälisen valtiojärjestelmän sisällä¹³²; erilaiset turvapaikka-, karkotus- ja uudelleensijoittamispolitiikat ovat tästä näkökulmasta osa kansainvälispoliittista toimintaa, jossa yksilöt jaetaan valtioiden kesken, ja jonka avulla pidetään yllä kuvaa siitä, että jokainen ihminen kuuluu vain ja ainoastaan yhteen suvereenin valtion muodostamaan yksikköön.¹³³ Karkottamisella ja käännättämisellä rakennetaan siten tietynlaista poliittista yhteisöä (Walters käyttää termiä *a constitutive practice*)¹³⁴. Walters viittaa myös siihen, kuinka palauttamispolitiikka on bisnestä siihen osallistuville yksityisille toimijoille kuten lentoyhtiöille, ja toisaalta, kuinka karkottamiset ja käännättämiset ovat osa pyrkimystä ”hallita hallintoa” (governmentalization of government) eli lakien ja sääntöjen tarkka noudattaminen ja lukumääräisten tavoitteiden saavuttaminen muuttuvat itsetarkoitukseksi ja päämääräksi sinänsä¹³⁵.

Takaisinottosopimuksia on kritisoitu myös sen vuoksi, että potentiaalisesti loukkaavat palautettavien henkilöiden ihmisoikeuksia ja ovat vastoin ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistukseen kirjattua oikeutta lähteä omasta kotimaastaan (artikla 13.2.)¹³⁶. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen neljännen lisäpöytäkirjan artikla 2 takaa liikkumisvapauden¹³⁷. Varsinkin EU:n ja Pakistanin kanssa solmittua takaisinottosopimusta arvosteltiin usealta taholta liittyen maan heikkoon

¹²⁹ Palautuslentojen kohdemaat olivat Albania, Armenia, Burundi, Kamerun, Kolumbia, Ecuador, Gambia, Georgia, Irak, Kosovo, Nigeria ja Ukraina. Commission Staff Working Paper SEC(2011) 620 final, 27.

¹³⁰ Frontex Annual Risk Analysis 2011.

¹³¹ Frontex Annual Risk Analysis 2012, 58.

¹³² Walters asettaa palauttamispolitiikan osaksi historiallista jatkumoa, jossa eri tavoin ulkopuolisiksi määriteltyjä ihmisiä on karkotettu joko rangaistukseksi jostain teosta tai johonkin (uskonnolliseen tai poliittiseen) ryhmään kuulumisen vuoksi. Karkottamisella on tavoiteltu myös hallinnollisia päämääriä (esimerkiksi köyhien elättämisestä johtuvien kulujen hillintä) ja sitä on käytetty epämieluisien väestönosien (esim. rikolliset) poistamiseen ja etnisen kansallisvaltion/kansakunnan rakentamisen yhteydessä. Walters 2002, 270–274.

¹³³ Walters 2002, 267, 282, 288.

¹³⁴ Emt. 288.

¹³⁵ Emt., 280.

¹³⁶ Ks. esim. AEDH, <http://www.aedh.eu/The-AEDH-asks-members-of-European.html>.

¹³⁷ EIS neljäs pöytäkirja, artikla 2.

ihmisoikeustilanteeseen¹³⁸, ja Euroopan parlamentti hyväksyi sen vasta syyskuussa 2010 sen jälkeen, kun kolmansien maiden kansalaiset oli jätetty sopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle.¹³⁹

3.2.3. Euroopan unionin laajenevat ulkorajat

Tiiviit rajat ovat keskeinen keino hallita matkustajavirtoja ja estää EU:n alueelle suuntautuvaa paperitonta siirtolaisuutta. Unioni onkin pyrkinyt tehostamaan rajavalvontaansa sekä uuden teknologian käyttöönotolla että ennakkoilla toimilla kuten EU:n rajaturvallisuusvirasto Frontexin riskianalyysillä¹⁴⁰. Esimerkiksi vuoden 2011 komission maahanmuuttotiedonannossa kehoitetaan omaksumaan riskilähtöinen lähestymistapa ja lisäämään teknologian käyttöä maa- ja merirajoilla unionin ulkorajojen valvonnan tehostamiseksi¹⁴¹. Samaan aikaan unionin ulkorajoja on työnnetty yhä kauemmaksi varsinaisista fyysisistä rajoista ulottamalla toimet paperittoman siirtolaisuuden torjumiseksi kolmansien maiden alueelle varsinkin Afrikassa. Osittain pyrkimyksenä on ulkoistaa siirtolaisten ”ennakkokarsinta” kolmansien maiden viranomaisille, sillä rajavalvonnan osalta EU asettaa tavoitteekseen tukea kauttakulku- ja lähtömaiden henkilökunnan koulutusta ja varustusten hankintaa unionin ulkorajojen valvonnan tehostamiseksi¹⁴². Useat EU-maat Espanja mukaan lukien ovat myös tukeneet poliittisesti ja materiaalisesti paperittomien siirtolaisten säilöönottokeskusten luomista Afrikan pohjois- ja luoteisrannikon maissa kuten Marokossa ja Mauritaniassa¹⁴³.

Unionin rajat eivät ole kuitenkaan liikkuneet vain fyysisiltä rajoilta ulospäin, vaan kontrollia pyritään ulottamaan myös siirtolaisten kehoon. Biometriset tunnistet ja erilaiset niiden käyttöön perustuvat tietokannat kuten VIS (Visa Information System)¹⁴⁴ ja SIS I/II (Schengen Information System I ja

¹³⁸ Ks. esim. Migreuropin kirje MEP Claude Moraesille.

¹³⁹ Kahdeksan vuoden neuvottelujen jälkeen hyväksytty sopimus koskee vain Pakistanin omien kansalaisten takaisinottamista, sillä aikaisempi versio, joka koski myös kolmansien maiden kansalaisia sai osakseen ankaraa kritiikkiä. European Parliament press release 21.9.2010.

¹⁴⁰ Ks. esim. Frontex Annual Risk Analysis 2012.

¹⁴¹ KOM(2011) 248, 8.

¹⁴² European Pact on Immigration and Asylum 2008, 10. Ks. myös s. 14.

¹⁴³ Ceriani Cerdanas 2009, 186.

¹⁴⁴ VIS on jäsenmaiden yhteinen tietokanta, johon kootaan tiedot viisumihakemuksista ja hakemuksia koskevista päätöksistä (viisumin myöntäminen, myöntämättä jättäminen, peruuttaminen tai mitätöiminen). Tietokantaan kootaan viisumin haltijan perustiedot, valokuva sekä sormenjäljet. Rajavalvontaviranomaiset pystyvät vertaamaan henkilön sormenjälkiä tietokannan tietoihin ja siten varmistamaan, kuuluuko esitetty viisumi todella sen esittäjälle. Tietokantaan tulee yli 70 miljoonaa sormenjälkeä. European Commission, Visa Information System (VIS).

II)¹⁴⁵ sekä Eurodac-sormenjälkitietokanta ovat keskeisiä EU:n sisäisen turvallisuuden sekä maahanmuuttopolitiikan instrumentteja, joilla pyritään hallitsemaan muuttovirtoja ja estämään maahanpääsy tai maassa oleskelu sellaisilta henkilöiltä, joilla ei ole siihen oikeutta¹⁴⁶. Tietokannat tekevät mahdolliseksi sen, että raja matkustaa ihmisen mukana, sillä esimerkiksi VIS:n avulla viisuminhaltijoita voidaan valvoa entistä helpommin ja estää oleskelun jatkuminen – ja siten paperittoman siirtolaisuuden alkaminen – viisumin umpeuduttua¹⁴⁷. SIS-tietokannan kautta merkintä karkotuspäätöksestä saavuttaa kaikkien jäsenmaiden viranomaiset¹⁴⁸.

3.2.4. Maahanmuuton hallinnan ulkoistaminen

Boswellin mukaan EU:n harjoittama yhteistyö kolmansien maiden kanssa voidaan jakaa karkeasti ottaen kahteen lohkoon: ensimmäiseen kuuluvat toimet, joilla unioni ulkoistaa maahanmuuton hallintaa kolmansille maille, ja toinen lohko kattaa ennaltaehkäisevät toimet, joilla pyritään vaikuttamaan yksilöiden siirtolaisuutta koskeviin päätöksiin kuten kansainvälisen suojelun tarjoaminen lähempänä kotimaata ja kotimaan olosuhteiden kohentaminen kehitysyhteistyön keinoin.¹⁴⁹

Sevillan laittomaan maahanmuuttoon keskittyneen EU-huippukokouksen (2002)¹⁵⁰ jälkeen kaikissa unionin kolmansien maiden kanssa solmimissa sopimuksissa tulisi olla lauseke koskien siirtolaisuuden hallintaa (joint management of migration) ja laittomien maahanmuuttajien takaisinottamista¹⁵¹. Vaikka Sevillan päätelmissä mainitaan ”laittoman maahanmuuton perimmäisiin syihin pureutuminen” (tackling the root causes of illegal immigration)¹⁵², painopiste on selvästi jo

¹⁴⁵ SIS I suunniteltiin 15 vanhan EU-jäsenmaan sekä Islannin ja Norjan käyttöön. Järjestelmään voidaan syöttää tietoja sekä henkilöistä että omaisuudesta. Iso osa tiedoista koskee varastettuja, väärinkäytettyjä ja kadonneita henkilöpapereita. Tietokantaan voidaan jättää myös henkilöitä koskevia varoituksia (esim. etsintäkuulutukset ja tulokiellot Schengen-alueelle). SIS II on vanhan järjestelmän päivitys, joka on tarkoitettu kaikkien EU-maiden käyttöön. Järjestelmään kuuluvat biometriset tunnisteet (valokuva, sormenjäljet) ja sen käyttöoikeuksia on laajennettu. Electronic Frontiers Finland ry (EFFI).

¹⁴⁶ Ks. esim. Komission maahanmuuttotiedonanto KOM(2011) 248 lopullinen luvut 2.2., 3.1. ja 3.2.

¹⁴⁷ KOM(2011) 248, 11.

¹⁴⁸ European Pact on Immigration and Asylum, 8.

¹⁴⁹ Boswell 2003, 619–620, 624.

¹⁵⁰ Moraesin mukaan Sevillan huippukokouksen painopiste oli seurausta 2000-luvun alussa julkisessa keskustelussa esitettyihin laitonta maahanmuuttoa koskeviin huoliin kuten oletuksiin paperittomien siirtolaisten yhteyksistä rikollisuuteen Etelä-Espanjassa. Samaan aikaan tapahtunutta äärioikeiston nousua useissa EU-maissa kuten Ranskassa, Alankomaissa ja Itävallassa pidettiin reaktion unionin kyvyttömyyteen hillitä laitonta maahanmuuttoa. Moraes 2003, 123.

¹⁵¹ ”The European Council urges that any future cooperation, association or equivalent agreement which the European Union or the European Community concludes with any country should include a clause on joint management of migration flows and on compulsory readmission in the event of illegal immigration.” Seville European Council. Presidency Conclusions 2002, 10.

¹⁵² Ibid.

matkaan lähteneiden siirtolaisten torjunnassa. Maahanmuuttoaspektin keskeisyyttä korostaa päätelmien toteamus siitä, että kolmannen maan haluttomuus tehdä yhteistyötä EU:n kanssa paperittoman siirtolaisuuden torjumiseksi voi estää unionin ja kyseisen maan keskinäisten suhteiden lähentymisen¹⁵³. EU:n ja kolmansien maiden taloudellisen yhteistyön ehdoksi asetettu paperittoman siirtolaisuuden torjuminen vahvistettiin vuonna 2011 komission maahanmuuttotiedonannossa¹⁵⁴.

EU:n pyrkimystä siirtää unionin ulkorajojen valvonta kolmansien maiden harteille ja alueelle on arvosteltu varsinkin siksi, etteivät nämä maat pysty takaamaan paperittomien siirtolaisten saatikka sitten turvapaikanhakijoiden ihmisarvoista kohtelua ja suojelua. Useat lausunnot kiinnittävät huomiota raja- ja turvallisuusviranomaisten käyttämään väkivaltaan sekä kansallisten että EU:n lainsäädännön ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamatta jättämiseen¹⁵⁵. Kolmansien maiden kansalaisia, joita pidetään potentiaalisina luvattomina Eurooppaan pyrkijöinä, pidätetään usein mielivaltaisesti Euroopan rajojen tuntumassa maissa, jotka ovat merkittäviä siirtolaisten kauttakulku- tai lähtömaita kuten Marokossa, Mauritaniassa tai Algeriassa. Paperittomat siirtolaiset joutuvat kohtaamaan viranomaisten väkivaltaa, he kärsivät epäinhimillisistä säilöönotto-olosuhteista ja päätyvät usein hylätyiksi maiden raja-alueille ilman ruokaa, vettä ja suojaa. Esimerkiksi vuonna 2008 viranomaiset pidättivät Marokossa Saharan eteläpuolisesta Afrikasta kotoisin olevia paperittomia siirtolaisia, joiden kohtalona oli päätyä pidätysajan jälkeen karkotetuiksi joko Algerian tai Mauritanian vastaisille aavikkoisille raja-alueille riippuen siitä, jäivätkö he kiinni etelä- vai pohjoisosassa maata¹⁵⁶. Rajavalvontaan ohjatut varat myös ylittävät siirtolaisten lähtömaiden ihmisoikeustilanteen parantamiseen kohdistetun euromäärän¹⁵⁷, mikä viittaa siihen, ettei siirtolaisuutta aiheuttaviin tekijöihin pyritä vaikuttamaan yhtä paljoa kuin mitä rajojen valvontaan osoitetaan voimavaroja.

Reesin mukaan EU:n yhteistyö kolmansien maiden kanssa heijastelee yhä enenevässä määrin sen omia sisäisen turvallisuuden tavoitteita¹⁵⁸. Rees näkee paperittoman siirtolaisuuden torjunnan liittyvän oleellisesti EU:n pyrkimyksiin kehittää sisäisen turvallisuuden regiimiä, jonka keskeinen

¹⁵³ Seville European Council. Presidency Conclusions 2002, 11.

¹⁵⁴ KOM(2011) 248 lopullinen, 4.

¹⁵⁵ Ks. esim. Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía 2009 tai Asociación Elín 2010. Raportit käsittelevät paperittomien siirtolaisten ja turvapaikanhakijoiden tilannetta Euroopan etelärajoilla Manner-Espanjassa, Ceutassa, Marokossa ja Algeriassa.

¹⁵⁶ Marco 2009, 39–40.

¹⁵⁷ Lanotte 2009, 23.

¹⁵⁸ Rees 2005, 218, 223.

sisältö on ”turvallisen” sisäalueen suojeleminen vaaralliselta ulkopuoliselta ympäristöltä¹⁵⁹. Unionin sisä- ja ulkopoliittikan välinen raja on siten käynyt yhä huokoisemmaksi. Lavenexin ja Uçarerin mukaan EU:n maahanmuuttoregiimin¹⁶⁰ yhteyteen on kehittymässä erityinen ulkopoliittikaullottuvuus, sillä paperittoman siirtolaisuuden torjuntaan ja takaisinottopoliittikkaan liittyvät toimet luovat yhä tiiviimpiä siteitä siirtolaisten alkuperä- ja kauttakulkumaiden¹⁶¹ sekä EU:n instituutioiden ja toimintapolitiikkojen välille¹⁶². Varsinkin Välimeren alueella maahanmuuttokysymykset näyttelevät tärkeää osaa EU:n ja alueen muiden maiden välisissä suhteissa.¹⁶³ Lavenexin ja Uçarerin mukaan unionin maahanmuuttopoliittikka synnyttää sivutuotteita (externalities) sen omien rajojen ulkopuolella.¹⁶⁴ Tällaisia tahattomia tai tarkoitettuja seurauksia kolmansissa maissa ovat maahanmuuttoreittien muutokset, turvapaikanhakijoiden määrän kasvu kolmansissa maissa EU:n kiristettyä ulkorajojensa valvontaa ja EU:n ulkopuolisten maiden pyrkimykset jäljitellä unionin käytäntöjä¹⁶⁵. Esimerkiksi jotkut Afrikan maat kuten Marokko ja Senegal ovat muuttaneet kansallista lainsäädäntöään ja kriminalisoineet ”laittoman maahanmuuton ja maasta poistumisen” pystyäkseen vastaamaan EU:n asettamiin vaatimuksiin tehostaa siirtolaisten kontrollia¹⁶⁶.

3.2.5. Ennaltaehkäisevät toimet

Koska unionilla ei riittävää kapasiteettia ottaa vastaan kaikkia alueelle pyrkiviä ihmisiä, se pyrkii ennaltaehkäisemään paperitonta siirtolaisuutta kohentamalla olosuhteita lähtö- ja kauttakulkumaissa. EU:n maahanmuuttopoliittikasta onkin yhä enenevässä määrin tulossa osa unionin kehitysyhteistyöpolitiikkaa. Euroopan maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksessa näiden kahden politiikkasektorin välinen yhteys on todettu suoraan: sopimuksessa Eurooppa-neuvosto toivoo komission ja jäsenmaiden toteuttavan unionin ulkopuolisten partnerimaiden kanssa projekteja, joilla tähdätään näiden maiden kansalaisten elintason kohenemiseen mm. koulutuksen, terveydenhuollon,

¹⁵⁹ Rees 2005, 223.

¹⁶⁰ Lavenex ja Uçarer määrittelevät maahanmuuttoregiimin EU:n virallisten ja epävirallisten instrumenttien kuten lakien ja puitelakien sekä käytäntöjen ja konventioiden joukkona, joilla säännellään ihmisten liikkumista unionin rajojen yli sekä ei-EU-kansalaisten oleskelua unionin alueella. Lavenex – Uçarer 2003, 3.

¹⁶¹ Kauttakulkumaa tarkoittaa maata, jonka kautta ihminen on saapunut EU:n alueelle, mutta joka ei ole kyseisen henkilön kotimaa tai vakituinen oleskelumaa.

¹⁶² Komissio esitti jo vuonna 1991 maahanmuuttokysymysten integroimista osaksi unionin ulkopoliittikkaa. Boswell 2003, 621.

¹⁶³ Lavenex – Uçarer 2003, 9.

¹⁶⁴ Emt., 2.

¹⁶⁵ Emt., 8.

¹⁶⁶ Ceriani Cerdanas 2009, 187–188.

ravitsemuksen ja työllisyyden suhteen¹⁶⁷. Sama trendi on jatkunut 2010-luvulla; komission vuoden 2011 maahanmuuttotiedonannossa todetaan, että EU:n ”on tehostettava taloudellista yhteistyötä [siirtolaisten lähtö- ja kauttakulkumaiden kanssa], jotta voidaan kehittää kasvun ja työllisyyden edellytyksiä lähtömaissa ja puuttua siten laittoman siirtolaisuuden syihin.”¹⁶⁸ Unioni pyrkii siten taloudellisen ja kehitysyhteistyön keinoin hillitsemään paperitonta siirtolaisuutta luomalla lähtömaihin paremmat olosuhteet. Työntö- ja vetotekijöiden perspektiivistä katsottuna EU pyrkii minimoimaan siirtolaisuuteen kannustavia työntötekijöitä kuten köyhyyttä, työttömyyttä, ympäristön tilan heikkenemistä, koulutuksen ja terveydenhuollon puutetta sekä konflikteja, jotka aiheuttavat maastamuuttopaineita¹⁶⁹.

Ennaltaehkäisevien toimien tehokkuus maahanmuuttopaineiden hallintakeinona on vaihdellut. Esimerkiksi alueellisten suojeluohjelmien vaikutus on ollut vähäistä johtuen mm. puutteellisesta rahoituksesta, koordinaatiosta ja kolmansien maiden riittämättömästä osallistumisesta¹⁷⁰. Kansainvälisen suojelun ulkoistaminen kolmansiin maihin, jotka eivät kykene tarjoamaan riittäviä vastaanotto-olosuhteita ja jotka kärsivät usein jo ennestään sisäisistä jännitteistä, on kritisoitu sillä perusteella, että EU välttelee ottamasta vastuuta haavoittuvassa asemassa olevista ihmisryhmistä¹⁷¹. Myöskään kehitysyhteistyö ja maastamuuttohalukkuuden pienentämiseen tähtäävät toimet eivät aina osu yksi yhteen vaan niiden välillä on paikoin kitkaa, sillä jälkimmäisten kohderyhmänä eivät ole useinkaan kaikista heikoimmassa asemassa olevat ryhmät tai maat – toisin kuin kehitysyhteistyössä – vaan ryhmät, jotka ovat taipuvaisimpia lähtemään kotimaastaan (useimmiten nuoret miehet) ja toisaalta maat, jotka sijaitsevat suhteellisen lähellä EU:ta ja joiden keskimääräinen elintaso mahdollistaa matkaan lähtemisen¹⁷².

Työntötekijöiden lisäksi Euroopan unioni on huomionut eurooppalaisten työmarkkinoiden merkityksen paperittomaan siirtolaisuuteen kannustavana vetotekijänä¹⁷³. Komission vuoden 2011 maahanmuuttotiedonannossa todetaan, että ”epävirallisten työmarkkinoiden olemassaolo houkuttelee laittomaan maahanmuuttoon ja kolmansien maiden kansalaisten hyväksikäyttöön”¹⁷⁴. Samaisessa

¹⁶⁷ European Pact on Immigration and Asylum 2008, 14.

¹⁶⁸ KOM(2011) 248 lopullinen, 4.

¹⁶⁹ KOM(2006) 402 lopullinen, 4.

¹⁷⁰ KOM(2010) 214 lopullinen, 7.

¹⁷¹ Boswell 2003, 638.

¹⁷² Emt., 633.

¹⁷³ Esimerkiksi Espanjassa arvioitiin talouskriisistä huolimatta olleen vuonna 2011 n. 600 000 papereitta työskentelevää siirtolaista. OECD 2012, 272.

¹⁷⁴ KOM(2011) 248 lopullinen, 9. Ks. myös KOM(2006) 402 lopullinen, 8–9.

tiedonannossa kehoitetaan jäsenvaltioita saattamaan ”laittomien maahanmuuttajien työnantajiin kohdistettavia seuraamuksia koskevan direktiivin osaksi kansallista lainsäädäntöään”¹⁷⁵. Kyseisessä direktiivissä (2009/52/EY) säädetään ”laittomasti oleskelevia” siirtolaisia työllistävälle luonnollisille ja oikeushenkilöille kohdistettavien sanktioiden vähimmäisvaatimuksista. Tällaisia sanktioita ovat mm. taloudelliset seuraamukset, ”laittomasti palkattujen” ihmisten kotimaahansa palauttamisesta aiheutuvat kulut ja työnantajan sulkeminen julkisten hankintojen ulkopuolelle¹⁷⁶. Paperittoman työvoiman käytöstä rankaisemalla unioni pyrkii sekä kutistamaan epävirallisia työmarkkinoita ja siten minimoimaan työmahdollisuuksien merkityksen vetotekijänä.

Huolimatta pyrkimyksestä parantaa elinolosuhteita paperittomien siirtolaisten lähtö- ja kauttakulkumaissa, kolmansien maiden kanssa tehtävän yhteistyön pääpaino on vahvistaa näiden kykyä ehkäistä paperitonta siirtolaisuutta. Komission maahanmuuttotiedonanto vahvistaa yhteistyön edellytykseksi kumppanimaiden sitoutumisen ”laittomien maahanmuuttovirtojen ehkäisemiseen, rajojen tehokkaaseen valvontaan ja laittomien maahanmuuttajien palauttamista ja takaisinottoa koskevaan yhteistyöhön”¹⁷⁷. Paperittoman siirtolaisuuden perimmäisiin syihin vaikuttaminen jää siten toissijaiseksi toiminannaksi suhteessa rajavalvonnan tehostamiseen ja palautuspolitiikkaan, jotka vaikuttavat vain ”oireeseen” eli jo unionin alueelle pyrkiviin tai siellä oleskeleviin paperittomiin.

4. Tutkimuksen rakennuspalikat

4.1. Kurinpidosta tutkimuksen politisoimiseen

4.1.1. Merkitykselliset kysymykset

Tutkielmani aihepiiristä johtuen jouduin alusta saakka pohtimaan, miten yksilötasolla liikkuva tutkielma asemoituu suhteessa kansainvälisen politiikan valtavirtatutkimukseen. Tieteenalan nimessä sanan *kansainvälinen* katsotaan usein viittaavan valtioiden välisiin suhteisiin, jolloin keskeisinä toimijoina ja toiminnan kohteina ovat valtiot¹⁷⁸. Muilla kuin valtiotoimijoilla on katsottu olevan merkitystä vain, jos ne vaikuttavat valtioiden käyttäytymiseen, mutta itsenäisinä tutkimuskohteina niitä on pidetty toisarvoisin¹⁷⁹. Tutkijana kohtasin siis varsin toisenlaisen rajan kuin mitä haastattelemanani ihmiset pyrkivät ylittämään, sillä perinteinen valtiokeskeinen käsitys oppiaineen

¹⁷⁵ KOM(2011) 248 lopullinen, 9.

¹⁷⁶ Summaries of EU legislation: Sanctions against the employment of illegally staying non-EU nationals.

¹⁷⁷ KOM(2011) 248 lopullinen, 4.

¹⁷⁸ Kantola – Valenius 2007, 10.

¹⁷⁹ Smith 2000, 378. Ks. myös Letherby 2003, 5.

sisällöstä tuntui asettavan oman tutkimuskysymyksen kansainvälisen politiikan tutkimuksen ulkopuolelle¹⁸⁰.

Siirtolaisuus on kuitenkin itsessään hyvin monitahoinen ilmiö, jota voidaan tutkia niin sosiologian, väestötieteen, taloustieteen kuin politiikan tutkimuksen aloilla, tarkastelukulman määrätessä, mille tieteenalalle tutkimuksen katsotaan kuuluvan. Toisaalta juuri samasta syystä monitieteinen lähestymistapa ja eri oppialojen rajojen ylittäminen on perusteltua, koska ei voida mitenkään yksiselitteisesti sanoa, että siirtolaisuus kuuluu vain johonkin yhteen tutkimuskenttään. Bommes ja Morawska toteavatkin, ettei kansainvälistä siirtolaisuutta voida tutkia kattavasti yhden oppiaineen sisällä¹⁸¹. Aihepiirin monitieteisyyttä kuvastaa hyvin esimerkiksi Guildin¹⁸² EU-kansalaisuutta ja siirtolaisuutta käsittelevä teos, joka liikkuu teemoiltaan (rajat, kansalaisuus, identiteetti) selkeästi kansainvälisen politiikan kentällä tarkastellen niitä kuitenkin sekä olemassa olevan lainsäädännön, oikeustieteen kuin politiikan teorian kautta. Tutkittaessa siirtolaisuutta tieteidenalojen välisten rajojen ylittämisen ja moninaisten tutkimusmetodien käyttämisen tulisi siten olla pikemmin itsestäänselvyys kuin ongelma¹⁸³.

Myöskään kansainvälisen politiikan oppialan rajat eivät ole muuttumattomat, vaan käsitys tieteenalan tutkimuskohteista ja soveliaista tutkimusmenetelmistä muuntuu tutkijoiden keskinäisen vuorovaikutuksen ja valtakamppailun seurauksena. Esimerkiksi Smith pitää kansainvälisen politiikan tieteenalan juuria koskevaa syntytarinaa¹⁸⁴ kurinpidon välineenä (Smithin sanoin *disciplining the discipline*), jonka avulla määritellään oppialan rajat ja siten hyväksyttävät tutkimuskohteet.¹⁸⁵ Smithin mukaan valtavirtaa edustava määritelmä on kuitenkin hyvin kapea näkemys siitä, mitä kansainvälinen politiikka voi olla¹⁸⁶. Kantola ja Valenius toteavat, että ”on aina esitettävä kysymys,

¹⁸⁰ Klassinen realismi kiinnittää huomiota valtioiden muodostaman yhteisön ja sen normien ja moraalikoodien murtumiseen konfliktien syynä, ja pitää valtioiden konfliktiviivasta toimintaa seurauksena ihmisluonteen vallanhalusta. Neorealismi painottaa karkeimmillaan konfliktien syynä valtiojärjestelmän anarkistista luonnetta, josta johtuu valtioiden pyrkimys vallan maksimoimiseen eloonjäämisensä turvaamiseksi. Saman näkemyksen mukaan yksittäisen valtion sisäinen poliittinen järjestys (demokratia/autokratia) ei vaikuta sen toimintaan suhteessa toisiin valtioihin. Postmodernit lähestymistavat ovat kuitenkin haastaneet valtiokeskeiset tutkimusaiheet sekä positivistiseen tieteenkäsitteeseen perustuvat tutkimusmenetelmät. Ks. esim. Lebow 2007 (klassinen realismi) ja Mearsheimer 2007 (neorealismi).

¹⁸¹ Bommes – Morawska 2005, 2. Ks. myös Massey et al. 1993, 432.

¹⁸² Guild 2004.

¹⁸³ Esimerkiksi Cerwonka ja Malkki pohtivat eri tieteidenalojen välisten rajojen rikkomiseen kannustamisen ja tällaisen tutkimuksen nihkeän vastaanoton välistä ristiriitaa. Cerwonka – Malkki 2007.

¹⁸⁴ Smithin mukaan kertomus siitä, kuinka tieteenala perustettiin ikään kuin tyhjästä ensimmäisen maailmansodan jälkeen, määrittää kansainvälisen politiikan muista yhteiskuntatieteistä erilliseksi alakseen, jolloin sillä tulee olla myös tietty spesifi tutkimuskohde, valtioiden välinen sota ja (taloudellisen) yhteistyön mahdollisuus. Smith 2000, 378.

¹⁸⁵ Ibid. Vrt. Dotyn näkemykset tieteenalan kielestä ja kirjoitustavasta kurinpidon välineenä, jolla rajataan hyväksytyn kansainvälisen politiikan tutkimuksen kenttää. Doty 2004, 377–378, 386

¹⁸⁶ Smith 2000, 381.

kenellä on valtaa määritellä, mikä on [kansainvälisen] politiikan tutkimusta, ja miten tämä määrittelyprosessi on poliittinen teko”¹⁸⁷. Bügerin ja Gadingerin mukaan tutkimuskohteiden ja -menetelmien sekä analyysitasojen valinta merkitsevät maailman järjestämistä ja objektien luokittelemista merkitykselliseksi ja merkityksettömiksi. Luokitteluun seuraa usein ennalta määrättyjä ja kulttuurillisesti määriteltyjä kriteerejä, jotka pohjautuvat aiempien tutkijasukupolvien valintoihin.¹⁸⁸ Yllä mainittuja tutkioita soveltaen vakiintuneisiin tapoihin tehdä kansainvälisen politiikan tutkimusta voidaan suhtautua kriittisesti, sillä ne ovat osaltaan tietyn, kulloiseenkin historialliseen kontekstiin sidotun tutkijasukupolven tuotos.

Koska tieteenalan sisältö on altis uudelleenmäärittelylle, myös yksilötasolla liikkuva tutkimus voidaan lukea kansainvälisen politiikan tutkimuksen piiriin kuuluvaksi. Näkemällä tieteenalan rajalinjat joustavina ja mukautuvina pystymme kiinnittämään huomion merkityksellisten tutkimuskysymysten esittämiseen sen sijaan, että hylkäisimme tällaiset kysymykset sillä perusteella, etteivät ne yksiselitteisesti sijoutu perinteisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen kenttään.

4.1.2. Tutkimuksen poliittisuudesta

Sarkosen mukaan ”kriittisen tieteen lähtökohtaan liittyy myös varauksellisuus tieteen ja politiikan erottamisen mahdollisuudelle, sillä kaikki on poliittista [...]”¹⁸⁹. Gunnelflo ja Selberg puolestaan lainaavat Rancièrin määritelmää poliittisuudesta, jonka pohjana on ei-konsensus (discensus), jonka kautta vallitsevat tavat hahmottaa yhteiskuntaa ja ihmisille annettuja rooleja ja asemia kyseenalaistetaan¹⁹⁰. Täten oma paperitonta siirtolaisuutta käsittelevä tutkielmanikin voidaan käsittää poliittisena tekona, koska lähestyn niin paperittomuutta kuin tutkijan roolia yksilön odotusten ja kokemusten kautta, en yksittäisen valtion tai Euroopan unionin turvallisuutta, sosiaalista koheesiota tai taloudellista vakautta koskevana ongelmana kuten paperiton siirtolaisuus on monesti käsitteellistetty.

Tutkielmani poliittisuus ei liity vain tieteenalan sisäisiin kamppailuihin, vaan myös yleisemmin asioiden politisoimiseen. Kysymysten poliittisuus ja siten merkityksellisyys tutkimuksen kannalta ei ole ilmiöiden tai toimijoiden sisäsyntyinen elementti, vaan asioita voidaan politisoida ja

¹⁸⁷ Kantola ja Valenius puhuvat *maailmanpolitiikasta* kansainvälisen politiikan tai kansainvälisten suhteiden sijaan, mutta ajatus on sovellettavissa terminologiasta riippumatta. Kantola – Valenius 2007, 27.

¹⁸⁸ Büger - Gadinger 2007, 101.

¹⁸⁹ Sarkonen 2005, 16.

¹⁹⁰ Gunnelflo – Selberg 2010, 176.

epäpolitisoida¹⁹¹. Paperiton siirtolaisuus voidaan esittää teknistä hallintaa vaativana ongelmana tai esimerkiksi uhkana yksittäisen maan sisäiselle vakaudelle ja vauraudelle ilman, että ilmiön juuriin pureudutaan lainkaan. Ilmiön "esittämisellä" viitataan siihen, kuinka poliittisuus ja politisoiminen liittyvät oleellisesti käytettyyn kieleen. Ei ole samantekevää, millä termeillä paperittomasta siirtolaisuudesta puhutaan ja kuka nämä termit määrittelee. Yksittäisen ryhmän puhutavan eli *diskurssin*¹⁹² vakiinnuttaminen hallitsevaksi tavaksi käsitellä aihetta julkisuudessa antaa mahdollisuuden ikään kuin luoda ilmiö uudelleen antamalla sille halutut ominaisuudet: muukalaisvihamielisen sijaan yksilö onkin maahanmuuttokriittinen, turvapaikanhakijasta tulee järjestelmää hyväksikäyttävä elintasopakolainen tai siirtolaisen nimeäminen korkeastikouluteksi merkitsee automaattisesti lisäarvoa vastaanottavalle yhteiskunnalle. Julkisessa keskustelussa vallalla olevat äänenpainot vaikuttavat myös politiikkalinjauksiin, sillä päätöksentekijät pyrkivät ennakoimaan ja reagoivat äänestäjien kantoihin.¹⁹³

Toisenlaisten valintojen mahdollisuus on olemassa, ja paperittomuus on mahdollista ymmärtää hyvin eri tavoin niin ihmisoikeuskysymyksenä, valtiojärjestelmän epätasa-arvosta johtuvana rakenteellisena ongelmana, taloudellisena kysymyksenä kuin kolonialismin seurauksena tai sitten ihmisten luonnollisena liikkumisena ympäri yhteisen maapallomme. Kyse ei ole mielestäni vain *näkökulman* valinnasta sen vuoksi, että valitulla tarkastelukulmalla voi olla syvällisiä vaikutuksia paperittomien siirtolaisten kohteluun, heidän oikeuksiensa toteutumiseen sekä ylipäätään ”ongelman” luonteen ymmärtämiseen varsinkin siinä vaiheessa, kun valittu näkökulma muodostaa toimintapolitiikan perustan.

Oman tutkielmani lähtökohtia kuvastaa hyvin Marko Juntusen dialogin muodossa esitetty haastattelututkimus¹⁹⁴, jossa Juntunen haastattelee marokkolaista miestä, joka oli yrittänyt päästä vuonna 2000 luvattomasti Espanjaan. Artikkelini inspiroi minua käyttämään varsin runsaasti suoria lainauksia omassa tutkielmassani osana pyrkimystäni ”antaa ääni” paperittomille siirtolaisille. Juntusen artikkelissa ei esitetä paperitonta siirtolaista uhrina, rikollisena tai muutoin poikkeuksellisen toimijana vaan tavallisena ihmisenä – tosin on hyvä huomauttaa, että Juntunen ei

¹⁹¹ Kantola – Valenius 2007, 23.

¹⁹² Diskurssianalyttinen näkökulman paperittomaan siirtolaisuuteen olisi yksi mahdollisuus tutkia ilmiötä esimerkiksi sanomalehti- tai viranomaisaineiston avulla tai myös haastatteluaineistoa käyttäen, mutta se ei kuitenkaan ole tämän tutkielman tarkoitus.

¹⁹³ Maahanmuuttokeskusteluun ja käytettyyn käsitteistöön liittyen ks. esim. Koivulaakso - Brunila - Anderson 2012.

¹⁹⁴ Artikkelini etenee leppoisasti dialogin muodossa miehen vaimon kommentoimissa aina välillä miehensä sanomisia. Haastattelun aikana haastateltava käy läpi koko tapahtumien kaaren viimeisestä illasta ennen lähtöä kiinnijäämiseen Espanjassa ja Marokkoon palautukseen asti. Juntunen 2005.

millään tavalla kommentoi tai analysoi haastattelua, vaan antaa haastateltavan kokemuksen puhua puolestaan. Artikkelini antaa sekä luvaton maahantuloa yrittäneille että heidän Espanjassaan kohtaamisilleen paikallisille ihmisille ja viranomaisille ihmiskasvot ja vastaa siten omaa pyrkimystäni. Myös omassa tutkielmassani pyrin siihen, että lukija kykenee ymmärtämään ja ehkä jopa samaistumaan haastateltaviini. Toiseuden raja-aita tulisi silloin ylitetyksi ja paperitonkin siirtolainen näyttäytyisi lukijalle ennen kaikkea ihmisenä. Kutsuttakoon asennoitumistani siten vaikka ihmiskasvoiseksi politiikan tutkimukseksi¹⁹⁵.

4.2. Ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat

Kysymykset epistemologiasta¹⁹⁶ ja ontologiasta¹⁹⁷ liittyvät kiinteästi kansainvälisen politiikan tutkimukseen, jonka tutkimusorientaatiot on ns. tieteenalan neljännessä debatista saakka jaoteltu karkeasti kahteen luokkaan (rationalismi ja reflektivismi) sen mukaan, perustuvatko niiden käsitykset tietämisestä tieteelliseen positivismiin¹⁹⁸ vai painottavatko ne uskomusten, merkitysten ja ideoiden keskeistä asemaa todellisuuden rakentajina ja tutkimuskohteina sekä tutkimuksen ei-neutraalia luonnetta¹⁹⁹.

Oma ymmärrykseni tutkimusprosessista, eli siihen liittyvistä epistemologisista, ontologisista ja ylipäätään koko prosessia leimaavista metodologisista kysymyksistä, seurailee feminististen tutkijoiden ajatuksia. Varsinkin Ackerlyn, Sternin ja Truen näkemykset feministisestä kansainvälisen politiikan tutkimuksen menetelmällisestä puolesta ovat olleet itselleni ajatuksia herättävä lähtökohta. Vaikka feminististä kansainvälisen politiikan tutkimusta harjoittavat tutkijat ovat heterogeeninen joukko, tietyt painotukset ovat yleisesti läsnä feministisessä tutkimusotteessa. Siinä missä valtavirtatutkimus on keskittynyt ylätasoon politiikkaan²⁰⁰ – valtioihin, valtaan, sodan ja rauhan

¹⁹⁵ Tutkimukseni lähestyy Kurjen ja Wightin näkemystä kansainvälisen politiikan teorian luomisesta poliittisen toiminnan muotona. Kurki – Wight 2005, 31.

¹⁹⁶ Epistemologia viittaa siihen, kuinka tieto ja sen tuottaminen ymmärretään. Keskeisiä epistemologisia eli tietoteoreettisia kysymyksiä ovat ”Mitä voidaan tietää?”, ”Miten voidaan tietää?” ja ”Kuka tietää?”. Kysymys on siten uskomusjärjestelmästä, joka määrittelee sen, mitä voidaan pitää tietona, todisteena tai uskottavana argumenttina. Ks. esim. Kubáľková – Onuf – Kowert 1998, 12–13 ja Ackerly – True 2010, 25, 27.

¹⁹⁷ Ontologia merkitsee ymmärrystä maailman perimmäisestä olemuksesta ja täten siitä, mitkä ovat relevantteja tutkimuskohteita.

¹⁹⁸ Positivismi on tieteenkäsitys, joka pohjautuu empirismiin eli havaintojen pitämiseen kaiken tiedon perustana. Positivismin perusajatuksena on, että luonnontieteiden tutkimusmenetelmiä on sovellettava yhteiskuntatieteisiin tai laajemmin kaikkeen tieteeseen. Merkityksellisiä kysymyksiä ovat sellaiset, joihin on löydettävissä vastaus empiirisesti. (Webb 1995, 107–111.) Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa positivismista tuli hallitseva tieteenkäsitys 1960-luvulla, minkä seurauksena tutkimuksessa alettiin painottaa mitattavissa ja tilastoitavissa olevan tiedon keräämistä, kansainvälisten prosessien matemaattista mallintamista ja hypoteesien testaamista. Kurki – Wight 2007, 17–18.

¹⁹⁹ Smith 2007, 5; Kurki – Wight 2007, 20–23.

²⁰⁰ Kantola – Valenius 2007, 24.

kysymyksiin sekä (valtioiden) turvallisuuteen – feministiselle tutkimusotteelle on keskeistä pyrkiä löytämään ne ihmiset ja prosessit, jotka katoavat marginaaleihin tai joiden ääni ei syystä tai toisesta kuulu valtavirtatutkimuksessa²⁰¹.

Feministisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen ontologian perusoletuksena on se, että myös yksilö on kansainvälisen politiikan toimija/kohde ja että nämä yksilötoimijat ovat suhteessa toisiinsa²⁰². Toimijakategorian laajentaminen yksilöihin, joilla ei ole merkittäviä voimavaroja tai poliittista valtaa voi osaltaan haastaa kansallisen intressin ja turvallisuuden perinteiset (valtio- ja jossain suhteessa myös kansalaiskeskeiset) määritelmät²⁰³. Lisäksi feministisessä tutkimusorientaatioissa yksilön kokemusta pidetään merkittävänä tiedonlähteenä. Oma lähtökohtani tutkielmani aiheen ja lähestymistavan suhteen – yksilön merkityksen korostaminen ja marginaaleissa toimiminen – on siten yhdensuuntainen feministisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen perusolettamusten kanssa.

Toinen keskeinen ontologinen lähtökohta omalle tutkimukselleni löytyy konstruktivismista²⁰⁴. Konstruktivismin mukaan todellisuus ei ole objektiivinen ilmiö ja siten löydettävissä empiirisin keinoin, vaan sitä rakennetaan ja uusinnetaan jatkuvasti ihmisten välisessä kanssakäymisessä, jolla luodaan merkityksiä eri asioille. Jaetut merkitykset voivat siten olla yhtä tärkeitä kuin materiaaliset intressit erilaisten lopputulosten muovaamisessa²⁰⁵. Myös tieto ja ”totuus” tuotetaan, ne eivät ole valmiina tutkijan löydettävissä²⁰⁶. Konstruktivistisen katsantokannan mukaan Euroopan unioni luo omalla politiikallaan todellisuutta, joka vaikuttaa niin yksilö-, alue- kuin valtiotasolla. Paperiton siirtolaisuus ei esiinny tyhjiössä vaan se luodaan aina jossakin ajassa ja paikassa tietyin toimin, oli kyse sitten lainsäädännöstä tai rajavalvonnasta kuten luvussa kaksi osoitin.

4.3. Teoreettinen viitekehys: siirtolaisuuden mallintaminen

4.3.1. Yksilön rationaalisesta valinnasta järjestelmätason selityksiin

Massey et al. toteavat, ettei ole olemassa yhtä yksittäistä kansainvälistä siirtolaisuutta selittävää teoriaa, vaan joukko erilaisia malleja ja teorioita, jotka selittävät ilmiötä eri käsitteiden, olettamusten

²⁰¹ Ackerly – True 2010, 22–23.

²⁰² Ackerly – Stern – True 2006, 7.

²⁰³ Moon 1997, 160. Viitattu teoksessa Tickner 2006, 33.

²⁰⁴ Tutkimuksessani käsittelen konstruktivismia pikemminkin tutkimusta leimaavana ontologisena lähtökohtana tai lähestymistapana kuin varsinaisena kansainvälisen politiikan teoriana.

²⁰⁵ Fierke 2007, 56.

²⁰⁶ Ackerly – True 2010, 27.

ja viitekehysten avulla²⁰⁷. Varsinkin taloustieteellä on ollut merkittävä vaikutus käytettyihin käsitteisiin ja tutkimusmenetelmiin²⁰⁸. Tyylipuhtain esimerkki tästä lienee neoklassinen talousteoria, joka selittää siirtolaisuuden täydellisillä ja hyvin toimivilla markkinoilla toimivan yksilön pyrkimyksenä maksimoida odotettavissa olevat ansionsa²⁰⁹. Makrotalousteoria painottaa maiden välisiä palkkaeroja (työperäistä) siirtolaisuutta tuottavana tekijänä: työvoimavaltaisissa maissa palkkataso on matala, minkä seurauksena työntekijät siirtyvät korkeamman palkkatason maihin.²¹⁰ Mikrotalousteoria siirtää huomion työmarkkinoista yksilölliseen valintaan: yksilöitä pidetään rationaalisina toimijoina, jotka tekevät siirtolaisuuspäätöksen kustannus-hyötysuhdelaskelman²¹¹ perusteella. Jos laskelma osoittaa, että siirtolaisuuden aikaansaama (taloudellinen) nettotuotto yksilölle on suurempi kuin tuotot silloiselle asuinpaikalle jäämisestä, siirtolaisuus toteutuu.²¹² Paperittoman siirtolaisuuden tapauksessa laskelmaan tulee lisäksi sisällyttää kohdemaahan pääsyn todennäköisyys sekä karkottamisen välttämisen todennäköisyys²¹³.

Taloustieteiden soveltaminen ei ole merkinnyt kuitenkaan pitäytymistä vain yksilötason selityksissä: siirtolaisuuden uusi taloustiede (new economics of migration) mallintaa siirtolaisuutta perheen, kotitalouksien tai muiden paikallisen kulttuurin määrittämien yksiköiden kollektiivisena pyrkimyksenä tulojen maksimointiin, mutta myös keinona minimoida toimeentuloon liittyviä riskejä (esim. puutteellinen tai kokonaan puuttuva työttömyysturva tai mahdollisuus saada lainaa investointeihin)²¹⁴. Myös verkostoteoria (network theory) tarkastelee siirtolaisuusprosessia laajemmin yhteisön tasolla, ja selittää siirtolaisuuden itseään ylläpitävää luonnetta muodostuvien verkostojen siirtolaisuuden kustannuksia ja riskejä vähentävällä vaikutuksella. Teorian mukaan

²⁰⁷ Massey et al. 1993, 432.

²⁰⁸ Düvellin mukaan 1970-luvulle saakka tutkimusta leimasi vahva taloustieteellinen ajattelu. Düvell 2009, 332–333.

²⁰⁹ Massey et al. 1993, 458. Ks. myös Massey et al. 1994, 701–702.

²¹⁰ Työmarkkinat säätelevät siirtolaisuutta pyrkien palaamaan tasapainoon: tietylle alueelle suuntautuva siirtolaisuus vähentää vähitellen ulkopuolisen työvoiman tarvetta ja täyttyvät työmarkkinat johtavat palkkojen laskuun, ja yhdessä nämä kaksi tekijää vaikuttavat aiempien siirtolaisuuteen kannustavien tekijöiden katoamiseen. Kivisto – Faist 2010, 36–37. Ks. myös Massey et al. 1993, 432.

²¹¹ Odotettavissa oleva siirtolaisuuden nettohyöty hetkellä juuri ennen kotimaasta lähtemistä lasketaan yhtälöllä, jossa vaihtoehtoisen asuinpaikan oletettavissa olevista tuloista vähennetään odotettavissa olevat tulot kotimaassa sekä siirtolaisuuden kustannukset kuten matkustuskulut, sopeutuminen uusille työmarkkinoille ja uuden kielen opetteleminen. Ks. tarkemmin Massey et al. 1993, 434–435.

²¹² Massey et al. 1993, 432.

²¹³ Massey et al. 1994, 701.

²¹⁴ Siirtolaisuus nähdään näiden yksiköiden strategiana parantaa asemaansa suhteessa muihin kotitalouksiin eli toisin sanoen vähentää suhteellista puutetta (relative deprivation), sillä lähettämällä perheenjäsenen ulkomailla yksikön mahdollisuudet lisätuloihin kasvavat. Kotimaahan lähetettyä rahaa käytetään usein investointeihin, kuten koneiden ja laitteiden hankintaan sekä kouluttautumiseen, jotka parantavat tuottavuutta ja lisäävät tuloja. Siirtolaisuus ei siten yksinomaan selity maiden välisillä palkkaeroilla, vaan on pikemminkin yhteydessä siirtolaisia lähettävien maiden markkinahäiriöihin ja sisäisiin tulonjaon eroihin. Massey et al. 1993, 436–440. Ks. myös Massey et al. 1994, 711–714.

erilaiset sukulaisuus-, ystävyys- ja samaan yhteisölliseen alkuperään liittyvät suhteet sitovat siirtolaiset niin koti- kuin kohdemaan muihin nykyisiin ja aiempiin siirtolaisiin sekä asukkaisiin.²¹⁵ Muodostuvat verkostot alentavat maastamuuttokynnystä, koska uudet siirtolaiset voivat tukeutua kohdemaassa asuviin sukulaisiin ja muihin maanmiehiin saaden näiltä sekä tietoa että rahallista ja henkistä tukea matkan toteuttamisessa, uuteen maahan sopeutumisessa ja työnhaussa. Päätöstä ei siten tee neoklassisen taloustieteen hahmottelema täysin itsenäisesti toimiva yksilö, vaan perheellä, ystävillä ja muulla sosiaalisella verkostolla on prosessissa merkittävä rooli.²¹⁶ Verkostoteorian mukaan maiden välisen siirtolaisuuden todennäköisyys kasvaa niiden yksilöiden kohdalla, jotka ovat perhe- tai muin sitein sidoksissa ulkomailla asuviin tai kansainvälistä kokemusta omaaviin henkilöihin²¹⁷.

Järjestelmätason selityksistä hyviä esimerkkejä ovat Piores kaksinaisten työmarkkinoiden (dual/segmented labor market theory) sekä varsinkin Wallersteinin ajatuksiin liitetty maailmanjärjestelmäteoria (world systems theory), jotka selittävät siirtolaisuutta mikrotason päätöksentekoprosessien sijaan kapitalistisen talousjärjestelmän luonteella. Kaksinaisten työmarkkinoiden teorian mukaan siirtolaisuutta aiheuttaa teollistuneiden maiden krooninen työvoiman puute matalapalkka-aloilla²¹⁸. Maailmanjärjestelmäteoria selittää siirtolaisuuden kapitalistisen talousjärjestelmän laajentumisen seurauksena: muun muassa maanomistuskäytännöt, maataloustuotannon mekanisaatio ja tukeutuminen palkattuun työvoimaan yhteisöllisten tuotantomuotojen sijaan synnyttävät järjestelmän laidoilla liikkuvan, asuinsijoiltaan syrjäytetyn väestön.²¹⁹

Masseyn et al. mukaan siirtolaisuusteoriat eroavat toisistaan myös sen suhteen, pyritäänkö niillä selittämään siirtolaisuusprosessin käynnistäviä tekijöitä vai siirtolaisuuden jatkuvuutta alkuperäisten siirtolaisuutta synnyttäneet olosuhteiden muututtua.²²⁰ Esimerkiksi siirtolaisuuden jatkuvuutta

²¹⁵ Massey et al. 1993, 448–449.

²¹⁶ Kivisto – Faist 2010, 38–39.

²¹⁷ Massey et al. 1993, 460.

²¹⁸ Kotimaisia työntekijöitä on vaikea houkutella epävarmoista työsuhteista, huonoista työoloista ja arvostuksen puutteesta kärsivälle matalapalkka-alalle. Siirtolaiset ovat sen sijaan valmiita ottamaan vastaan näitä matalan sosiaalisen statuksen töitä, sillä ulkomailla työskentely ja siirtolaisen kotimaahan suunnatut rahalahetykset nostavat siirtolaisen asemaa ja arvostusta kotimaan yhteisössä, johon hän katsoo yhä kuuluvansa. Massey et al. 1993, 440–443. Ks. myös Massey et al. 1994, 715–721.

²¹⁹ Samaan aikaan pääomavaltaiset maat rakentavat periferiaan liikenne- ja tietoyhteyksiä investointiansa maksimoimiseksi, mikä johtaa myös ihmisten aiempaa helpompaan liikkumiseen. Myös kulutuskulttuurin ja kapitalisten yhteiskuntien arvojen leviäminen periferisille alueille edesauttaa osaltaan siirtolaisuutta. Massey et al. 1993, 444–446. Ks. myös Massey et al. 1994, 722–723.

²²⁰ Massey et al. 1993, 432.

selittävän kumulatiivisen kausaliteetin teorian (cumulative causality) mukaan siirtolaisuus synnyttää lisää siirtolaisuutta muokkaamalla sitä sosiaalista kontekstia, jossa maastamuuttoa koskevat päätökset tehdään. Myös edellä mainitsemani verkostoteoria kuuluu tähän joukkoon. Kumulatiivisen kausaliteetin teoriassa on piirteitä aiemmin esittelemistäni malleista, sillä se huomioi esimerkiksi kotitalouksien tulot/suhteellisen puutteen, maanomistuskäytäntöjen muutoksen ja teollistuneiden maiden kulutustottumusten ja arvojen omaksumisen siirtolaisuutta ylläpitävinä tekijöinä. Mielenkiintoinen oletus on myös se, että siirtolaisuutta ylläpitää siihen liitetty statusasema. Siirtolaisiksi lähteneitä pidetään kotimaahan jääviä nuoria aikuisia yritteliäämpinä ja aikaansaavempina ja heille annetaan enemmän arvoa kuin ei-siirtolaiskokemuksia omaaville yhteisön jäsenille²²¹.

Massey et al. eivät pidä näitä eri teorioita väistämättä keskenään ristiriitaisina tai toisensa poissulkevinä, sillä sekä yksilö- ja yhteisötason että kansainvälisen talousjärjestelmän rakenteelliset tekijät voivat kaikki vaikuttaa yhtä aikaa siirtolaisuuden taustalla²²². Tätä ajatusta mukaillen hyödynnänkin itse useamman yllä mainitun teorian tarjoamia oivalluksia. Keskeisimmät teoreettiset lähtökohdat työlleni löytyvät kuitenkin Leen työntö- ja vetotekijöiden mallista sekä Demuthin siirtolaisuuden prosessimallista, joita hyödynnän suoraan aineistoa analysoidessani.

4.3.2. Leen työntö- ja vetotekijöiden malli

Lee määrittelee siirtolaisuuden lähtöpaikkaa (origin) ja määränpäättä (destination) koskevien negatiivisten ja positiivisten tekijöiden eli työntö- ja vetotekijöiden, siirtolaisuuden toteuttamista vaikeuttavien tekijöiden (intervening obstacles) ja yksilön ominaisuuksien summana. Tästä yleisestä viitekehyksestä käsin Lee laatii joukon siirtolaisuuden voimakkuutta, siirtolaisvirtaa ja sen vastavirtaa (stream and counterstream) sekä siirtolaisten ominaispiirteitä koskevia hypoteeseja.²²³ Myös Leen työntö- ja vetotekijöiden malli sijoittuu taloustieteistä lainattuun rationaalisen toimijan viitekehykseen, vaikka Lee laimentaaakin näkemyksiä päätösten tueksi tarvittavan tiedon saatavuudesta.

Leen mallin voi karkeasti yksinkertaistaa kahden toisiaan täydentävän prosessin hyötysuhdelaskelmaksi: siirtolaisuutta tapahtuu, kun lähtöpaikan negatiiviset eli työntävät tekijät ylittävät jäämisen hyödyt, ja kun vetotekijöiden merkitys on suurempi kuin siirtolaisuutta

²²¹ Massey et al. 1993, 451–454.

²²² Emt., 454–455.

²²³ Leen malli koskee niin maan sisäistä kuin valtioiden välistä siirtolaisuutta eikä ota kantaa kuljettuun välimatkaan tai siirtolaisuuden vapaaehtoiseen tai pakon edessä tapahtuvaan luonteeseen. Lee 1966.

vaikeuttavien tekijöiden painoarvo²²⁴. Leen itsensä mukaan tämän ”laskutoimituksen” lopputulos ei kuitenkaan koskaan ole täsmällinen, sillä ”määränpäänä olevaa aluetta koskeva tieto on harvoin tarkkaa, ja jotkut alueen eduista ja haittapuolista voidaan havaita vain asumalla kyseisellä alueella. Siten määränpäähän liittyy aina tietämättömyyden tai jopa arvoituksellisuuden elementti [...]”²²⁵. Sitä vastoin lähtöpaikan olosuhteet tunnetaan oman kokemuksen kautta, jolloin niiden arviointi on vankemmalla pohjalla.²²⁶ Lee täsmentää vielä näkemystään toteamalla, ”etteivät siirtolaisuutta aiheuta niinkään *todelliset* lähtöpaikkaa ja päämäärää koskevat tekijät, vaan *käsitykset* näistä tekijöistä”²²⁷. Näin ollen mielikuvien ja odotusten tutkimisella on selkeästi tilausta siirtolaisuuteen vaikuttavana tekijänä.

Tietolähteiden tutkiminen puolestaan saa tukea Leen näkemyksestä, jonka mukaan määränpäätä koskeva tieto riippuu henkilökohtaisista kontakteista sekä muista tietolähteistä, jotka eivät ole universaalisti saatavilla²²⁸. Myös Böhning toteaa, ettei parempien mahdollisuuksien olemassaolo yksin aiheuta ihmisten maantieteellistä liikkumista: nämä kotimaan ja muiden alueiden väliset erot täytyy pystyä ensin jollain tavoin havainnoimaan sekä arvioimaan, jotta niillä olisi merkitystä siirtolaisuusprosessissa. Tiedonvälityskanavat ja -lähteet ovat siten siirtolaisuuden ennakkoehto. Böhning huomauttaa lisäksi, että informaation tarkkuus ja täydellisyys jättävät usein toivomisen varaa, ja saadut tiedot ovat alttiita henkilöstä riippuvaisille tulkinnoille.²²⁹

Mitä sitten ovat nämä työntö- ja vetotekijät? Maastamuuttoa aiheuttavina *työntötekijöinä* pidetään 1) taloudellisia (köyhyys, työttömyys, peruspalveluiden puute, matala palkkataso), 2) poliittisia (ihmisoikeusloukkaukset, huono hallinto, korruptio, konfliktit, väkivalta ja yleinen turvattomuus), 3) sosiaalisia ja kulttuurillisia (etniseen alkuperään, sukupuoleen tai perustuva syrjintä), 4) ympäristön tilan heikkenemisestä johtuvia sekä 5) väestönkasvuun liittyviä syitä. Vastaavasti siirtolaisuuteen kannustavina *vetotekijöinä* pidetään 1) taloudellisia syitä kuten yksilön mahdollisuuksia löytää töitä ja kohentaa elintasoaan sekä 2) henkilökohtaisia syitä kuten perheenyhdistämistä ja vapaampaa poliittista ja uskonnollista ilmapiiriä.²³⁰ Paperittomaan siirtolaisuuteen vaikuttavana vetotekijänä

²²⁴ Kivisto – Faist 2010, 35.

²²⁵ ”Knowledge of the area of destination is seldom exact, and indeed some of the advantages and disadvantages of an area can only be perceived by living there. Thus there is always an element of ignorance or even mystery about the area of destination [...]”. Lee 1966, 50.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ ”[...] it is not so much the actual factors at origin and destination as the perceptions of these factors which results in migration.” Emt., 51. Kursivointi K.I.

²²⁸ Lee 1966, 51.

²²⁹ Böhning 1981, 37.

²³⁰ Ks. esim. Gebrewold 2007, 86.

voidaan lisäksi pitää ihmissalakuljetuksen ympärille rakentuneita järjestäytyneitä rikollisryhmiä, jotka omia taloudellisia etuja edistääkseen houkuttelevat ihmisiä lähtemään kotimaastaan²³¹.

Leen itsensä mukaan osa työntö- ja vetotekijöistä vaikuttaa ihmisiin suurin piirtein samalla tavalla (esimerkiksi suotuisaa ilmastoa pidetään poikkeuksetta positiivisena tekijänä), kun taas joidenkin vaikutus riippuu enemmän yksilöstä itsestään (esimerkiksi koulutusmahdollisuuksien merkitys siirtolaisuuteen kannustavana tekijänä)²³². Kuten yllä esitin työntö- ja vetotekijät eivät välttämättä ole objektiivisia, sillä ne ovat usein yksilön subjektiivisia näkemyksiä ja arvioita tilanteestaan²³³: Esimerkiksi töitä etsivä henkilö A voi arvioida mahdollisuutensa löytää töitä kotimaasta hyvin heikoiksi ja vastaavasti nähdä työnsaantimahdollisuudet kotimaan ulkopuolella huomattavasti parempina. Vastaavassa tilanteessa ja vastaavin ominaisuuksin (koulutus, ikä jne.) varustettu henkilö B voi kuitenkin arvioida kotimaan mahdollisuudet toiveikkaammin siten, että ulkomaan paremmat työmarkkinat eivät muodostu yksinään riittäväksi vetotekijäksi.

Työntö- ja vetotekijöiden lisäksi Leen siirtolaisten ominaispiirteitä koskevista hypoteeseista omalle tutkimukselleni olennaisimpia ovat positiivista ja negatiivista valintaa (positive and negative selection) koskevat väittämät. Positiivisella valinnalla Lee viittaa korkean profiilin siirtolaisiin kuten korkeasti koulutettuihin henkilöihin ja ammattilaisjohtajiin, ja vastaavasti negatiivinen valinta viittaa ei-toivottuihin siirtolaisiin (ammattitaidottomat, kouluttamattomat). Leen mukaan siirtolaiset, jotka reagoivat pääasiassa päämäärää koskeviin vetotekijöihin edustavat yleensä tätä positiivista valintaa, ja lähtöpaikan työntötekijöihin reagoivat siirtolaiset sitä vastoin negatiivista valintaa. Toisin sanoen vaikeat olosuhteet kotimaassa vaikuttavat eniten jo valmiiksi heikossa asemassa oleviin ihmisiin, ja päinvastoin hyväosaisemmat pystyvät muita arvioimaan lähtöpaikan ja mahdollisen kohdealueen etuja ja haittoja.²³⁴ Leen hypoteesia soveltaen paperittomien siirtolaisten koti- tai oleskelumaan olosuhteilla pitäisi olla suurempi painoarvo kuin Eurooppaa koskevilla mielikuvilla ja odotuksilla jos katsotaan, että paperittomat edustavat tätä ns. ei-toivottua negatiivista valintaa, ja näiden vetotekijöiden tulisi olla suuremmassa roolissa siirtolaisuusprosessissa.

4.3.3. Demuthin siirtolaisuuden prosessimalli

Demuthin malli selkeyttää omaa näkemystäni siirtolaisuudesta prosessina osuvasti: Demuth jakaa siirtolaisuusprosessin neljään vaiheeseen, joita ovat prosessin aloittaminen,

²³¹ Europol 2009.

²³² Lee 1966, 59.

²³³ Demuth 2000, 34–35.

²³⁴ Lee 1966, 56.

siirtyminen/matkustusvaihe, saapuminen ja oleskelu. Alkuvaiheessa huomio kiinnittyy niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat lähtöpäätökseen sekä itse päätöksentekoprosessiin, jonka seurauksena siirtolaisuuteen joko ryhdytään tai ei. Toinen vaihe koskee varsinaista matkaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä (matkaa ja kohdetta koskevat tiedot, matkustusvälineet jne.). Kolmas vaihe koskee saapumista määränpäähän, ja neljäs siirtolaisen asemaa (taloudellinen, oikeudellinen, sosiaalinen jne.) uudessa isäntämaassa/yhteisössä.²³⁵ On hyvä huomata, että Demuth näkee siirtolaisuuden yksinomaan yksilöstä lähtevänä toimintana, sillä hänen mukaansa yksilö tekee aina viime kädessä päätöksen lähteäkö vai jäädä. Perhe ja yhteisö voivat myötävaikuttaa päätöksen syntymiseen esimerkiksi kannustuksin ja kielloin, mutta yksilö tekee aina päätöksen niiden noudattamisesta.²³⁶

Näistä varsinkin ensimmäinen, kolmas ja neljäs vaihe ovat omalle tutkimukselleni oleellisia. Ensimmäiseen vaiheeseen liittyvät koti- tai asuinmaan työntekijät ja Eurooppaan kohdistuvat mielikuvat ja niihin perustuvat odotukset vetotekijöinä, kolmanteen ja neljänteen puolestaan odotusten ja varsinaisten kokemusten suhteuttaminen toisiinsa. Lisäksi käytän mieluummin termiä prosessi kuin päätös, koska päätös viittaa enemmän yksittäiseen hetkeen, jolloin yksilö päättää lähteä kotimaastaan Eurooppaan. Kuten jäljempänä osoitan, monet haastattelemistani paperittomista päätyivät Eurooppaan monen eri tekijän summana, usein vielä mutkan kautta, ja toisaalta osa haastateltavistani oli puntaroinut ajatusta Eurooppaan lähtemisestä jo aiemmin, joten sanana prosessi kuvastaa hyvin siirtolaisuuden eri vaiheita.

4.4. Metodologiasta ja haastattelusta tutkimusmenetelmänä

4.4.1. Keskiössä tutkijan itsereflektio ja tutkimuksen prosessiluonne

Metodologia merkitsee yksinkertaisimmillaan tutkimusmetodien joukkoa. Feministisessä tulkinnassa metodologia viittaa siihen prosessiin, jossa ontologia, epistemologia ja tutkimusmetodi sekä tutkijan eettinen vastuu tutkimuskohteensa suhteen muotoutuvat yhdeksi kokonaisuudeksi. Metodologia vaatii siten pohdintaa näiden eri osien suhteesta ja siitä, kuinka itse tutkimusprosessi on vaikuttanut saavutettuihin tuloksiin. Tutkijan tulee esimerkiksi pohtia, mikä on hänen tutkimuksessaan epistemologian ja ontologian suhde eli kuinka tutkijan oma ymmärrys maailmasta vaikuttaa siihen, miten hän näkee kansainvälisen politiikan kentän – ja siten tutkimuskohteiden – muodostuvan.²³⁷

²³⁵ Demuth 2000, 30–31.

²³⁶ Emt., 30.

²³⁷ Ks. esim Ackerly – Stern – True 2006, 6 tai Letherby 2003, 5.

Siinä missä perinteisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tutkijan henkilökohtaiset kokemukset eivät ole olleet mielenkiinnon kohteena, vaan ne on pikemminkin pyritty ulkoistamaan pois tutkimuksesta, feministit uskovat tietoisuuden tutkijan omasta asemasta prosessissa auttavan välttämään näennäisen objektiivisuuden. Ackerlyn, Sternin ja Truen mukaan feministiseen metodologiaan oleellisesti kuuluva *tutkijan itsereflektio* merkitsee sitä, että tutkija kyseenalaistaa niin oman asemansa tutkimusprosessissa kuin tutkimuksen oikeutuksen sekä huomioi oman vaikutuksensa tutkimustuloksiin.²³⁸ Ackerly ja True nostavat esiin myös kysymykset tutkimuksen tavoitteista, käytetyistä käsitteistä sekä tutkijan eettisen vastuun.²³⁹ Esimerkiksi etnografista tutkimusta tehnyt Gusterson kirjoittaa omassa tutkimuksessaan itsensä mukaan tekstiin käyttämällä ensimmäistä persoonaa, jotta lukija muistaisi, että tutkimusmateriaali ja sen käsittely riippuvat aina yksittäisen ihmisen valinnoista²⁴⁰. Myös omalla kohdallani minämuodossa kirjoittaminen oli tietoinen ratkaisu, sillä halusin tuoda esiin oman roolini tutkimusaineiston ja analyysin tuottamisessa.

Tutkijan itsereflektioon kuuluu lisäksi, että tutkija pohtii, millä tavalla hän on samaistunut tutkimuskohteisiinsa eli tutkijan oma kokemus on tätäkin kautta läsnä tutkimustuloksia arvioitaessa. Jacobyn mukaan tutkija ei välttämättä kykene suhtautumaan objektiivisesti haastateltavaansa²⁴¹, vaan hän tuntee ehkä sympatiaa, samaistumista tai sitten torjuntaa tai ymmärryksen puutetta tätä kohtaan. Varsinaisen haastatteluja koskevan metodikirjallisuuden lisäksi löysin työkaluja omien reaktioideni käsittelemiseen etnografisen tutkimuksen puolelta: esimerkiksi Cerwonka ja Malkki pohtivat tutkijan kokemusten, persoonan ja reaktioiden merkitystä tutkimusprosessissa sekä tutkijan suhdetta tutkimuskohteeseensa. Malkki kysyy, miksi aistit (ja niiden tuottamat havainnot) tulisi jättää pois etnografista ymmärrystä tuotettaessa, jos hyväksytään se seikka, että kenttätutkimus on ruumiillinen tiedontuottamisen tapa (an embodied form of knowledge production)²⁴². Vaikka oma tutkimukseni ei ole suoranaisesti etnografista tutkimusta, huomio on kuitenkin sovellettavissa omaan tutkimukseeni. Omat inhimilliset kokemukseni haastattelutilanteista vaikuttivat toimintaani tutkijana: yhden haastattelun aikana jätin joitakin kysymyksiä kysymättä, koska haastateltavani oli niin ahdistunut tilanteestaan, että hänen painostamisensa lisäkysymyksillä olisi tuntunut epäeettiseltä toiminnalta.

Kirjoittaessaan etnografisesta tutkimuksesta Cerwonka ja Malkki huomauttavat, että tutkimuksessa on kyse prosessista, jossa tutkijan ymmärrys, lähestymistavat ja tutkimusmenetelmät muuttuvat ja

²³⁸ Ackerly – Stern – True 2006, 4–5.

²³⁹ Ackerly – True 2010, 6, 11.

²⁴⁰ Gusterson 2008, 108. Ks. myös Dotyn huomiot neutraalin tekstin kirjoittamisen mahdottomuudesta. Doty 2004, 386.

²⁴¹ Jacoby 2006, 157.

²⁴² Malkki 2007, 176–177.

kehittyvät²⁴³. Myös Doty huomauttaa, että kirjoittamamme ”tarinat”, kuten hän akateemista kansainvälisen politiikan tutkimusta nimittää, muuttavat tutkijaa itseään²⁴⁴. Omalla kohdallani tämä ilmeni selkeimmin tarkentuvista käsitteistä tutkimusprosessin aikana: aluksi puhuin laittomasta maahanmuutosta, sitten paperittomasta maahanmuutosta, mutta loppua kohden huomasin käyttäväni poikkeuksetta ilmausta paperiton siirtolaisuus. Käyttämieni käsitteiden muuttuminen laittomasta maahanmuutosta paperittomaan siirtolaisuuteen oli seurausta siitä, kuinka ymmärryksen aiheesta kasvoi ja muuttui haastattelujen ja muun lähdeaineiston myötä. Kyse oli myös selkeästä eettisestä valinnasta, sillä mitä enemmän aiheeseen tutustuin, sitä vähemmän hyväksyttäväksi ja ilmiötä epätarkasti kuvaavaksi koin termin ”laiton maahanmuuttaja”. Haastatteluaineistossani käytin termiä ”laiton maahanmuutto”, sillä tein haastattelut melko varhaisessa vaiheessa tutkimusprosessia.

4.4.2. Metodi rajaa ja mahdollistaa

Arkseyn ja Knightin mukaan eri tutkimusmenetelmät heijastelevat erilaisia ontologisia ja epistemologisia näkemyksiä, ja siten niihin sisältyvä ymmärrys niin maailman kuin tieteen ja eri tieteenalojen luonteesta vaihtelee²⁴⁵. Oma lähtökohtani on, että haastattelemisen tutkimusmenetelmänä ei ole ainoastaan mekaaninen väline tuottaa tutkimusaineistoa, vaan yhtä lailla kyseisen metodin valinta kertoo jotain oleellista käsityksistäni kansainvälisen politiikan relevanteista tutkimuskohteista. Eri tavoin paperittomiksi siirtolaisiksi laskettavien ihmisten haastattelemisen on valinta, jolla viestitän pitäväni yksilötasoa merkittävänä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

On hyvä pitää myös mielessä, että tutkimuskohde ja -kysymys rajaavat relevanttien metodien joukon. Erilaiset tutkimusmenetelmät tekevät mahdolliseksi lähestyä samaa ilmiötä eri näkökulmista, mutta metodin valinta myös rajoittaa niiden johtopäätösten joukkoa, joita tutkimustuloksista voidaan vetää²⁴⁶. Tilastolliset menetelmät eivät ole ihanteellinen menetelmä yksittäisten ihmisten mielikuvien tai ideoiden syväluotaamiseen, sillä valmis kyselykaavake ei mahdollista tilanteenmukaista reagointia tai kysymysten uudelleen muotoilua. Puolistrukturoidut ja strukturoimattomat haastattelututkimukset joudutaan puolestaan yleensä rajoittamaan suhteelliseen pieneen otokseen aikaa vievyytensä vuoksi verrattuna suljettuihin kyselykaavakkeisiin. Esimerkiksi siirtolaisia haastattelemalla voidaan parhaimmassakin tapauksessa vain summittaisesti arvioida tulijoiden kokonaislukumäärää, kun taas tilastoja tutkimalla voidaan kertoa paljon tarkemmin maahanmuutto-

²⁴³ Cerwonka - Malkki 2007. Ks. myös Gusterson 2008, 105.

²⁴⁴ Doty 2004, 377.

²⁴⁵ Arksey – Knight 1999, 15. Ks. myös Klotz 2008, 2.

²⁴⁶ Emt., 2.

tai maastamuuttovolyymien muutoksesta, mutta vain vähän muuttohalukkuuteen vaikuttaneista syistä.

Tutkimushaastattelusta tapahtumana ja sen tuottamasta tiedosta on olemassa erilaisia näkemyksiä. Empirismiin²⁴⁷ perustuvan realistisen näkemyksen mukaan haastattelun ajatellaan heijastavan ulkopuolista todellisuutta ja tuottavan siten objektiivista tietoa, kun taas idealistisen näkemyksen mukaan todellisuus rakentuu haastattelun luomassa vuorovaikutuksessa. Tähän jälkimmäiseen näkökulmaan liittyy läheisesti ajatus siitä, että haastattelijan kysymykset ohjaavat ja johdattelevat haastateltavan vastauksia, ja siten haastattelussa molemmat osapuolet, niin tutkija kuin haastateltava, osallistuvat tiedon tuottamiseen.²⁴⁸ Oma lähtökohtani tehdä haastattelututkimusta asettuu jonnekin realistisen ja idealistisen näkökulmien tarjoamien ääripäiden välille: Olen tietoinen haastattelijan persoonan, taustan, kulttuurin ja sosiaalisen aseman tuottamista rajoitteista, mutta toisaalta näen, että haastateltava voi tarjota tietoa, joka ei riipu *yksinomaan* haastattelutilanteesta vaan välitetään haastattelun luoman filterin läpi. Osallistuin myös aktiivisesti tiedontuottamisprosessiin kysymällä, ohjaamalla keskustelua, tekemällä jatkokysymyksiä ja toisaalta arvioimalla tilannetta haastateltavan kannalta. Tutkielmani ei selvästikään noudattanut Cerwonkan ja Malkin kritisoimaa ”tieteellistä metodia” (scientific method), jossa tutkimus etenee yhden ainoan yleistettävän kaavan mukaisesti ja mielellään hypoteeseja testaten²⁴⁹.

4.4.3. Merkitykset, odotukset ja kokemus haastattelututkimuksessa

Haastattelemalla voidaan tutkia niin ihmisten käsityksiä sekä mielipiteitä eri asioista kuin asenteita, uskomuksia ja tunteita. Usein tutkimuksen keskeinen päämäärä on tällöin merkitysten tutkiminen²⁵⁰. Tarkoitin merkityksillä sitä, kuinka yksittäiset asiat kytetään laajempaan yhteyteen ja kuinka niitä samalla arvioidaan. Merkitykset ovat siis ymmärrettävissä kontekstisidonnaisina arvolatauksina. Siten haastatteleminen tutkimusmetodina oli omalla kohdallani luonnollinen valinta tutkiessani paperittomien siirtolaisten Eurooppaa, EU:ta sekä kohdemaataan koskevia mielikuvia ja odotuksia, joita voidaan tulkita Euroopalle annettuina merkityksinä.

Se, mitä ihmiset ajattelevat tai väittävät ajattelevansa jostakin asiasta, ei aina kulje käsi kädessä heidän tekojensa kanssa.²⁵¹ Puheen ja toiminnan välillä voi ilmetä joskus suuriakin ristiriitaisuuksia.

²⁴⁷ Empirismi on epistemologinen käsitys, jonka mukaan kaiken tiedon ja siten tieteen perustana on havainto. Doyal ja Harris pitävät empirismiä epistemologisten uskomusten karkeimpana muotona, sillä se olettaa todellisuuden olevan havainnoitavissa sellaisenaan ilman tutkijan vaikutusta tutkimustuloksiin. Doyal – Harris 1986, 1–4.

²⁴⁸ Tiittula – Ruusuvaori 2005, 10–11.

²⁴⁹ Malkki 2007, 166.

²⁵⁰ Arksey – Knight 1999, 4.

²⁵¹ Emt., 15.

Toisaalta jälkeenpäin sattumanvaraisistakin asioista voidaan yrittää koota looginen ja johdonmukaisesti etenevä kokonaisuus tai tarina. Toisin sanoen haastatteluilla voidaan viime kädessä tutkia sitä, mitä ihmiset uskovat tai väittävät tekevänsä, ei sitä, mitä he todellisuudessa tekevät²⁵². Tämä on hyvä pitää mielessä myös paperittomien siirtolaisten muuttopäätöstä edeltänyttä tiedollista pohjaa tutkittaessa, sillä ihmiset voivat muistaa väärin tai tietoisesti/tiedostamattaan vääristellä näkemyksiään peittääkseen esimerkiksi sen seikan, että he olivat lähteneet matkaan tietoisina riskeistä, mutta uskoneet, että heidän kohdallaan ongelmia ei syntyisi²⁵³.

Haastattelututkimuksen tekeminen merkitsee toisen kokemusten konkretisoimista kirjalliseen muotoon. Kokemus on kuitenkin hankala analyysin kohde, koska haastattelussa ei ole kyse vain tiedon siirtämisestä ihmiseltä toiselle vaan myös merkityksen antamisesta henkilökohtaisille kokemuksille.²⁵⁴ Toisen kokemusta ei voi kokea uudestaan ”puhtaana” vaan kokemusta selostettaessa kokija itse tuottaa siitä tulkinnan ja toisaalta kuuliija tulkitsee tai painottaa kuulemaansa omalla tavallaan. Lisäksi tutkimustulokset kertovat vain siitä, mitä ihmiset ovat vapaaehtoisesti jakaneet tutkijan kanssa. Vastaukset eivät siten välttämättä heijasta haastateltavan kokonaisymmärrystä tutkittavasta asiasta.²⁵⁵

Sternin mukaan ihmisten elämäntarinat tulee nähdä merkityksiä rakentavana toimintana sen sijaan, että niiden nähtäisiin vain säilyttävän valmiita merkityksiä. Tapahtumalla itsellään on alku ja loppu, mutta kokemus jatkaa eloaan.²⁵⁶ Koselleck tuo esiin, kuinka kokemuksia tai niiden osia voidaan muistaa väärin. Uudet kokemukset limittyvät vanhoihin ja avaavat uusia tapoja arvioida aiempia kokemuksia.²⁵⁷ Myös Keatsin ajatukset itse haastattelutilanteiden vaikutuksesta kokemusten tulkintaan ovat huomionarvoisia: Tutkimushaastattelun tavoitteena ei ole muuttaa haastateltavan käsityksiä tai käyttäytymistä, vaan paljastaa nämä tutkijalle. Kuitenkin sekä positiiviset että negatiiviset haastattelukokemukset voivat vaikuttaa haastateltavan ymmärrykseen niin tutkimusaiheesta ja itsestään²⁵⁸.

4.4.4. ”Ordinary people” versus tutkija?

Sukupuoli, koulutustausta ja aiemmat kokemukset vaikuttavat siihen, kuinka suhtaudumme ja

²⁵² Arksey – Knight 1999, 46.

²⁵³ Ks. esim. Keats 2000, 61. Keats puhuu haastateltavien taipumuksesta esittää itsensä positiivisessa valossa (self-serving bias), mikä voi tulla esiin niin kysymysten tulkinnassa kuin annetuissa vastauksissa.

²⁵⁴ Jacoby 2006, 154–155, 162.

²⁵⁵ Arksey – Knight 1999, 87.

²⁵⁶ Stern 2006, 184–185.

²⁵⁷ Koselleck 1985, 274–275.

²⁵⁸ Keats 2000, 19.

tulkitsemme ympäröivää todellisuutta. Haastattelijan ja haastateltavan suhteessa vaikuttavien (kulttuuri)erojen havaitsemiseksi, tutkijan tulee kirjoittaa auki oma positionsa²⁵⁹. Gusterson huomauttaa, että tutkijan oma identiteetti voi helpottaa tai sitten vaikeuttaa tutkimuksen suorittamista²⁶⁰. Itse koin, että minulle oli ainoastaan eduksi olla nuori vaalea nainen haastatellessani nuorehkoja miehiä: haastattelutilanteisiin ei liittynyt haastateltavan pelkoa kasvojensa menettämisestä, mikä olisi voinut olla mahdollista, jos haastattelija olisi ollut mies.

Varsinkin feministiset tutkijat ovat painottaneet haastattelijan ja haastateltavan välisen yhteisen kulttuurisen taustan²⁶¹ merkitystä onnistuneiden haastattelujen avaintekijänä. Jos sekä tutkijalla että haastateltavalla on samankaltaisia kokemuksia ja jos he puhuvat ”samaa kieltä”²⁶², tutkija todennäköisesti ymmärtää helpommin sen, mitä haastateltava haluaa sanoa osaa myös tulkita sitä, mikä on jätetty sanomatta.²⁶³ Jos taas kulttuuriset taustat ovat erilaisia, he todennäköisesti tulkitsevat ympäröivää maailmaa eri tavoin, mikä saattaa johtaa väärinymmärryksiin jo itse haastatteluvaiheessa ja myöhemmin tuloksia tulkittaessa²⁶⁴. Usein tällaisen ideaalitalanteen saavuttaminen on mahdotonta, sillä ohjeen orjallinen noudattaminen johtaisi tilanteeseen, jossa tutkijat joutuisivat luopumaan mielenkiintoisista tutkimuskysymyksistä, koska he eivät olisi itse henkisesti tai sosio-ekonomisesti tarpeeksi lähellä kohderyhmäänsä. Kuitenkin haastattelijan ja haastateltavan väliset erot voivat olla myös hedelmällinen lähtökohta, sillä haastateltava pyrkii tällöin aktiivisesti selvittämään omia näkemyksiään haastattelijalle²⁶⁵. Omassa tutkimuksessani tämä tuli ilmi varsinkin siinä, kuinka jakoivat minulle näkemyksiään eurooppalaisesta maahanmuuttopolitiikasta ilman, että kysyin erikseen asiasta.

Tällaiset huomiot tulevat lähelle Cerwonkan ja Malkin esittämiä ajatuksia ihmisten kategorisoimisesta tavallisiin ihmisiin (ordinary people) ja tutkijoiden asettamisesta jollain tavalla tämän kategorian ulkopuolelle. Samoin Cerwonka ja Malkki tuovat esiin tutkijan pyrkimyksen tulla hyväksytyksi oman tutkimuskohteensa muodostamassa ryhmässä (esim. eri etnistä tai

²⁵⁹ Rastas 2005, 94.

²⁶⁰ Gusterson 2008, 96.

²⁶¹ Vrt. Freemanin huomiot siitä, kuinka siirtolaisuutta tutkivien henkilöiden oma maahanmuuttajatausta todennäköisesti vaikuttaa heidän asennoitumiseensa positiivisesti mm. siirtolaisuuden toivottavuuteen tai kuinka korkeasti koulutetulta henkilöltä odotetut asenteet kuten suvaitsevaisuus ja myötätunto voivat hankaloittaa siirtolaisten toiminnan kritisoinnista tutkimustulosten valossa. Freeman 2005, 116–117.

²⁶² ”Samalla kielellä” ei viitata vain äidinkieleen vaan myös esimerkiksi sosiaalisen aseman tuottamaan puhetapaan ja sanastoon.

²⁶³ Arksey - Knigh 1999, 13.

²⁶⁴ Rastas 2005, 80.

²⁶⁵ Ks. Cerwonkan huomiot siitä, miten osallisuus tutkimusaiheeseen vaikuttaa ihmisten halukkuuteen puhua asiasta, koska he kokevat voivansa opettaa tutkijalle jotain uutta. Cerwonka – Malkki 2007, 55.

koulutustaustaa edustavien ihmisten keskuudessa), ja samalla huomauttavat, että tällaiset luokittelut luovat virheellisen kuvan siitä, että samaan luokkaan tai kategoriaan kuuluvat ihmiset olisivat jollain tapaa homogeeninen joukko.²⁶⁶ Myös haastatteluni tukivat Cerwonkan ja Malkin ajatuksia, sillä haastateltavani olivat kirjava joukko erilaisista taustoista tulevia ihmisiä, joihin kuitenkin voidaan karkeasti käyttää luokittelua ”paperiton siirtolainen”.

4.4.5. Haastattelu vuorovaikutuksena ja viestintänä

Tutkimushaastattelu on ideaaliolosuhteissa säädelty ja hallittu tapahtuma, jossa haastattelija määrää toiminnan suunnan.²⁶⁷ Oletuksena on, että tutkija pystyy pitämään tutkimusprojektinsa langat tiiviisti käsissään, vaikka todellisuudessa hän ei aina kykene kontrolloimaan haastateltavansa – tai edes omaa – käyttäytymistä ja reaktioita.²⁶⁸ Siten kontrollin ja tietoa koskevien väitteiden kautta kysymys vallasta ja valtasuhteista on oleellinen ja väistämätön osa tutkimusprosessia. Samoin tutkija osallistuu itse (kritisoimansa) vallan projisoimiseen esittäessään tutkimustuloksiaan tietona²⁶⁹. Lisäksi kysymys vallasta kietoutuu ihmisten yhteiskunnallisiin – todellisiin tai kuviteltuihin – asemiin ja heijastuu tutkijan mahdollisuuksina saada haastateltavia ja itse haastattelutilanteeseen²⁷⁰.

Jos haastattelutilannetta tulkitaan vuorovaikutuksena, analysoitaessa aineistoa tulee ottaa huomioon tutkijan puheen ja toiminnan vaikutus tuotetun materiaalin luonteeseen²⁷¹. Tutkijan persoonallisuus, tausta, ennakkotiedot ja -asenteet sekä toiminta haastattelutilanteessa vaikuttavat haastattelun kulkuun ja annettuihin vastauksiin.²⁷² Myös haastateltavalla on aktiivinen rooli aineistonmuodostuksessa: kuten Cerwonka ja Malkki tuovat hyvin esiin, tutkijan ”himoitsemien” vastausten ja haastateltavan omien asioiden kertomiseen liittyvien tarpeiden välillä on usein ristiriitaa²⁷³. Halutut vastaukset saattavat jäädä puuttumaan, mutta samalla keskustelu voi siirtyä toiseen aihepiiriin, joka voi tarjota yllättäviä oivalluksia tai tulokulmia siirtolaisuuteen. Näin kävi myös omassa tutkimuksessani, sillä usein minulle esimerkiksi kerrottiin varsin yksityiskohtaisesti esimerkiksi matkasta Eurooppaan, vaikka en varsinaisesti pyrkinyt selvittämään tätä vaihetta siirtolaisuusprosessissa.

²⁶⁶ Cerwonka – Malkki 2007, 88–89.

²⁶⁷ Keats 2000, 1.

²⁶⁸ Letherby 2003, 114–115, 117.

²⁶⁹ Ackerly – True 2010, 21, 39.

²⁷⁰ Ks. esim. Ackerly – True 2010. Mielenkiintoisia huomioita tutkijan ja tutkimuskohteen yhteiskunnallisesta asemasta ja kategorisoinneista löytyy myös teoksesta Cerwonka – Malkki 2007.

²⁷¹ Emt., 93.

²⁷² Arksey – Knight 1999, 55.

²⁷³ Cerwonka – Malkki 2007.

Tutkijan mahdollisuudet analysoida ja esittää tutkimustuloksissaan sanatonta viestintää ovat rajalliset, mutta näiden sanattomien viestien huomioiminen haastattelun aikana ja refleктоiminen jälkeenpäin voi auttaa ymmärtämään annettuja vastauksia. Haastattelun ilmapiiriä ja tunnelmaa on mahdotonta tallentaa pelkälle ääninauhalle, mutta ne vaikuttavat siihen, kuinka haastattelu etenee ja millaisia kysymyksiä on järkevää ja tahdikasta kysyä. Omassa tutkimuksessani jouduin tilanteisiin, joissa haastateltavani oli niin ahdistunut tai masentunut, etten kokenut eettisesti hyväksyttäväksi toiminnaksi painostaa tai kalastella haastateltavaani puhumaan aiheesta, joka tuntui hänestä liian vaikealta. Tämä vaikuttaa tiedonmuodostukseen, sillä aineiston runsaus vaihteli kysymyksestä toiseen.

4.5. Yleiskuvaus haastattelujen kulusta ja kerätyistä aineistosta

Tutkimusaineistoni koostuu 14 haastattelusta, joista puolet toteutin Suomessa Metsälän säilöönottoyksikössä maaliskuussa 2011 ja toisen puolen huhtikuussa 2011 Etelä-Espanjan Sevillassa. Haastattelut kestivät noin 40 minuutista lähes kahteen tuntiin, yhteensä äänitettyä materiaalia kertyi 17 tuntia. Haastatteluista seitsemän käytiin espanjaksi, kuusi englanniksi ja yksi suomeksi, kaikissa tapauksissa jollain toisella kielellä kuin haastateltavan äidinkielellä. Vain yhdessä haastattelussa – ainoassa, jonka kävin suomeksi, koska haastateltavani ei osannut äidinkielensä lisäksi mitään muuta kieltä kuin suomea – jouduin välillä toistamaan kysymyksiä ja muotoilemaan niitä toisin sanoin.

Haastateltavani olivat iältään 17 ja 44 vuoden välillä, ja heistä 13 oli miehiä ja yksi nainen. Yhteensä he edustivat yhdeksää eri kansallisuutta (Afganistan, Guinea-Konakry [Guinea], Kamerun, Kongon demokraattinen tasavalta, Kongon tasavalta, Nigeria, Norsunluurannikko, Senegal ja Togo). Tarkemmat erittelyt haastateltavieni koulutustaustasta sekä paperittomuuden muodoista löytyvät tutkielman lopusta liitteistä 1 ja 2. Osa haastateltavistani oli valmis käyttämään omaa nimeään, mutta toiset eivät halunneet nimeään julki, minkä vuoksi päädyin käsittelemään kaikkea materiaaliani anonymisti. Suorissa lainauksissa olen ilmoittanut vastaajan sukupuolen, iän ja kotimaan. Käytän varsin paljon lainauksia, jotta henkilöt saisivat ”äänen” tutkielmassani, ja jotta lukijalle hahmottuisivat paremmin ne vivahteet, joita haastatteluihin sisältyi ja joita tulkinta helposti peittää alleen²⁷⁴. Lainausten suomentamista vastasin itse, kaikki alkuperäiset lainaukset löytyvät alaviitteistä.

²⁷⁴ Dotyn mukaan halu antaa ääni tutkimuskohteille/”oikeille ihmisille” herättää kysymyksen, keitä ”me” tutkijat olemme ja kuinka ”me” tulemme osaksi tieteenalaa tutkimuksen kautta. ”Toiset äänet” (‘other voices’) voivat Dotyn mukaan kuitenkin merkitä myös tutkijaan itseensä eli niihin humaaneihin ja inhimillisiin ääniin, joita kannamme sisällämme, mutta jotka poiskirjoitetaan akateemisesta tutkimuksesta. Doty 2004, 381.

Käytin aineiston kokoamiseen puolistrukturoituja teemahaastatteluja: haastattelujen rakenne ja aihepiirit päätetään etukäteen, mutta itse haastattelutilanteessa kysymysten järjestystä voidaan muuttaa ja niiden sanamuotoa varioida. Puolistrukturoidut haastattelut mahdollistavat lisäkysymysten improvisoimisen ja tarkennusten pyytämisen sitä mukaan, kun haastattelu etenee ja uusia merkityksellisiltä vaikuttavia seikkoja nousee esiin.²⁷⁵ Haastatteluja varten minulla oli valmis kysymysrunko, jota pyrin noudattamaan kussakin haastattelutilanteessa. Espanjan- ja englanninkieliset kysymyslistat ovat tutkielmani liitteenä (liite 3), suomenkielisen haastattelun tein näihin kysymysrunkoihin perustuen.

Keskeisimmät erot Metsälän ja Sevillan haastattelujen välillä liittyvät Suomessa ja Espanjassa sekä ylipäätään Euroopassa oleskeltuun aikaan ja niihin olosuhteisiin, joissa haastattelut käytiin. Useimmat Suomessa haastattelemani ihmiset olivat olleet maassa vasta joitakin viikkoja tai kuukausia, pisimpään oleskellut mies oli viettänyt maassa vajaat kaksi vuotta. Kolme haastateltavistani oli oleskellut myös joissain toisessa tai useammassa EU-maassa ennen Suomeen tuloaan. Espanjassa haastattelemani ihmiset olivat kaikki olleet maassa vähintään kaksi vuotta. Yksi selittävä tekijä tälle erolle on se, että Sevillassa tein haastattelut espanjaksi eikä kukaan haastateltavistani yhtä poikkeusta lukuun ottamatta puhunut kieltä ennen maahan tuloaan. Kaikki Espanjassa haastattelemani ihmiset olivat ranskankielisiä eivätkä puhuneet englantia, joten yhteiseksi kieleksi muodostui espanja. Siten pidempi maassa oleskeltu aika oli haastatteluja ajatellen riittävän kielitaidon ehto. Vain yksi Espanjassa haastattelemistani siirtolaisista oli oleskellut toisessa EU-maassa ennen Espanjaan muuttamistaan.

Metsälän säilöönottoyksikössä tekemäni haastattelut erosivat Sevillan haastatteluista: Metsälässä haastateltavani olivat suljetussa laitoksessa eikä heillä ollut tietoa siitä, milloin he pääsisivät vapaaksi tai milloin palauttaminen toiseen EU-maahan taikka käännähtäminen kotimaahan tapahtuisi²⁷⁶. Lähes kaikilla heistä olikin selkeitä stressin oireita: unettomuutta, masennusta ja asioiden unohtelemista. ”I can't think straight.” totesi yksi miehistä. Sevillassa tein haastatteluja paikallisen seurakunnan tiloissa ja muutaman puistossa eikä tilanteisiin näin ollen liittynyt säilöönottoon liittyvää henkistä stressiä.

²⁷⁵ Ks. esim. Arksey – Knight 1999, 7 tai Tiittula – Ruusuvaori 2005, 11.

²⁷⁶ Suomessa säilöönotosta määrätään ulkomaalaislain pykälissä 121–129. Pykälän 128 mukaan säilöön ottamista koskeva asia on otettava uudelleen tutkittavaksi aina viimeistään kahden viikon kuluttua päätöksestä, jolla käräjäoikeus on määrännyt säilöön otetun pidettäväksi edelleen säilössä. Pykälän 127 mukaan säilöön otettu on päästettävä vapaaksi viimeistään kuuden kuukauden kuluttua säilöönottopäätöksestä. Säilöönottoaika voi kuitenkin olla tätä pidempi, ei kuitenkaan yli 12 kuukautta, jos säilöön otettu ei tee yhteistyötä palauttamisen toteuttamiseksi tai kolmannelta valtiolta ei saada tarvittavia paluusiakirjoja ja maasta poistamisen täytäntöönpano viivästyy näistä syistä. Ulkomaalaislaki.

Haastattelutilanteet olivat siten pääsääntöisesti helpompia molemmille osapuolille, ja lisäksi pystyin hyödyntömään aiempien haastattelujeni tuomaa kokemusta. Jokainen haastattelu oli kuitenkin oma itsenäinen tilanteensa eikä tarkan kaavan seuraaminen ollut mahdollista, vaan ennalta laadittu kysymyslista muodosti vain rungon, jonka päälle jokainen haastattelu rakentui polveillen eri suuntiin – näin sekä Metsälässä että Sevillassa.

5. Aineiston analyysi

5.1. Analyysin eteneminen askel askeleelta

Käsittelen aluksi niitä haastattelemieni paperittomien siirtolaisten koti- tai asuinmaan olosuhteita, jotka voidaan luokitella paperitonta siirtolaisuutta aiheuttaviksi työntekijöiksi. Olen jakanut nämä tekijät kahteen osaan, joista ensimmäiset ovat ”reaalimaailmaan” liittyviä (konfliktit, väkivalta, työttömyys) ja jälkimmäiset toimivat abstraktimmalla mielikuvien ja odotusten tasolla (yleinen näköalattomuus, arvostus, sosiaalinen nousu). Jaottelu on osin keinotekoinen, sillä esimerkiksi työttömyys ja konfliktien pitkittyminen vaikuttavat reaalimaailman tasolla luoden kuitenkin samalla kotimaata koskevia negatiivisia odotuksia. Samoin perheen toimeentuloon liittyvät kannustimet ovat tiukasti kiinni reaalimaailmassa, vaikka muutoin perheen ja laajemman yhteisön tasolla toimivat siirtolaisuuteen kannustavat tekijät liittyivät pitkälti mielikuviin ja odotuksiin paremmasta elämästä. Lähtötilanteen tuntemus on tärkeää, sillä Eurooppaan suuntautuvaan siirtolaisuuteen kannustavia vetotekijöitä punnitaan tätä taustaa vasten.

Kuten toin aiemmin luvussa 4 esiin, tietolähteiden olemassaolo on siirtolaisuuden ennakkoehto, sillä parempien mahdollisuuksien olemassaolo tulee pystyä havainnoimaan ja tiedostamaan. Ymmärrän tietolähteet laajasti sekä perinteisenä painettuna sanana, audio-visuaalisina viestiminä, Internetin käyttömahdollisuutena että viranomaisten välittämänä informaationa. Huomioin myös ”epäviralliset” tietolähteet eli perheen ja muun yhteisön roolin Eurooppaa koskevien tietojen välittämisessä ja mielikuvien luomisessa. Eurooppaa koskevat mielikuvat ja odotukset rakentuivat käytettävissä olevien tietolähteiden pohjalle riippumatta siitä, olivatko tiedot ns. faktatietoa. Usein ”tiedot” Euroopasta koostuivatkin muiden käyttäytymisestä saaduista vaikutelmista sen sijaan, että ne olisivat olleet uutis- tai viranomaisinformaatiota.

Tietolähteisiin ja Eurooppaa koskevaan tietoon liittyy kysymys siitä, kuinka paljon ja mitä paperittomat siirtolaiset tiesivät maahantuloon, maassa oleskeluun ja työntekoon tarvittavista asiakirjoista ja luvista (tästä eteenpäin ”paperit”). Papereiden välttämättömyyden tiedostaminen voi

hillitä maastamuuttohalukkuutta, koska niiden puuttuessa siirtolaisuusprosessi ei ole EU:n oikeussääntöjen mukainen vaan ”laiton”, mikä altistaa siirtolaisen vaaroille joko matkan aikana ja/tai perillä unionin alueella. Jos papereiden ei tiedetä tai uskota olevan välttämättömiä, muut työntö- ja vetotekijät vaikuttavat entistä voimallisemmin siirtolaisuusprosessin käynnistämisessä.

Analysoituani tietolähteitä siirryn käsittelemään siirtolaisuuteen kannustavia vetotekijöitä. Tässä kohtaa analyysi liikkuu vahvasti mielikuvien ja odotusten tasolla, sillä ensikäden tietoa Euroopasta ei haastateltavillani yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ollut. Mielikuvien ja odotusten välisen suhteen käsittän siten, että kunkin paperittoman odotukset siitä, millaista heidän oma elämänsä tulisi Euroopassa olemaan, ovat johdannaisia yleisistä Eurooppaa koskevista mielikuvista. Merkityksellisimpiä olivat Eurooppaa koskevat mielikuvat ja odotukset, sillä ainoastaan EU:ta tai yksittäisiä maita koskevia mielikuvia ja odotuksia haastatteluissani ilmeni niukahkosti.

5.2. Työntötekijät

5.2.1. Konfliktit ja väkivalta koti- tai asuinmaassa

Aseelliset konfliktit ja väkivalta ovat yksi paperitonta siirtolaisuutta aiheuttava työntötekijä. Puolelle haastateltavistani lähtöpäätöksen taustalla oli joko omaan henkeen kohdistuva uhka tai konflikti, joka heikensi koti- tai sen hetkisen asuinmaan yleistä turvallisuustilannetta huomattavasti:

”Siitä on jo pitkä aika, kun aloin miettiä Afrikan taakse jättämistä ja Eurooppaan tulemistä.[...] Minun oli pakko lähteä, koska jos menin kaupungin ulkopuolelle, näin ihmisten taistelevan. Kukaan ei tehnyt asialle mitään. Se on hyvin surullista. Minulla ei ollut työtä eikä äidilläni ollut työtä. Isäni oli kuollut. Ajattelin, että jos vain saan rahaa, lähdän maasta. Se olisi parempi minulle.”²⁷⁷ (Mies, 25, Guinea-Konakry)

”Kun isäni vielä eli, asiat olivat hyvin. Isälläni oli kahvi- ja kaakaoplantaasi, joten meillä meni oikein hyvin siihen saakka, kunnes konfliktit alkoivat ja plantaasi poltettiin. [...] En aikunut muuttaa pois Norsunluurannikolta, mutta koska tilanne oli muuttunut todella huonoksi, ja koska olin vanhin poika, minun oli lähdettävä etsimään keinoja auttaa perhettäni.”²⁷⁸ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

”Ennen sotaa ihmiset lähtivät Kongosta Ranskaan lomalle, koska elintaso oli jotakuinkin hyvä. Silloin en ajatellut meneväni [Eurooppaan]. Lisäksi äitini ei halunnut, että lähtisin. Muistan, kun yritin puhua asiasta, hän kysyi minulta, mitä lähtisin etsimään, jos he kerran pystyivät antamaan kaiken, mitä tarvitsin. En aikunut matkustaa. Toisinaan ajatus kävi mielessäni, koska Ranskassa olevat ystäväni ottivat valokuvia ja

²⁷⁷ ”Yes, it was a long time ago when I started thinking about leaving Africa and coming to Europe.” [...] I had to leave because, if I went outside the city, I saw people fighting. The people weren't doing anything. That is very sad. I didn't have work, my mum didn't have work. My dad was dead. [I thought that] if I juts get some money, I'll leave the country. It's going to be better for me.”

²⁷⁸ “[C]uando vivía mi padre las cosas iban mejor. Tenía plantación de café y cacao, entonces estábamos muy bien hasta que empezaron los conflictos políticos y quemaron su plantación de café. [...] [N]o pensaba salir de Costa de Marfil. Pero como la cosa se había puesto muy fea, y como yo era el chico mayor, tenía que salir para buscar una forma de ayudar a la familia.”

kaikki ne jutut...”²⁷⁹ (Mies, 30, Kongon tasavalta)

Päätös Eurooppaan pyrkimisestä syntyi vasta kotimaassa puhjenneiden konfliktien myötä, vaikka ajatus Eurooppaan lähtemisestä oli saattanut käydä mielessä jo aikaisemmin. Siten konfliktit toimivat siirtolaisprosessin laukaisijana. Joidenkin haastateltavieni kohdalla on osuvampaa puhua Eurooppaan päätymisestä hakeutumisen sijaan, sillä kyseessä ei aina ollut tietoinen päätös pyrkiä juuri Eurooppaan. Sen sijaan alkuperäisenä päämääränä oli usein jokin toinen sen hetkistä asuinpaikkaa turvallisemmaksi koettu ja/tai työmahdollisuuksia tarjoava maa:

”Päämääräni ei ollut mennä Eurooppaan, vaan etsiä turvaa Libyasta.”

”Joten vasta sitten, kun sinulle kerrottiin Libyassa mahdollisuudesta mennä Eurooppaan, päätit lähteä?”

”Jouduin pakenemaan ongelmia. Minun täytyi matkustaa paremman elämän toivossa, ja sen vuoksi päädyin laittomana maahanmuuttajan Eurooppaan. En koskaan aikonut matkata Libyaan tai Eurooppaan. Mutta joskus asiat tapahtuvat tavalla, jota et koskaan osannut odottanut.”²⁸⁰ (Mies, n. 20, Togo)

”[...] kun olin Nigeriassa ja henkeäni uhattiin, ei, en ajatellut, että halusin mennä Eurooppaan. Ajattelin yksinomaan sitä, että halusin pois maasta.”²⁸¹ (Mies, 33, Nigeria)

Kuitenkin niin kauan kuin elämä kotona tarjosi *odotuksia* paremmasta ja turvaa, matkaan lähtemiseen ei ollut syytä. Tällaiset huomiot tulevat lähelle Leen näkemys siitä, että siirtolaisuuteen vaikuttavat itse asiassa subjektiiviset käsitykset työntö- ja vetotekijöistä kuin nämä tekijät itsessään²⁸². Oman tilanteen uudelleen arviointi voi johtaa päätökseen pyrkiä Eurooppaan:

”Ja ajatus Eurooppaan lähtemisestä syntyi myöhemmin, kun olit Mauritaniassa?

”Näin ihmisten suuntaavaan Eurooppaan veneillä, mutta minulla ei ollut aikomustakaan lähteä, koska se oli hyvin vaarallista. Kotopuolella ihmiset odottivat apuani. [...] Joten jatkoin työntekoa ja lähetin ruokarahaa kotiin siihen saakka, kunnes [Mauritaniassa] tapahtui vallankaappaus. Konfliktien alkaessa totesin, ettei

²⁷⁹ ”En Congo antes de la guerra la gente salía a Francia para ir de vacaciones porque el nivel de la vida era más o menos buena. Entonces en esa época no pensaba ir para allá [a Europa]. Además mi madre no quería. Me acuerdo [de] cuando intentaba decirlo me dijo qué iba a buscar si lo que necesitaba me daban ellos. No pensaba viajar. A veces me cruzaba esa idea [por] los amigos que estaban allí tomando fotos y todas esas cosas...”

²⁸⁰ ”My mission was not to go to Europe but to go to Libya for safety.”

”So, only when they told you about the opportunity to go to Europe in Libya, you decided to go?”

”I had to run out of problems. I had to travel for a better life and through that I've ended up in Europe as an illegal immigrant. I never thought of going to Libya, I never thought of coming to Europe. But sometimes things happen in a way you never expected them to be.”

²⁸¹ ”[...] when I was in Nigeria, when I was in danger, no, I didn't think I want to go to Europe. All I thought is to leave Nigeria.”

²⁸² Lee 1966, 51.

tämä ollut kotimaani ja aloitin [matkani kohti] Eurooppaa.”²⁸³ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

Kun maastamuuttopäätös oli tehty, afrikkalaiset haastateltavani eivät pitäneet yleensä vaihtoehtona johonkin toiseen Afrikan maahan jäämistä. ”Afrikka on Afrikka” yksi haastateltavistani totesi viitaten sillä siihen, että konfliktien ja sodan varjo leijuu yhtä lailla kaikkien Afrikan maiden yllä. Konfliktien uhan lisäksi tähän näkemykseen vaikutti se tekijä, ettei minkään afrikkalaisen maan nähty tarjoavan yhtä hyviä mahdollisuuksia tavoitella itselle tärkeitä asioita kuin mitä Euroopassa olisi. Näin ollen konfliktit ja väkivalta ovat sekä reaalin siirtolaisuuteen kannustava työntekijä että ideoiden (uhka) tasolla toimiva työntekijä. Työntö- ja vetotekijöitä voikin tässä tapauksessa tarkastella myös pareina, sillä esimerkiksi konflikti kotimaassa siirtolaisuutta aiheuttava työntekijänä on kiinteästi yhteydessä odotukseen turvallisesta elinympäristöstä Euroopassa siirtolaisuuteen kannustava vetotekijänä.

Riskien arvioiminen ja arvottaminen liittyi koti- tai asuinmaan olosuhteiden lisäksi pääasiassa Eurooppaan suuntautuvaan matkaan. Käsitykset riskeistä ja vaaratekijöistä, kuten haaksirikosta tai hukkumiskuolemasta Välimerellä, joita voidaan pitää Leen mallin mukaisina siirtolaisuutta vaikeuttavina tekijöinä, vaihtelivat haastateltavasta toiseen. Niiden niiden paperitonta siirtolaisuutta ehkäisevää vaikutusta on siksi vaikea arvioida kokonaisuudessaan. Riskien arvottaminen avaa kuitenkin mielenkiintoisen näkökulman EU:n maahanmuuttopolitiikkaan vahvasti liittyvään turvallisuuden tematiikkaan. Norbert Elias on todennut, ”ettei yleensä selkeästi hahmoteta sitä, että fyysinen turvallisuus ei ole kaikissa yhteiskunnissa niin korkealla tasolla kuin omassamme”²⁸⁴. Tämä ajatus on haastattelujeni perusteella sovellettavissa paperittomaan siirtolaisuuteen: EU:n ja paperittoman siirtolaisen käsitys turvallisuudesta eroaa. Unionin sisä- ja oikeusasioita käsittelevässä Tukholman ohjelmassa asetetaan tavoitteeksi ”välttää uudet tragediat merellä”, millä viitataan paperittomien siirtolaisten kuolemiin Välimerellä. Keinoksi ohjelmassa tarjotaan unioniin pyrkivien tulijoiden aiempaa tehokkaampi tunnistaminen²⁸⁵. Sama paperittomien siirtolaisten kuolemien ehkäisemisen tavoite vahvistetaan vuoden 2011 komission maahanmuuttotiedonannossa, jossa siirtolaisten lähtö- ja kauttakulkumaiden kanssa tehtävää yhteistyötä halutaan nostaa uudelle tasolle

²⁸³ ”No pensaba venir a Europa. Fui a un otro país africano que se llama Mauritania. [...]”

”Y luego cuando estabas en Mauritania ¿allí surgió la idea de irse a Europa?”

”Yo veía a la gente que iba a Europa en pateras pero yo no tenía esa idea porque eso era muy peligroso. Tenía gente detrás de mí que esperaba mi apoyo. [...] Entonces seguía trabajando y mandaba el dinero de comida todos los meses hasta que [pasara] el golpe de estado. Empezaron los conflictos y dije que no era mi país y empecé [mi viaje hacia] Europa.”

²⁸⁴ ”That physical security from violence by other people is not so great in all societies as in our own is usually not clearly realized.” Elias 2001a, 48. Viitattu teoksessa Linklater 2005, 372.

²⁸⁵ Tukholman ohjelma 2010, 28.

mm. tarjoamalla parempaa tietoa ”uhan alla eläville yhteisöille” (communities under threat) – tiedonannossa ei tosin määritellä sen tarkemmin mitä kyseisillä yhteisöillä tarkoitetaan²⁸⁶.

Paperittoman siirtolaisen näkökulmasta nämä ”tragediat” eivät aina ole riittävä pelote, sillä äärimmäisessä tapauksessa omaan henkeen kohdistui uhka jo koti- tai asuinmaassa. Akuutti ja kestävä väkivallan uhka ja läheisten menetykset vaikuttavat siihen, kuinka omaa tilannetta arvioidaan:

”Olin tietoinen kuolemasta, jonka saattaisin kohdata millä hetkellä hyvänsä aavikolla. Meidät voitiin ryöstää tai tappaa... kaikki se elinkauppa. Aavikko on paikka, jonka kautta kulkevat monet asiat: aseet ja huumeet. Mutta tiedätkö, joskus olet niin väkivallan runtelema, että pidät itseäsi jo kuolleenä. Minut oli vangittu, minua oli hakattu. Olen nähnyt ystäväni kuolevan. Toisinaan elämänhalusi katoaa. Elämän mielekkyys häviää. [...] Sillä hetkellä ei aavikko eikä meri pelota sinua. Sinun täytyy vain päästä perille.”²⁸⁷ (Mies, 30, Kongon tasavalta)

Riskejä arvoitettiin myös sen tiedon perusteella, että osa papereita Eurooppaan pyrkivistä siirtolaisista pääsee perille. Tämä onnistumisen mahdollisuus vähensi vaaratekijöiden merkitystä. Samoin odotukset siitä, että perillä Euroopassa riskitekijät ja aiempaan elämään liittyneet ongelmat lakkaavat olemasta kannusti lähtemään matkaan:

”Kaikki tavoittelevat parempaa elämää. [Paperittomat maahanmuuttajat] ajattelevat, että kun he pääsevät Eurooppaan, se on parempi paikka elää. Monet meistä tekevät sen virheen. Emme me tiedä papereista. [Maahanmuuttajat] uskovat, että riskin ottamisen jälkeen koettelemukset loppuvat.”²⁸⁸ (Mies, 17, Nigeria)

5.2.2. Yhteiskunnallinen näköalattomuus

Pelkät konfliktit tai köyhyys eivät aina yksin johtaneet lähtöpäätökseen, vaan yksi keskeisimpiä syitä oli koti- tai asuinmaan tulevaisuudennäkymien valottomuus. Näköalattomuus liittyi niin heikkoon taloudelliseen tilanteeseen ja työttömyyteen kuin pitkittyneisiin sotilaallisiin konflikteihin.

”Afrikassa olemme tottuneet elämään vaarojen keskellä. Näin vaaran osana elämää Afrikassa. En lähtenyt vain sen vuoksi, turvattomuudentunteen kanssa voi elää. Liikuin mielelläni ympäri Kongoa. Kun oli mielenosoituksia, osallistuin aina. Ei minua pelottanut. Kun asiat eivät menneet hyvin poliittisesti eivätkä taloudellisesti, ymmärsin, ettei tulevaisuuteni voinut johtaa minnekään. Joten lähdin.”²⁸⁹ (Mies, 33,

²⁸⁶ KOM(2011) 248 lopullinen, 8.

²⁸⁷ “Entonces estaba consciente de la muerte que podía surgir cualquier momento sobre todo en el desierto. Os podían robar, matar... todo [eso] del comercio de órganos. En el desierto es un sitio donde pasan muchas cosas: drogas, armas. [...] Pero sabes, cuando estás demasiado tocado de violencia, te consideras como muerto ya. Ya me habían encarcelado, me habían pegado. He visto morir a compañeros. A veces te quita, se te va el gusto de la vida, el sentido de la vida. Se te lo pierde. [...] En ese momento, ni el desierto ni el mar te da miedo. Tengo que llegar.”

²⁸⁸ “Everybody's looking for a better life. [Undocumented immigrants] think that when they get to Europe it's a better place to be. A lot of us make that mistake. [...] We don't know about the papers. [Immigrants] think that after taking that risk it's over.”

²⁸⁹ “En África estamos acostumbrados a vivir con el peligro. [...] El peligro de África lo veía normal. [...] Yo no [salí] sólo por el peligro, que se podía aguantar. Siempre me gustaba moverme en el Congo. Cuando había cosas, manifestaciones, siempre me ponía. Nunca he tenido miedo. Cuando la cosa no iba bien políticamente [ni] económicamente, veía que mi futuro no podía llegar a ningún sitio. Así que salí.”

Kysymykset vastuusta ja perheestä huolehtimisesta tulivat esiin monessa haastattelussa. Osa haastateltavistani perusteli lähtöpäätöstään velvollisuudella huolehtia perheensä toimeentulosta. Toisaalta perheestä eroon joutumista käytettiin myös osoittamaan vallitsevan tilanteen toivottomuutta, joka *pakottaa* ihmisiä ryhtymään siirtolaisiksi:

”[...] Ei kukaan halua olla koko elämänsä kaukana perheestään. En halua vaimoa ja lasta, jos joudun jättämään vaimoni kuin nallin kalliolle ja lähtemään Eurooppaan näkemättä lastani viiteen kuuteen vuoteen. Mutta toisinaan elämä pakottaa sinut tekemään niin, sillä jollet lähde... On ihmisiä, jotka eivät voi jäädä, koska heillä ei ole senttiäkään annettavana lapselleen. Sinun on pakko matkustaa. Jopa eurooppalaiset tekevät niin.”²⁹⁰ (Mies, 29, Senegal)

Vaikka Euroopasta haaveiltiin, haastattelutilanteessa useat henkilöistä vakuuttivat, että he eivät olisi tulleet Eurooppaan, jos asiat kotimaassa olisivat olleet paremmin: ”[...] jos kotimaani tarjoaisi minulle parempia mahdollisuuksia, haluaisin pysyä siellä. Haluaisin nähdä perhettäni koko ajan ja hoitaa oman työni.”²⁹¹ (mies, 25, Guinea). Jos tavoitteet olisi mahdollista saavuttaa kotimaassa, pois muuttaminen ei olisi enää tarpeellista.

Yleisen näköalattomuuden voi pilkkoa osiin, jotka vastaavat maastamuuttoa aiheuttavia taloudellisia (köyhyys, työttömyys, matala palkkataso) ja poliittisia (konfliktit, väkivalta ja yleinen turvattomuus) työntötekijöitä. Konfliktien tapaan myös tulevaisuudennäkymien synkkyys oli sekä reaalinen siirtolaisuuteen kannustava työntötekijä, joka konkretisoitui esimerkiksi työttömyytenä ja matalana palkkatasona, että mielikuvien tasolla vaikuttava tekijä, sillä haastateltavani eivät enää uskoneet, että kotimaan tilanne voisi muuttua paremmaksi.

Heikkojen tulevaisuudennäkymien rooli maastamuuttoon kannustavana tekijänä asettaa kyseenalaiseksi yksinkertaistavan jaon vapaaehtoiseen ja pakon edessä tapahtuvaan (involuntary/forced migration) siirtolaisuuteen. Osa haastateltavistani olisi voinut valita jäävänsä asuinmaahansa, sillä mikään tai kukaan ei suoranaisesti pakottanut heitä lähtemään eikä jääminen olisi uhannut heidän henkeään, mutta käytännössä olosuhteet (ymmärrettynä monien tekijöiden summana) olivat monesti sellaiset, että jääminen olisi ollut epäedullisempi tai jopa mahdoton vaihtoehto – joko yksilölle itselleen tai sitten hänen perheelleen. Samankaltaisiin johtopäätöksiin on

²⁹⁰ ”[...] a nadie le gusta estar lejos de su familia toda tu vida. Yo no quiero tener un niño y mi mujer, dejar a mi mujer tirada, venir a Europa y quedarme hasta cinco seis años sin ver a mi niño. Pero a veces la vida te empuja a hacer eso porque si no te mueves... hay gente que no se puede quedar porque no tienen ningún duro para dar a su niño. Estás obligado a viajar. Hasta los europeos lo hacen.”

²⁹¹ ”[...] if I had better opportunities I would like to stay in my homeland. See my family all the time, do my work.”

päädytty aiemminkin; esimerkiksi Delgado Wise ja Márquez Covarrubias pitävät tällaista välttämättömän toimeentulon turvaamiseksi tapahtuvaa siirtolaisuutta pakon edessä tapahtuvan siirtolaisuuden muotona²⁹².

5.2.3. Arvostuksen ja sosiaalisen nousun mahdollisuus

Lähinnä EU:n alueelle pyrkivien ja alueella oleskelevien paperittomien siirtolaisten lukumäärään, alkuperään ja kulkureitteihin sekä muuhun unionin ulkorajoilla tapahtuvaan rikolliseen toimintaan keskittyvässä Frontexin vuoden 2012 riskianalyysissä mainitaan, että joissakin länsiafrikkalaisissa maissa Eurooppaan joko laillisin tai ”laittomin” keinoin päässeille ihmisille osoitetaan huomattavaa yhteiskunnallista arvostusta²⁹³. Tämä kyseisessä dokumentissa varsin irralliseksi jäänyt huomio osoittautui kuitenkin tutkimuksessani varsin merkittäväksi paperittomaan siirtolaisuuteen vaikuttavaksi työntekijäksi. Varsinaisten kotimaan olosuhteita koskevien tekijöiden lisäksi ei-materiaaliset arvonnantoon liittyvät tekijät kannustivat haastateltaviani pyrkimään Eurooppaan.

Perheet kohtelivat Euroopasta palaavia sukulaisia suuremmalla arvostuksella kuin kotimaahan jääneitä perheenjäseniä, mikä herätti yhtä aikaa harmistusta että halun ansaita itse samaa kunnioitusta:

”Koko kortteli haluaa olla [kotiinpalaajan] kanssa, sinut on jätetty toiselle sijalla. Et ole minkään arvoinen. Se, jota arvostetaan, on hän, joka on tullut Euroopasta. [...] Eniten minua loukkasi se, että [ulkomailta palaavaa] arvostettiin enemmän kuin muita. [...] Kun menet ulos heidän kanssaan, olet tyytyväinen, koska joku maksaa kaiken puolestasi. Mutta perhepiirissä ei tarvitse pettää ketään. Kotiinpalaajille annetaan paljon enemmän arvoa kuin sinulle. Yksin ollessasi mielessäsi pyörii kaksi asiaa: ajatus siitä, että aiot lähteä, koska kaverisi onnistuu saamaan palatessaan aivan kaiken. Lisäksi ihmiset kunnioittavat häntä. Haluan molemmat: sekä rahan että arvostuksen.”²⁹⁴ (Mies, 34, Senegal)

Euroopassa asuminen nostaa siis yksilön sosiaalista asemaa kotimaan yhteisössä. Afrikkalaiset pitävät Euroopassa asuvia maanmiehiään muita ansioituneempina ja paremman luokan kansalaisina: ”[H]eillä on paljon rahaa ja he elävät hyvin. Tullessaan [Afrikkaan] he pystyvät saamaan kaiken minkä haluavat.”²⁹⁵ (mies, 29, Senegal). ”Palatessaan [Euroopassa opiskelleet ystävät] eivät enää halua olla missään tekemisissä kanssasi. He eivät kohtele sinua kuin lapsuuden

²⁹² Epätasainen kehitys valtioiden välillä johtaa siirtolaisuuteen, kun ihmiset pyrkivät korjaamaan kotimaan tai asuinalueensa heikkoja toimeentulomahdollisuuksia muuttamalla toisaalle joko maan sisällä tai sen rajojen ulkopuolelle. Delgado Wise – Márquez Covarrubias 2012, 104–105.

²⁹³ ”In some Western African countries, important social value is attached to those who decide to leave and also to those who have successfully made it to Europe, be it legally or illegally, even though their situation in Europe is often worse than it was at home.” Frontex Annual Risk Analysis 2012, 20.

²⁹⁴ ”Todo el barrio con él, tú estás colocado en el segundo plano. Tú no vales para nada. El que vale es el que ha venido de Europa. [...] Cuando sales con ellos estás contento porque sales con alguien que está pagando por todo para ti. Cuando estás dentro de la familia, no hay que engañar a nadie. Les dan mucho más respeto que a ti. Cuando estás solo te quedas con dos sensaciones: la sensación de que vas a salir porque éste cuando vuelve lo consigue todo. Además, consigue el respeto de las personas. Quiero tener los dos: Quiero tener esa parte del dinero y la parte del respeto.”

²⁹⁵ ”[T]ienen mucho dinero y viven bien. Cuando vienen [a África] pueden conseguir todo lo que quieren.”

ystäväänsä. [...] He sanovat, ettet ole samalla tasolla heidän kanssaan.”²⁹⁶ (mies, 31, Norsunluurannikko).

Yksilön sosiaalinen nousu yhteisössä ei ollut ainoa perheeseen liittyvä tekijä, joka motivoi pyrkimään Eurooppaan. Perheensä vanhimille pojille lähimmäisten elättäminen oli yksi merkittävä tekijä, joka vaikutti siirtolaisuusprosessin taustalla: ”Vanhimmalla pojalla on tärkeä velvollisuus, hän on melkein kuin perheenisä. Toisin sanoen minun tuli elää palkallani ja auttaa perhettäni. Palkkani riitti omiin kuluihini, muttei perheeni elättämiseen.”²⁹⁷ (mies, 34, Senegal). Ylipäättään Euroopassa asuvan perheenjäsenen kotiin lähettämällä rahalla on suuri merkitys varsinkin köyhempien perheiden kohdalla:

”Äitini ja siskoni olivat iloisia, että lähdin ulkomaille, sillä jos afrikkalaisella sukua Euroopassa, ehkä nämä lähettävät hänelle rahaa. Joten jos haluat lähteä Afrikasta ja kerrot äidillesi ja isällesi meneväsi Eurooppaan, he ovat onnessaan. [...] He ovat onnellisia, koska ihmiset Afrikassa eivät tiedä, mitä Euroopassa oikeasti tapahtuu.”²⁹⁸ (Mies, 25, Guinea-Konakry)

Oletusarvoisesti siirtolaisuus merkitsee siten parempaa elämää, ei vain yksilölle itselleen, vaan myös kotiin jääville sukulaisille, vaikka osa haastateltavistani joutui myöntämään, ettei voinut tukea perhettään siinä määrin kuin haluaisi. Kommentit perheen toimeentulon turvaamisesta voikin hahmottaa siirtolaisuuden uuden taloustieteen kautta perheyksikön pyrkimyksenä tulojen maksimointiin ja taloudellisten riskien minimointiin:

”Minulle sanottiin, että [merellä] oli laiva odottamassa, mutta tiesin kyllä, että tulisin laivalla laittomana maahanmuuttajana. Mutta se mielikuva, joka meillä on Afrikassa, on, että täällä Euroopassa olevien maanmiehiemme ja veljiemme perheet eivät enää kärsi. Täällä olemalla he hankkivat kaupungin kauneimman talon ja pistävät pystyyn yrityksen, jossa koko perhe työskentelee. Heidän perheillään menee kaikki hyvin.”

”Koska heidän Euroopassa olevat lapsensa lähettävät heille rahaa?”

”Niin. Minulla oli myös samoja harhakuvitelmia: tulisin tänne, elämänlaatuni kohentuisi ja voisin auttaa

²⁹⁶ ”Cuando vuelven ya no tienen nada que ver contigo. No te miran como un amigo de infancia. [...] Dicen que están en el mismo nivel que tú.”

²⁹⁷ ”Allí el hermano mayor tiene una carga muy importante, es casi como el padre de la familia. Así que con mi sueldo tenía que vivir y ayudar a mi familia. A mí el sueldo me bastaba pero no era suficiente para mantener a mi familia.”

²⁹⁸ ”[My mother and sisters] were happy [that I went abroad] because in Africa if you have some people who live in Europe maybe they send you some money. So, if you wanna leave Africa and you ask your mum or dad “I’m going to Europe”, they are happy. [...] They are happy because the people in Africa don’t know what’s going on in Europe.”

perhettäni, jotta hekin voisivat elää paremmin. [...]”²⁹⁹ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

Taloudellisen näkökulman lisäksi paperiton siirtolaisuus liittyy laajemman perheyksikön sosiaalisen aseman parantamiseen. Haastatteluissa kävi ilmi, että Euroopassa asuva lapsi tuottaa kunniaa ja arvostusta koko perheelle, ei vain itselleen. Kyse ei näin ollen ole vain yksilön statusaseman kohenemisesta, vaan pikemminkin laajemman yhteisön hyväksi tehtävästä päätöksestä tai uhrauksesta: ”Täällä oleminen on uhraus perheeni eteen. Joka kuukausi autan äitiäni ja sisaruksiani. Olen vanhin lapsi, ja afrikkalaisten keskuudessa isän poissa ollessa vanhin [poika] huolehtii perheestä.”³⁰⁰ (mies, 31, Norsunluurannikko).

”En saapunut Eurooppaan ajatellen, että se on paikka, jossa kaikki ongelmani tulisivat ratkeamaan. [...] Tiesin, ettei sillä olisi vain myönteisiä seurauksia minulle, mutta perheelleni kyllä. He saavat osakseen paljon enemmän arvostusta voidessaan sanoa, että heidän poikansa on ulkomailla ja lähettää heille rahaa. Sosiaalisella paineella on roolinsa maahanmuuttoprojektissa.”³⁰¹ (Mies, 34, Senegal)

Vaikka arvonanto- ja statuskysymyksillä oli selkeä merkitys paperittomaan siirtolaisuuteen vaikuttavina tekijöinä, monet taloustieteisiin nojaavat siirtolaisuusteoriat eivät kuitenkaan huomioi yksilön ja tämän perheen sosiaaliseen asemaan liittyviä seikkoja johtuen ehkä siitä, että arvostukselle ja kohentuneelle omanarvontunnolle on vaikea antaa numeerisia arvoja. Yksittäisen ihmisen tapauksessa nämä tekijät voivat kuitenkin olla hyvin merkittävässä roolissa siirtolaisuuspäätöksen taustalla. Osasyynä voi olla se, että yksilökeskeinen länsimainen kulttuuri – vaikka eurooppalaisten maiden välillä onkin vaihtelua yhteisön, perheen ja yksilön roolien suhteen – ei välttämättä tunnista tällaisia perheeseen ja laajempaan yhteisöön liittyviä siirtolaisuuden taustalla olevia syitä tai sitten niitten katsotaan olevan toissijaisia verrattuna siirtolaiseen itseensä kohdistuviin seurauksiin.

Kuitenkin jos huomioi perheen ja muiden verkostojen merkityksen siirtolaisuusprosessissa, myös EU:n maahanmuuttopolitiikan linjaukset alkavat näyttää yhä enemmän kulttuurisidonnaisilta. Paperittoman siirtolaisuuden torjumiseen kohdistetut toimet suunnataan yksilötasolle, mikä ilmentää

²⁹⁹ ”Me decían que [había] un barco [en el mar] pero sabía que también en ese barco vendría como ilegal. Pero la imagen que tenemos allí en África [es que] las familias de nuestros paisanos y hermanos que están aquí en Europa no sufren. Estando aquí se consigue la casa más bonita de la ciudad y se consigue hacer negocios en los que toda la familia trabaja. Todas las cosas van bien a su familia.”

”Porque sus hijos que están Europa les mandan dinero?”

”Eso. Yo tenía también las mismas ilusiones, venir y tener una vida mejor y echar una mano a mi familia para que ellos también puedan vivir mejor. [...]”

³⁰⁰ ”Estoy aquí como sacrificándome por mi familia. Todos los meses echando la mano a mi madre y a mis hermanos. Yo soy el mayor, entonces, nosotros africanos, siempre cuando el padre no está el mayor cuida a la familia.”

³⁰¹ ”No he llegado a Europa con una sensación de que iba a un sitio donde todos mis problemas se iban a resolver. [...] Sabía que no iba a tener sólo efectos positivos para mí pero iba a tener efectos positivos para mi familia. Que van a ganar mucho más respeto en su entorno porque van a decir que ahora tienen su hijo fuera y que les va a mandar dinero. Hay una presión social que juega mucho en el proyecto migratorio.”

länsimaisen kulttuurista ymmärrystä yksilön ensisijaisuudesta yhteisöön nähden³⁰². EU:n paperittoman siirtolaisuuden torjuntaan käyttämät rajavalvontaa ja paperittomien siirtolaisten palauttamista ja paluuta korostavat instrumentit eivät myöskään pysty vastaamaan abstraktilla tasolla vaikuttaviin motivaationlähteisiin kuten sosiaalisen aseman kohentumiseen tai velvollisuudentunteeseen.

5.3. Tietolähteet

5.3.1. Sukulaiset ja tuttavat tietojen välittäjinä ja mielikuvien luoja

Perheen toimeentuloon ja sosiaaliseen asemaan liittyvillä kysymyksillä oli merkittävää vaikutusta paperitonta siirtolaisuutta aiheuttavina työntekijöinä. Siirtolaiskokemusta omaavilla perheenjäsenillä ja muilla yhteisön jäsenillä oli rooli myös Eurooppaa koskevien tietojen välittämisessä ja mielikuvien luomisessa. Mielikuvat liittyivät vahvasti jo aiemmin esiin nostamiini huomioihin siitä, kuinka siirtolaisiksi ryhtyneitä kohdeltiin kotimaan yhteisöissä ja kuinka he arvottivat itsensä ilman siirtolaiskokemuksia olevien henkilöiden yläpuolelle. Myös Leen näkemys henkilökohtaisten kontaktien merkityksestä määränpäästä koskevan tiedon suhteen sai vahvistusta, sillä jos haastattelemani henkilöllä oli perheenjäseniä jossakin Euroopan maassa, ainakin kyseisestä maasta tiedettiin jotakin. Perheenjäsenen tarjoama apu vaikutti myös halukkuuteen pyrkiä juuri kyseiseen maahan. Nämä havainnot tukevat verkostoteorian olettamusta olemassa olevien verkostojen siirtolaisuuskynnystä alentavasta vaikutuksesta.

Niille haastateltavilleni, joiden sukulaisia asui jo Euroopassa, ajatus maanosaan suuntaamisesta ei yleensä syntynyt yllättäen, vaan ajatukseen oli ikään kuin jo kasvettu, koska perheen sisällä oli puhuttu aiheesta kuten yksi kongolaisista haastateltavani kertoi:

”Olimme jo tottuneet puhumaan Euroopasta, mutta tein päätöksen lähtemisestä, kun asiat eivät enää sujuneet hyvin vuosina 1996–1997, kun olin 19-vuotias. Päätin, etten enää pystyisi kestäämään maassa... Tein päätöksen 19-vuotiaana ja lähdin viisi vuotta myöhemmin.”³⁰³ (Mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta)

Äärimmäisessä tapauksessa perheen rooli siirtolaisuusprosessin käynnistämisessä oli itse asiassa tärkeämpi kuin varsinaisen siirtolaisen itse: Yhden haastateltavani kohdalla setä järjesti matkan Eurooppaan miehen selän takana sopien asiasta tämän vanhempien kanssa. Mies ei omien sanojensa

³⁰² Ks. kulttuurieroista yksilön ja yhteisön painottamisen suhteen Hofstede 1992.

³⁰³ “Ya estábamos acostumbrados a hablar de Europa pero me decidí salir cuando la cosa ya no me salía bien en los años 1996-1997 cuando yo tenía 19 años. Cuando decidí que ya no podía aguantar en el país. [...] A los 19 decidí salir. [...] fue] cinco años después cuando salí de mi país.”

mukaan kyseenalaistanut sukulaisten päätöksiä eikä halunnut asettua vastustamaan heitä, joten hän päätyi paperittomana Espanjaan, vaikkei koskaan ollut halunnut lähteä kotimaastaan:

”En ollut koskaan suunnitellut lähteväni Senegalista, sillä hyvien arvosanojeni vuoksi olin vakuuttunut kyvyistäni opiskella menestyksekkäästi. [...] Ajatus Senegalista lähtemisestä syntyi perheeni vaikutuksesta ja sen vuoksi, että kaikki ystäväni lähtivät opiskelemaan ulkomaille. [...] Totuus on se, ettei minusta ole sanomaan ei perheelleni. Koska [setäni] oli sanonut, että hänellä oli ystävä [Espanjassa], oletin, että hän oli järjestänyt asiat valmiiksi. Ranskan kokemuksieni pohjalta tiesin, että papereitta eläminen Euroopassa merkitsi ongelmia. [...]”

”Et koskaan suunnitellut saapuvasi Eurooppaan laittomasti ja jääväsi maahan ilman papereita, mutta päädyit tekemään juuri niin?”

”En suunnitellut, mutta päädyin paperittomaksi maahanmuuttajaksi.”³⁰⁴ (Mies, 34, Senegal)

Euroopassa oleskelevat tai oleskelleet sukulaiset, tuttavat ja maanmiehet toimivat kohdemaata tai -aluetta koskevinä tietolähteinä kotimaassa asuville yhteisön jäsenille. Haastattelujeni perusteella tämän informaation luotettavuus on kuitenkin asetettava kyseenalaiseksi, sillä useimmiten ”tiedot” olivat pikemminkin kotiin palaavien sukulaisten ja ystävien käytöksestä ja pukeutumisesta johdettuja oletuksia kuin varsinaista Eurooppaa koskevaa asiantietoa. Tämän vuoksi onkin osuvampaa puhua mielikuvien luomisesta ja välittämisestä, sillä usein Euroopasta joko lomalle tai kokonaan palaavat sukulaiset tai tuttavat eivät kertoneet suoraan kokemuksistaan, vaan osoittivat käytöksellään ja pukeutumisellaan olevansa nyt paremman luokan kansalaisia:

”Luuletko, että Euroopassa olevat sukulaisesi ovat vaikuttaneet mielikuviisi, joita sinulla oli?”

”Luulen niin.”

”Millä tavoin? Puhuivatko he myönteisistä vai kielteisistä asioista?”

”Ei, ei, ei mistään myönteisistä tai kielteisistä asioista. Heidän käytöksensä saa sinut uskomaan...”

”Että asiat menevät heillä todella hyvin?”

”Että asiat menevät tosi hyvin. Kun näet, kuinka he käyttäytyvät...”

”Kuinka he sitten käyttäytyvät?”

”No, heillä on kalliit vaatteet ja kengät. Ja oma Mercedes.”³⁰⁵ (Mies, 29, Senegal)

³⁰⁴ “Nunca me había planteado la idea de irme de Senegal porque con las notas que tenía estaba muy seguro de las capacidades que tenía para tener éxito en los estudios. [...] La idea de salir de Senegal se ha construido por la gente más cercana mía y también por el hecho de que todos mis amigos se fueron a estudiar fuera. [...] La verdad es que no soy de decir no a la familia. Como [mi tío] me había dicho que tenía un amigo allí [en España] suponía que lo había preparado. Por mi experiencia en Francia [sabía que] vivir en Europa sin papeles [significaba] problemas. [...]”

”¿Tú nunca te planteaste llegar a Europa de una manera ilegal y quedarte como un inmigrante sin papeles pero al final acabaste tal?”

”No. Acabé tal.”

Hienot vaatteet ja raha kielivät menestyksestä, vaikka kotiinpalaajat eivät kertoneetkaan, kätkeytykö ”menestyksen” taakse useiden haastateltavieni myöhemmin itse kokemaan syrjintää, rasismia sekä työhön liittyviä vaikeuksia ja hyväksikäyttöä. Toisin sanoen kotiin palaajien käytös vaikutti niihin mielikuviin, joita haastateltavilleni oli Euroopasta.

”Rikkaat menevät [Eurooppaan] lomalle. Kun he palaavat kotiin, he tuovat kauniita ja hienoja tavaroita. Ja he kertovat, kuinka he tapasivat tämän... Unelmasi on, että myös sinä pääset joku päivä Eurooppaan. Mutta ei ole rahaa... Ne, joilla on rahaa menevät Amerikkaan ja Eurooppaan. Ne, joilla ei ole, jatkavat vain unelmointiaan: joku päivä olen vielä Euroopassa. Joten, kun mahdollisuus sattuu eteesi, [ajattelet]: Vau! Haluan mennä Eurooppaan!”³⁰⁶ (Mies, 17, Nigeria)

Belgian kongolaista diasporaa kuvaavan Remichen *Ghetto Millionaires* -dokumentti tarjoaa hyvän vertailukohdan tätä mielikuva-aspektia tarkasteltaessa. Dokumentissa mielikuvat Euroopasta rakentuvat kotiin palaavien kongolaisten kalliiden vaatteiden ja kotiin lähettämien rahojen varaan, eivät siirtolaisten todellisten kokemusten varaan, sillä niistä ei kerrota³⁰⁷. Myös omissa haastatteluissani tuli ilmi samanlaisia mielikuvien ja odotusten sekä myöhemmin Euroopassa eletyn todellisuuden välisiä ristiriitoja.

5.3.2. Valehtelijan syndrooma

Useat haastateltavani totesivat, ettei heidän todenmukaisia kertomuksiaan Euroopassa kohtaamistaan vastoinkäymisistä ja kärsimyksestä uskottaisi, jos he yrittäisivät puhua kokemuksistaan kotimaahan jääneille sukulaisille tai ystäville: ”[...] Aina on joku soittamassa ja pyytämässä sinulta jotakin. Jollet pysty auttamaan, sinulle sanotaan, että olet unohtanut heidät. Aivan sama, millä tavoin selität, etteivät asiat mene hyvin täällä, eivät he sinua usko.”³⁰⁸ (mies, 31, Norsunluurannikko). Kärsimyksistä ja vaikeuksista puhuva Euroopassa asuva siirtolainen leimataan valehtelijaksi, joka ei

³⁰⁵ ”¿Crees que los parientes que tenías en Europa han afectado la imagen que tenías?” ”Creo que sí.”

”¿De qué manera? ¿Hablaban de cosas positivas o negativas?”

”No, no, no de cosas positivas o negativas. Cuando vienen el comportamiento que tienen te hace creer...”

”¿Que se les va muy bien?”

”Que se les va muy bien. Cuando ves cómo se comportan...”

”¿Cómo se comportan entonces?”

”Pues, ponen ropa cara y zapatos caros. Tienen su coche particular, un Mercedes.”

³⁰⁶ ”The rich ones go there for holidays. When they come back they bring good and nice things. And they are telling you how they met this... You have this dream that one day I will be in Europe, too. But you don't have the money to... Those one who have the money come to this place, America, Europe. Those who don't have the money just keep on dreaming: “one day I'll be in Europe”. So, when the opportunity comes [you're thinking]: Wow! I want to go to Europe.”

³⁰⁷ Dokumentissa Brysselin jetset-kongolaisista ohjelmaa kuvaava Papa Rolls toteaa vilpittömästi uskovansa, että Kongon demokraattisen tasavallan pääkaupungissa Kinshasassa ohjelmaa katsovat nuoret ovat onnellisia voidessaan ihailla Euroopan kongolaisten elämää. ”Näytän heille sen, mitä he haluavat: musiikkia, tähtiä, kaiken sen.” (”I show them what they love, the music, the stars, and all that.”) Kotona Kongossa nuoret haaveilevatkin pääsystä Eurooppaan, jota he kuvaavat ikuisen onnen tyyssijaksi.

³⁰⁸ ”[...] siempre alguien llama para pedirte algo. Si no puedes te dicen que ya has olvidado. De cualquier forma que explicas que la cosas no van bien aquí, no te creen.”

halua, että hänen maanmiehensä pääsisivät osalliseksi hyvinvoinnista ja samoista mahdollisuuksista, joista hän on voinut nauttia Euroopassa:

”Jotkut sanovat Eurooppaan saavuttuaan, ettei siellä ole helppoa. Mutta tapa, jolla kyseiset ihmiset palaavat kotiin ja miltä he näyttävät, saa sinut uskomaan, että he valehtelevat. Minulla ystäviä, joille soitimme toisinaan ja he sanoivat, että elämä ei ole täällä helppoa ja että parasta jäädä kotiin ja ansaita rahaa pikku hiljaa. Mutta et sinä heitä usko. Kun lasket luurin alas, ystäväsi sanovat, että nämä ihmiset pitävät sinua tyhmänä. Jos kerta Euroopassa ei ole helppoa, miksi he sitten vielä ovat siellä? Eivätkö he muka voisi palata kotiin, jos siellä ei kerran kelpaa olla? He eivät vain halua, että muutkin pääsevät elämässä eteenpäin.”³⁰⁹ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

”Nytkin, jos palaan takaisin Nigeriaan ja kerron, mitä täällä tapahtuu, he eivät välttämättä uskoisi minua, koska siellä ajatellaan, että en tahdo heidän menevän Eurooppaan. He eivät oikein tahdo usko ennen kuin he tulevat tänne itse ja näkevät omin silmin.”³¹⁰ (Mies, 17, Nigeria)

Toisin sanoen kaikki negatiiviset lausunnot Euroopasta mielletään tavalla tai toiselle valheellisiksi tai ristiriitaisiksi. ”Valehtelijan syndrooma” pätee myös toisinpäin eli myöskään silloin, kun jo Euroopassa asuneet tai asuvat tuttavat olivat yrittäneet kertoa, ettei elämä maanosassa ole helppoa, haastateltavani eivät itse olleet uskoneet tällaisia negatiivisia lausuntoja. Ainoastaan *omaa kokemusta* pidettiin luotettavana tietolähteenä:

”[...] Vaikka minulle olisi sanottu, että Eurooppa olisi tällainen, en usko, että olisin uskonut. Vannon. En olisi uskonut, koska Afrikassa meillä on erilainen mentaliteetti Euroopan suhteen. [...] Olisin tullut tänne joka tapauksessa, koska olin pitänyt henkilöä valehtelijana”³¹¹ (Mies, 17, Nigeria)

Omakohhtaisen kokemuksen tärkeyden painottaminen on mielenkiintoinen havainto, sillä se asettaa yksilön toiminnan ytimeen sen sijaan, että tämä olisi vain olosuhteiden uhri. Paperittomien huonot kokemukset eivät suoraan merkitse sitä, että oma yritys muuttaa Eurooppaan väistämättä epäonnistuisi:

”Tapasin joitakin ystäviä, jotka olivat olleet Euroopassa. Kun juttelit heidän kanssaan, he kertoivat, ettei Eurooppa ole hyvä paikka. Ehkä heille sattui jotakin ikävää, kun he tulivat tänne. Jos tyyppi on ikävä kaveri, ehkä hänestä tuntuu Eurooppaan saavuttuaan pahalta koko ajan. Joten, jos olet cooli tyyppi, ehkä sinusta tuntuu hyvältä koko ajan. Siksi en koskaan luota kenenkään sanaan. Sanon vain, että antakaa minun

³⁰⁹ “Hay algunas personas que cuando llegan allí [a Europa] dicen que no es fácil. Pero tú mismo, viendo la forma de la que volvió y como es, te dices que te están mintiendo. Hay amigos aquí a los que llamamos a veces para hablar con ellos y te dicen que no aquí no es fácil y [que es] mejor quedarse en el país ganando poco a poco. Pero tú no lo crees. Cuando dejas el teléfono, tus amigos te dicen que esa gente te está tomando por tonto. Si allí no es fácil ¿por qué están allí todavía? ¿Él también puede volver aquí, no, si allí no vale? No quiere que los demás también vayan adelante.”

³¹⁰ ”Even now, if I go back to Nigeria and tell them what's going on, they might not believe me [...] because they think I don't want them to go to Europe. That's why I'm telling them bad things about Europe. [...] They don't really believe until they come themselves and see.”

³¹¹ ”[...] Even if I had been told that Europe was like this, I don't think I would have believed. I swear. I don't think I would have believed because we have a very different mentality about Europe in Africa. [...] I would have come here anyway because I would have looked at the person as a liar.”

yrittää itse.”³¹² (Mies, 25, Guinea-Konakry)

Yksi haastateltavistani arvioi luottamuspujan johtuvan ihmisten arkielämän vaikeudesta Afrikassa. Jollei kotimaassa nähdä olevan toivoa asioiden tilan kohentumisesta, toiveet ja odotukset kohdennetaan toisaalle eli tässä tapauksessa Eurooppaan. Tästä toivosta ei haluta luopua, ja siksi unelmaa Euroopasta vaalitaan vastoin kielteisiäkin kertomuksia.

”Jos nyt palaisit takaisin Kongoon, mitä kertoisit kongolaisille Euroopasta?”

”Selittäisin heille, millainen on se todellisuus, jota elämme täällä, koska emme todellisuudessa kerro, miten elämme tai kuinka kärsimme. On ihmisiä, jotka haluavat tulla tänne, mutta minkä vuoksi? Jotta he joutuisivat jäämään sisälle kotiin, koska ilman papereita ei voi edes poistua sisätiloista?”

”Luuletko, että he uskoisivat sinua?”

”[On] hyvin vaikeaa saada ihmisiä uskomaan, koska he saattavat sanoa sinulle, että et halua muiden menevän [Eurooppaan].”

”Ihmiset siis ajattelevat, että Euroopasta tulevat henkilöt valehtelevat, jos he sanovat jotain negatiivista?”

”Kyllä. Tiedätkö miksi? Kärsimyksen vuoksi.”³¹³ (Mies, 27, Kongon tasavalta)

Jotkut haastateltavani epäilivät laillisen maahanmuuton edellytyksistä tiedottamiseen perustuvan politiikan ja paperittoman siirtolaisuuden torjunnan epäonnistuvan juuri oman kokemuksen painottamisen vuoksi, mutta myös sen vuoksi, että Eurooppaan liitetyt positiiviset mielikuvat istuvat niin tiukassa, että vaihtoehtoiset käsitykset hylätään: ”Luulen, että Eurooppa on pyrkinyt estämään laitonta maahanmuuttoa, mutta se on ollut hyödytöntä. Me afrikkalaiset emme kuuntele”³¹⁴ (mies, n. 20, Togo).

5.3.3. Muut tietolähteet

Perheenjäsenten ja muiden siirtolaisten kautta saatujen tietojen lisäksi mielikuvat Euroopasta rakentuivat tiedotusvälineiden, lähinnä TV:n ja radion, välittämän informaation pohjalle.

³¹² ”I met some friends there who had been in Europe. When you talked to them they told you Europe's bad, Europe's not good. Maybe when they came here they had some bad things. [...] When that guy is bad, when they get to Europe they will feel bad all the time. So, maybe if you're a cool guy and you go to Europe, maybe you feel cool all the time. [...] That's why I never trust them. I say let me try.”

³¹³ ”¿Si tú ahora mismo fueras a viajar a Congo contarías a los congoleños cómo es Europa?”

”Yo les explicaría la realidad que la gente vive en Europa porque nosotros no explicamos realmente lo que vivimos o lo que sufrimos. Hay gente que quiere llegar pero ¿llegar para qué? Para quedarte en casa porque no puedes salir porque no tienes papeles.”

”¿Crees que te iban a creer?”

”[Es] muy difícil porque te pueden decir tú no quieres que los demás fueran para allá [a Europa].”

”¿Así que la gente cree que los que vienen de Europa mienten si dicen cosas negativas?”

”Sí. ¿Sabes por qué? Por sufrimiento.”

³¹⁴ ”I think that Europe has been trying to prevent illegal immigration but it has come to no avail. We Africans don't listen.”

Koulutustausta oli merkittävä erottaja sen suhteen, millaisia tietolähteitä haastateltavillani oli käytössään, ja siihen, kuinka paljon lukemiseen käytettiin aikaa. Pidemmälle opiskelleilla oli muita useimmin mahdollisuus katsoa TV:tä, kuunnella radiota ja käyttää toisinaan myös Internetiä, ja he myös lukivat yleensä kirjoja ja lehtiä vapaa-ajallaan. Vaikka lukeminen oli monen haastateltavani harrastus, tiedonhankintamielessä kirjoihin ei yleensä uppouduttu, vaikka ne vaikuttivatkin ainakin joidenkin haastateltavieni kohdalla Eurooppaa koskeviin mielikuviiin. Osa oli lukenut Eurooppaa tai EU:ta koskevia uutisia lehdistä, mutta kovinkaan konkreettisia muistikuvia uutisten sisällöistä ei ollut. Painetun sanan merkitys Eurooppaa koskevan informaation lähteenä vaikutti siten olevan vähäinen. Aineistoni niukkuus tämän kysymyksen osalta ei tee mahdolliseksi vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Haastateltavani eivät itse pitäneet televisiota keskeisenä tietolähteenä, toisin sanoen *asiatietoa* Euroopasta ei haettu tai saatu TV:tä katsomalla. TV:llä oli kuitenkin merkitystä siirtolaisuuteen houkuttelevan kuvaston välittäjänä. Osa haastateltavistani myönsikin suoraan elokuvien ja TV-ohjelmien vaikuttaneen niihin mielikuviiin, joita heillä oli Euroopasta. Haastateltavieni mielestä Eurooppaa ei esitetä TV:ssä kielteisessä valossa: köyhyyttä tai sosiaalisia ongelmia ei näytetä, vaan (materiaalinen) hyvinvointi on keskeisessä osassa television kuvastossa. Televisiossa esitetty Eurooppa on kaunis ja puoleensavetävä:

”[Tiedotusvälineet] loivat idyllisen kuvan Euroopasta. Ihmisoikeuksien maanosa. Manner, jonne voit mennä tekemään töitä ja ansaita paljon rahaa. Maanosa, jossa materiaaliset asiat ovat kaiken huomion keskipisteessä. Toisin sanoen kysymys on siitä, että sinulla on kaunis auto ja kaunis talo. Hyvin pinnallista, mutta pottävää. Kun olet maassa, jossa on vaikeaa löytää työtä, tiedotusvälineet näyttävät jotain hyvin kaunista. Myös Euroopasta palaavat ihmiset antoivat olettaa, että asia on näin.”³¹⁵ (Mies, 34, Senegal)

”Käsitykseni Euroopasta oli... on niin monia asioita. Toisinaan suusi lokahtaa auki joidenkin kuvien vuoksi... Kun olet Afrikassa, nämä kuvat johtavat sinua joskus harhaan, koska en ole koskaan nähnyt, että TV:ssä näytettäisiin kuvia ongelmallisesta [eurooppalaisesta] lähiöstä. [...] [A]jattelin, että kaikki olisi loistokasta. [...] En ajatellut, että ihmiset voisivat kärsiä täällä näin paljon. Joissakin maissa on enemmän työmahdollisuuksia kuin toisissa, mutta yllätyin... kun olin tullut tänne, menin tervehtimään yhtä serkkuani Almeria-nimiseen kylään. Ja tosissaan, se on kuin Afrikka.”³¹⁶ (Mies, 29, Senegal)

³¹⁵ “Era un panorama idílico de Europa. El continente de los derechos humanos. El continente donde puedes ir a trabajar y ganar mucho dinero. Un continente donde todo estaba enfocado en lo material. Es decir tener un coche bonito y una casa bonita. Algo muy superficial pero algo que puede engañar a la gente. Cuando estás en un país donde es difícil encontrar trabajo, los medios de comunicación te enseñan algo muy bonito. También lo que enseñaba la gente que volvía de Europa.”

³¹⁶ “Mi impresión [de Europa] era... hay un montón de cosas. A veces te quedas con la boca abierta porque sacan imágenes que... Cuando uno está en África a veces las imágenes te engañan. Porque yo nunca he visto que sacan un barrio problemático [europeo] en la televisión. [...] pensaba que era todo lujoso. [...] No pensaba que aquí la gente puede sufrir tanto. [...] Hay más salidas en algunos países [donde] hay trabajo pero me ha sorprendido... Cuando había llegado aquí viajé a visitar a un primo que vive en Almería, en un pueblo. Te digo que es como África.”

Huomiot tulevat lähelle Gebrewoldin näkemystä nykyaikaisen median merkittävästä roolista perinteisten työntö- ja vetokelijöiden ohella Afrikasta poispäin suuntautuvan maastamuuttoa aiheuttavana tekijänä. Gebrewoldin mukaan TV ja Internet levittävät kuvaa hyvinvoivasta lännestä, jossa materiaallinen yltäkylläisyys ja yksilönvapaus vallitsevat – arkitodellisuuden sijaan tarjoillaan eurooppalaista unelmaa karkkiväreissä³¹⁷. Myös Woodin ja Kingin mukaan media (elokuvat, TV, radio, mainokset, lehdet) voi vaikuttaa siirtolaisuusprosessiin sekä yksilöiden ja yhteisön siirtolaisuutta koskeviin kokemuksiin. Media toimii tärkeänä tietolähteenä, mutta johtaa usein myös vääristyneisiin käsityksiin. Usein paluumuuttajat itse vahvistavat tätä virheellistä käsitystä tehdäkseen vaikutuksen maanmiehiinsä tai kieltääkseen epäonnistumisen, syrjinnän ja kärsimyksen kokemukset sekä perheeltään että itseltään³¹⁸. Tähän yhteyteen sopivat myös aiemmat huomioni ”valehtelijan syndroomasta”.

TV:n välittämiin mielikuviin voidaan soveltaa luvussa 2 mainitsemaani Giddensin ajatusta elämysmaailmoista ja median roolista tiedonvälittäjänä, sillä haastattelujeni perusteella paperittomat siirtolaiset ovat tietoisia erilaisista ”maailmoista”. Näitä vaihtoehtoisia maailmoja ei kuitenkaan välttämättä osata erottaa toisistaan, vaan kaikki omasta yhteiskunnasta eroava kuvasto tulkitaan yhden ja saman ”paremman” yhteiskunnan viitekehyksessä kuten kommentit Amerikan ja Euroopan ja toisaalta kaikkien Euroopan maiden mieltämisestä yhdeksi ja samaksi osoittavat:

”Tapa, jolla mielsin Euroopan, kun olin Nigeriassa... Tiesin, että Amerikan ja Euroopan välillä on eroja, mutta silti jotenkin näin vain ne yhtenä ja samana. En tiennyt, että Eurooppa oli tällainen. Kun katselin amerikkalaisia elokuvia, ajattelin, että se oli Eurooppa.”³¹⁹ (Mies, 17, Nigeria)

”Eli kun kerroit siitä, että sinun ystäväsi kertoi sinulle, että Australiassa on asiat hyvin ja Eurooppa on samanlainen, niin sitten, kun sinä katoit sitä BBC:tä, tuliko sinulle samanlainen olo, että Eurooppa on hyvä paikka?”

”Joo. Kaikki sanovat, että siellä on ihmisoikeudet ja se on hyvä paikka.” (Mies, Afganistan)

Huomiot TV:n kuvastoon liittyvän arvioinnin vaikeudesta sopivat yhteen myös Abu-Lughodin ajatusten kanssa: ihmisten arkielämän kokemukset vaikuttavat TV:n välittämiin audio-visuaalisiin viesteihin eivätkä nämä viestit välity aina sellaisina kuin niiden laatija olisi halunnut johtuen siitä,

³¹⁷ Gebrewold 2007, 86.

³¹⁸ Woodin ja Kingin mukaan media vaikuttaa myös siirtolaisiin kohdistuviin asenteisiin sekä heidän integroitumiseensa vastaanottavaan yhteiskuntaan: Se, kuinka vastaanottavan maan media esittää siirtolaiset, vaikuttaa keskeisesti heihin kohdistuviin asenteisiin ja vastaanottoon. Nykyaikainen media tarjoaa siirtolaisille väylän olla yhteydessä lähtömaihinsa ja pysyä kärryillä kotimaan tapahtumista. Kolikon kääntöpuolena ”vanhan kodin” jatkuva läsnäolo uudessa kotimaassa voi hidastaa ja vaikeuttaa integroitumista yhteiskuntaan. Wood – King 2001, 1–2.

³¹⁹ ”The way I used to see Europe when I was in Nigeria... I knew that there were differences between America and Europe but I was just kind of looking everything as the same. [...] I didn't know that Europe is like this. When I watch American films, I just thought that was Europe. [...]”

ettei vastaanottaja ymmärrä esimerkiksi sitä kontekstia, jossa viestit on tuotettu³²⁰. Yhden haastateltavani näkemys TV:n katselijan elinolosuhteiden ja television mielikuvia luoman voiman suhteesta antaa viitteitä siitä, että aihetta voisi tutkia laajemmin myös paperittoman siirtolaisuuden yhteydessä:

”[...] Luulen, että meihin vaikuttavat ne olosuhteet, joissa elämme. Jos voisimme elää paremmin, elokuvat eivät pystyisi vaikuttamaan meihin. Uskon, että elokuvilla voi olla vaikutusta ihmiseen. Silloin, kun niillä on vaikutusta, se todellisuus, jota elät ei ole helppo. [...] Luulen, että elokuvat eivät kuitenkaan koskaan vaikuttaneet itseeni.”³²¹ (Mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta)

Television roolin suhteen haastatteluistani löytyi yhtymäkohtia myös Main tutkimukseen. Televisiolla oli keskeinen rooli yksinkertaistetun ja illusorisen kuvan luomisessa italialaisesta yhteiskunnasta, joka puolestaan motivoi nuoria albaaneja muuttamaan maahan, koska he uskoivat tämän kuvan vastaavan todellisuutta.³²² Haastatteluissani kävi ilmi, että TV:n luovat mielikuvat hyvinvoinnista ja niihin perustuvat odotukset omien toiveiden ja unelmien toteuttamisesta osoittautuivat virheellisiksi paikan päällä Euroopassa. ”TV:ssä näytetty [Eurooppa] eroaa todellisuudesta, jonka kohtaat paikan päällä”³²³ (mies, 25, Guinea). Haastatteluni tukivat myös Gebrewoldin huomioita median vääristyneitä mielikuvia luovasta voimasta; Gebrewoldin mukaan suurin osa afrikkalaisista saa tietonsa muista kulttuureista median kautta ilman suoria kontakteja, joten on suuri todennäköisyys, että käsitys länsimaista on vääristynyt.³²⁴

”Odotin poikkeuksellisia asioita Euroopalta. Kun näet Afrikassa valkoihoisia ihmisiä TV:ssä, sinulla on aina se ajatus mielessäsi, että kun saavut Eurooppaan, näet tuhansien eurojen satavan käsiisi ilmaiseksi. Se oli käsitykseni. Todellisuudessa asiat eivät koskaan olleet niin.”³²⁵ (Mies, n. 20, Togo)

”Ne kuvat, jotka näet televisiossa saavat sinut uskomaan, että [Eurooppa] on parasta maailmassa. Kun saavut, toiveesi toteutuvat helposti. Toisinaan todellisuus onkin vastakkainen. Saavut unelmaasi ja niiden toteuttaminen tulee sinulle kalliiksi.”³²⁶ (Mies, 29, Senegal)

Radiota pidettiin TV:tä luotettavampana tietolähteenä ja radio-ohjelmat olivat myös paremmin

³²⁰ Abu-Lughod 2005, 33, 38.

³²¹ ”¿Crees que te afectaron las series o las películas? ¿Afectaron la imagen que tenías sobre Europa?”

”[...] Yo creo que la cosa que nos afecta es lo que vivimos allí. Si pudiéramos vivir mejor allí, las películas no nos podrían afectar. Creo que las películas pueden afectar a una persona. Cuando te afectan, la realidad que vives no está bien. [...] Creo que las películas nunca llegaron a afectarme.”

³²² Mai 2001.

³²³ ”It's very different when you see it on TV and when you come.”

³²⁴ Gebrewold 2007, 97–98.

³²⁵ ”I was expecting extraordinary [things] in Europe. Because when in Africa you see white people on TV, you always have in mind that when you arrive in Europe, you're going to see a thousand euros, two thousand euros for free. That was my perception. Things were never like that. [...]”

³²⁶ ”La imagen que ves en la televisión te hace creer que aquí es lo mejor que hay en el mundo. Cuando uno llega aquí se cumplirá su sueño fácilmente. A veces puede ser lo contrario. Uno puede llegar aquí con sus sueños y le cuesta mucho cumplir con sus sueños.”

kaikkien ulottuvilla. Kansainväliset radiokanavat kuten BBC ja RFI kuuluvat useissa maissa, ja niiden kautta saatiin tietoja Euroopasta. Jäi kuitenkin jokseenkin epäselväksi, millainen vaikutus radiolla oli mielikuvien luomisessa; ilmeisesti visuaalisen aspektin puuttuminen vähensi yltiöpositiivisten mielikuvien mahdollisuutta, mutta toisaalta radion kautta saatuun informaatioon voitiin juuri tästä syystä suhtautua kritiikittömämmin, sillä sitä pidettiin luotettavana asiatietona.

“Oliko Kamerunissa radio-ohjelmia eurooppalaisesta kulttuurista ja politiikasta?”

“Kyllä.”

“Ja luuletko, että nämä ohjelmat vaikuttivat siihen kuvaan, joka sinulla oli Euroopasta?”

“Eivät ainoastaan ohjelmat, vaan kaikki se koulutus, jonka olen saanut.”³²⁷ (Nainen, 44, Kamerun)

Sen sijaan vain harvoilla oli mahdollisuus käyttää Internetiä kotimaassaan, joko nettiyhteyttä ei ollut lainkaan tai netin käyttämiseen ei ollut varaa. Muutamat yliopistokoulutetut haastateltavani olivat kuitenkin voineet hyödyntää nettiä etsiessään tietoa eurooppalaisista yliopistoista ja joskus harvoin muista Eurooppaan tavalla tai toisella liittyvistä asioista:

”Toisinaan [käytin Internetiä] mutta vain uutisten lukemiseen. Aikaisemmin minulla oli yksi ystävä opiskelemassa Ranskassa. Etsin tietoja maan länsiosista ja sen kaupungeista... Kaupunkien sivuilla on mainoksia. Sinulle jää mielikuva jostain hyvin kauniista. Haluat mennä [Eurooppaan], koska siellä ovat kaikki hyvät asiat.”³²⁸ (Mies, 34, Senegal)

Papereita koskevaan tietoon liittyy kysymys mahdollisuudesta pyytää neuvoja ja apua kotimaan viranomaisilta. Kotimaan kaoottinen tilanne teki joidenkin kohdalla mahdottomaksi kääntyä viranomaisten puoleen tai sitten julkisen vallan edustajat itse olivat niitä, jotka osallistuivat vainoon. Viranomaisia kohtaan tunnettu luottamus vaihtelee eurooppalaistenkin maiden välillä, joten voi olettaa, että haastattemieni henkilöiden kotimaan kulttuuri ja yhteiskunnalliset olosuhteet (kuten korruptio) ovat vaikuttaneet myös tähän seikkaan. Virallisten tietolähteiden puuttuminen antaa viitteitä siitä, että EU:n laillisista maahanmuuttokanavista tiedottaminen ontuu. Internet-pohjaiset sovellukset kuten EU:n maahanmuuttoportaali³²⁹ ovat suunnattu oletettavasti ainakin tietyn koulutus- ja varallisuustason omaavilla ihmisillä, sillä kaikilla potentiaalisilla siirtolaisilla ei ole pääsyä

³²⁷ “¿En la radio en Camerún ponían programas sobre cosas europeas culturales y políticas?”
“Sí.”

“¿Y crees que esos programas han afectado la imagen que tenías sobre Europa?”

“No sólo los programas, toda la educación que he tenido”

³²⁸ “Algunas veces sí [utilizó internet] pero sólo para leer noticias. En esa época tenía un amigo que estaba estudiando en Francia. Buscaba [información sobre] como es el este del país, las ciudades que lo componen... En las páginas de las ciudades hay publicidad. Te quedas con algo muy bonito. Te entran ganas de ir porque allí están las cosas buenas.”

³²⁹ EU Immigration Portal, <http://ec.europa.eu/immigration/>.

Internetiin eikä välttämättä riittäviä tiedonhaku- ja informaatiolukutaitoja etsimään ja sisäistämään tarvittava tieto.

5.4. Vetotekijät

5.4.1. ”Eurooppa on kuin paratiisi.”

Paperittomien siirtolaisten Eurooppaa koskevia mielikuvia ja odotuksia voi kuvata laajasti sanoilla ”hyvä tai parempi elämä”. Kaikissa haastatteluissa toistuneita elementtejä olivat työ, vauraus, vapaus, oikeudet ja mahdollisuudet toteuttaa itseään ja osallistua yhteiskunnassa. Työmahdollisuudet ja vaurastuminen olivatkin keskeinen syy niiden siirtolaisten kohdalla, joiden maastamuuton syynä ei ollut konflikti tai omaan henkeen kohdistuva uhka. Eurooppaan liitettiin toiveita opintojen jatkamisesta – tämänsuuntaiset kommentit korostuivat varsinkin vähemmän kouluja käyneiden paperittomien kanssa käymissä haastatteluissani. Toistuva elementti haastatteluissa oli se, että verrattuna elämään kotimaassa, Euroopan uskottiin tarjoavan parempia *mahdollisuuksia* edellä mainittujen asioiden saavuttamiseksi:

”Tulin tänne kaikkien näiden mahdollisuuksien vuoksi, etsimään vihreämpää laidunmaata, paremman elämän tähden. Sen lisäksi, että pelastin oman henkeni. Ajattelin mahdollisuutta saada parempi elämä. Se oli se, mitä näin Euroopassa.”³³⁰ (Mies, 17, Nigeria)

”Käsitykseni [Euroopasta] oli, että täällä ihmiset elävät hyvin, he ovat vapaita ja täällä on enemmän mahdollisuuksia opiskella ja oppia myös ammatti. Ja täällä on työmahdollisuuksia.”³³¹ (Mies, 27, Kongon tasavalta)

Köyhyydellä ei ollut sijaa Eurooppaa koskevissa mielikuvissa: ”Euroopassa ihmiset elävät äärettömän hyvin. Ei ole köyhyyttä. Kaduilla ei ole ihmisiä kerjäämässä rahaa. Minulle ei koskaan tullut mieleenkään, että ihmiset elävät jokapäiväistä elämäänsä lainojen turvin”³³² (mies, 29, Senegal). ”Jos näytät valokuvia elämästäni kadulla, ihmiset Senegalissa eivät tule uskomaan sinua, koska kenenkään päähän ei mahdu ajatus, että Euroopassa on ihmisiä, jotka nukkuvat kadulla”³³³ (mies, 34, Senegal).

Siinä missä köyhyys ei kuulunut Eurooppa koskeviin mielikuviin, rikkaus, elämän loisteliaisuus

³³⁰ ”So, I came for all these opportunities, for a greener pasture, for a better life. Apart from the fact that I was saving my life, too. The opportunity for me to have a better life, that's what I was thinking about. That's what I saw in Europe.”

³³¹ ”Mi impresión [de Europa] era que la gente vive bien, hay libertad, hay más oportunidad de estudiar y aprender oficio también. Y también hay trabajo, hay unas oportunidades de trabajo.”

³³² ”En Europa todo el mundo vive de maravilla. No hay pobreza. No hay gente en la calle pidiendo dinero. Nunca había llegado a pensar que la gente vive cada día con problemas de hipotecas.”

³³³ ”Sacas fotos de mi vida durmiendo en la calle y la gente no te va a creer en Senegal porque nadie tiene esa imagen de que en Europa hay gente durmiendo en la calle.”

ja ”Eurooppa oli kuin taivas.” –tyyppiset ilmaukset toistuivat useammassa haastattelussa: ”Aloin kuulla Euroopasta, kun olin lapsi. Eurooppa on aina ollut unelmani. Siitä puhuttiin aina hyvin hohdokkaaseen tyyliin. Kaikki puhuvat Euroopasta aivan kuin se olisi taivas”³³⁴ (mies, 17, Nigeria).

”Olin hyvin innoissani [kuullessani matkustavani Eurooppaan], koska Afrikassa ihmiset puhuvat aina, että Eurooppa on todella hieno paikka. Kuten sanoin aiemmin, ajattelin, että se on elämän päätepysäkki, ikään kuin olisit taivaassa. [...] [Ajattelin, että] kärsimykseni olivat päättyneet.”³³⁵ (Mies, 25, Nigeria)

Yleisluonteiset myönteiset mielikuvat Euroopasta muuttuivat omaa elämää koskeviksi odotuksiksi. Usein nämä odotukset sisälsivät ajatuksen *elämän helppoudesta*, näin varsinkin vähemmän koulutettujen haastateltavieni kohdalla. Äärimmilleen vietyinä pelkkä Eurooppaan pääseminen nähtiin ratkaisuna ongelmiin:

”Kuten sanotaan: Eurooppa on kuin paratiisi. Ei tarvitse kuin saapua tänne, ja saat heti työpaikan ja kaiken, mitä haluat. Kun palaat kotimaahasi, palaat kuin kuningas. Et enää kärsi köyhyydestä ja elämäsi on omassa käsissäsi.”³³⁶ (mies, 31, Norsunluurannikko)

Ravenstein piti taloudellisia syitä, ”ihmisten sisäsyntyistä halua parantaa materiaalista hyvinvointia”, keskeisimpänä siirtolaisuuteen kannustavana tekijänä³³⁷. Samat taloudelliset motiivit ovat monien siirtolaisteorioiden keskiössä kuten luvussa 4.3. osoitin. Pelkkään materiaalliseen hyvinvointiin liittyviin tekijöihin keskittyminen jättäisi kuitenkin huomiotta sen, että helpompi elämä tarkoitti myös elämän normalisoitumista verrattuna konfliktin keskellä elämiseen. Eurooppa herätti mielikuvia turvasta ja rauhasta, joten Euroopassa vietettyyn elämään kohdistui odotuksia kärsimysten ja vastoinkäymisten loppumisesta:

”Mä luulin, että jos mä menen Eurooppaan [...] kaikki on hyvin. Mä voin mennä kouluun, jatkaa opiskeluja. Elämä on normaalia. Ei ongelmia. Mulle ei tule stressiä. [...]”

”Ajattelitko, että elämä on helpompaa sinulle täällä Euroopassa kuin Afganistanissa?”

”Siksi mä tulin tänne.” (Mies, Afganistan)

Paperittomien siirtolaisten odotukset ja toiveet paremmasta elämästä on huomioitu Euroopan unionin maahanmuutto- ja turvapaikkasopimuksessa, mutta kysymystä lähestytään unionin riittämättömien vastaanottoresurssien ja vastaanottavien yhteiskuntien sosiaalisen koheesion kautta, ei yksilön

³³⁴ ”I started hearing about Europe when I was a kid. Europe has always been my dream. I heard about it in a very glamorous way. Everybody talks about Europe as if it's heaven.”

³³⁵ ”Well, when you found out that you were going to Europe, what kind of expectations did you have?”

”I was very excited because in Africa people always talk about Europe that it's a very fine place. Like I said before I was thinking that that is the last bus stop in life, like you're in the heaven.”

³³⁶ ”Como dice la gente: Europa es como un paraíso. Nada más que llegas aquí, ya tienes trabajo y ya tienes todo. Cuando vuelves a tu país vuelves como un rey. Ya no sufres de pobreza y vives dependiendo de ti mismo.”

³³⁷ “[...] the desire inherent in most men to 'better' themselves in material respects.” Viitattu teoksessa Lee 1966, 48.

oikeutena parantaa elinolosuhteitaan. Sopimuksessa todetaan, ettei ”Euroopan unionilla [...] ole mahdollisuuksia vastaanottaa asianmukaisesti kaikkia siirtolaisia, jotka toivovat löytävänsä unionista paremmat elinolot”³³⁸. Paperittomat sen sijaan näkevät oman toimintansa oikeutettuna sillä perusteella, että kaikilla ihmisillä on oikeus pyrkiä parantamaan elinolosuhteitaan. Esimerkiksi Välimeren veneellä ylittänyt togolainen haastateltavani perusteli päätöstään ryhtyä riskialttiiseen yritykseen juuri tällä logiikalla: ”Jokainen on oikeutettu parempaan elämään”³³⁹, hän totesi kysyessäni, miksi hän nousi veneeseen, vaikka oli tietoinen siitä, että ihmisiä kuolee merellä. Paperittoman siirtolaisuuden hahmottaminen oikeuspainotteisesti johtaa siten ristiriitaan EU:n resurssipainotteisen lähestymistavan kanssa.

5.4.2. ”Mahdollisuuksien maa”

Odotus helpommasta elämästä liittyi myös oletukseen, että Eurooppaan on helppo päästä ja töiden löytäminen on helppoa. Työnsaantimahdollisuuksia pidettiin hyvinä tai vähintäänkin parempina kuin kotimaassa, ja omalla työllä uskottiin voivan ansaita riittävästi kotimaahan jääneen perheen tukemiseksi tai toisaalta omien toiveiden tavoittelemiseksi. Varsinkin perheidensä vanhimmillä pojilla vastuu perheen elättämisestä oli yksi keskeinen motiivi lähteä Eurooppaan. Kotimaan mataliin palkkoihin syynä etsiä töitä Euroopasta viitattiin useammassa haastattelussa. Yksi korkeasti koulutetuista haastateltavistani mainitsi, ettei odottanutkaan löytävänsä koulutustaan vastaavaa työtä, mutta piti tärkeämpänä sitä seikkaa, että pystyi tekemällänsä työllä auttamaan perhettään kotimaassa, jossa palkkataso oli niin matala, ettei työstä saatu korvaus riittänyt muiden elättämiseen:

”Ajattelitko, että Euroopassa sinulla olisi enemmän mahdollisuuksia?”

”Kyllä”

”Mutta mihin viittaat, kun puhut mahdollisuuksista?”

”Paremmat mahdollisuudet sen vuoksi, että tiskaamalla täällä astioita voin elättää kokonaisen perheen Afrikassa. Hoitamalla vanhuksia pystyn maksamaan monien afrikkalaisten opiskelijoiden opinnot. Jos odotan, että minulle tarjotaan koulutustani vastaavaa työtä, minun tulee palata Afrikkaan, ja siellä en tienaa mitään. [...] Siirryn autettavasta auttajaksi. [Kamerunissa] minulla oli työni, mutta en tuntenut itseäni kovinkaan itsenäiseksi. [...] Minun täytyy auttaa, antaa omastani ja siksi jäin tänne. [...] Tiedän, että monet ihmiset odottavat minulta paljon. Voidakseni täyttää odotukset jään tänne, teen töitä ja alan auttaa

³³⁸ “The European Union, however, does not have the resources to decently receive all the migrants hoping to find a better life here.” European Pact on Immigration and Asylum 2008, 3.

³³⁹ ”But you still wanted to take the boat?”

”Yes. People are dying but we're still going.”

”Why did you want to go if you knew it was so dangerous that you might die?”

”I wanted to come to Europe.”

”Why did you want to come to Europe?”

”For a better life of course. Everyone is entitled to have a better life.”

muuta.“³⁴⁰ (Nainen, 44, Kamerun)

Mielikuvat ja odotukset paremmista työmahdollisuuksista vahvistavat luvussa 3 käsittelemääni EU:n näkemystä epävirallisista työmarkkinoista paperittomaan siirtolaisuuteen kannustavana vetotekijänä. Kuitenkin on syytä arvioida kriittisesti, odottivatko haastatteleman paperittomat siirtolaiset työllistyvänsä ”epävirallisille työmarkkinoille” vai vain ”työmarkkinoille”, sillä mielikuviin paremmista työmahdollisuuksiin ei liitetty ajatuksia työlupaprosesseista, vaan töihin pääsyn ajateltiin olevan yksinkertaista. Monet afrikkalaisista haastateltavistani odottivat Euroopan olevan kuin Afrikka, jossa työn tekeminen vieraassa maassa ei haastateltavieni mukaan vaadi erillistä työlupaa. Valmius tehdä töitä oli heidän mukaansa useimmiten ainut vaatimus työn saamiseksi, varsinkaan vähemmän koulutetut siirtolaiset eivät olleet tietoisia papereiden tärkeydestä työpaikan saamiseksi:

”Ajattelin, että ehkä jos menen Eurooppaan ja löydän työpaikan, aivan varmasti saan sen. En tiennyt, että Eurooppa oli tällainen, että tarvitset paperit tullaksesi tänne. Tarvitset paperit, jotta voit tehdä töitä. Afrikassa saat töitä ilman työlupia. Silloin, kun olin Afrikassa, ajattelin, että Euroopassa on samanlaista.”

”Joten et tiennyt papereista?”

”Ajattelin, että tullessasi Eurooppaan saat työpaikan, jos vain haluat tehdä töitä.”³⁴¹ (Mies, 25, Guinea-Konakry)

Gibney tuo osuvasti esiin sen, kuinka nykypäivänä syntymässä saatu kansalaisuus määrittää pitkälti yksilön elämän reunaehdoja. Rikkaan länsimaan kansalaisena yksilön mahdollisuudet turvattuun, kohtuullisen vakaaseen ja pitkään elämään ovat moninkertaiset verrattuna tilanteeseen, jossa ihminen syntyy vaikkapa sodan repimään Somaliaan tai Afganistaniin. Koska yksilö ei voi valita syntymämaataan, siirtolaisuus on yksi strategia korjata näitä epätasa-arvoisia olosuhteita.³⁴² Haastateltavieni odotukset paremmista työ- ja koulutusmahdollisuuksista voidaan tulkita tällaisen toimintastrategian kontekstissa. Kyseinen lähestymistapa avaa aivan toisenlaisia horisontteja

³⁴⁰ ”¿Pensabas que tenías mejores oportunidades en Europa?”

”Sí.”

”¿Pero mejores oportunidades de qué?”

”Mejores oportunidades porque aquí fregando platos puedo llevar a una familia entera en África. Cuidando a personas mayores puedo pagar los estudios de muchos estudiantes en África. Si espero que me vayan a colocar en los puestos de trabajo respetando mi nivel [de estudios] tendré que volver a África y allí no gano nada. [...] Así que paso de ser una persona asistida a ser una persona que asiste a los demás. Allí [en Camerún] tenía mi trabajo pero no me sentía tan independiente. [...] Tengo que ayudar, tengo que dar, y por eso me quedé aquí. [...] Y sé que hay muchas personas que esperan mucho de mí. Para poder cumplir con lo que se espera de mí, me quedo, trabajo y empiezo a ayudar a los demás.”

³⁴¹ ”I was thinking that maybe if I get to Europe and find work, I will really get it. I didn't know Europe is like this, that when you come to Europe you need papers. You need papers before you can get work. Because in Africa, you will get work without papers. [...] The time I was in Africa, I wasn't thinking Europe is like that.”

”So, you didn't know anything about the papers?”

”I was thinking that when you get to Europe, if you like to work, you'll get a job.”

³⁴² Gibney 2011, 42.

puhuttaessa Euroopan unionin alueelle kohdistuvasta paperittomasta siirtolaisuudesta kuin unionin sisäiseen turvallisuuteen tai turvapaikkaturismin ja elintasopakolaisuuden käsitteisiin keskittyvä diskurssi. Sen sijaan, että siirtolaisuus käsitteellistettäisiin turvallisuuden tai joidenkin ihmisryhmien moraalisesti arveluttavan toiminnan kautta, sen voidaan nähdä johtuvan perustavanlaatuisesta epätasa-arvosta Euroopan ja kehittyvien maiden välillä.

Haastattelujeni perusteella paperitonta siirtolaisuutta voi tulkita tämän *mahdollisuuksien epätasa-arvon* kautta. Monille afrikkalaisille kysymys Eurooppaan pääsemisestä on sama kuin aikanaan Yhdysvaltoihin suunnanneilla siirtolaisilla; siinä missä kotimaassa tulevaisuudennäkymät ovat synkät, Eurooppa nähdään mahdollisuuksien mantereena, jossa toive paremmasta huomisesta voi toteutua: ”[On] parempi, että nämä ihmiset elävät [Euroopassa] kuin Kongossa, koska täällä heillä on toivoa saavuttaa tavoitteitaan. Täällä asiat voivat muuttua joku päivä”³⁴³ (mies, 30, Kongon tasavalta). Eurooppa nähdään paikkana, jossa yksilö pystyy hyödyntämään omia kykyjään toisin kuin kotimaassa: ”Eurooppa oli mahdollisuuksien maa, jossa jokainen pystyi kehittämään niitä kykyjä, joita hänellä oli”³⁴⁴, (mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta). Eurooppaan kohdistui odotuksia asioista, joiden toteuttaminen oli mahdotonta kotimaassa: ”Täällä yritämme elää sellaista elämää, jota emme voineet elää kotimaassani”³⁴⁵ (mies, 27, Kongon tasavalta).

EU pyrkii taloudellisen ja kehitysyhteistyön keinoin hillitsemään paperitonta siirtolaisuutta luomalla lähtömaihin paremmat olosuhteet. Työntö- ja vetotekijöiden perspektiivistä katsottuna EU pyrkii siis minimoimaan siirtolaisuuteen kannustavia työntötekijöitä. Nämä EU:n tavoitteet kohentaa siirtolaisten lähtö- ja kauttakulkumaiden elinolosuhteita voidaan tulkita pyrkimyksenä tasapainottaa mahdollisuuksien epätasa-arvoa. Kuitenkin kolmansien maiden kanssa tehtävän yhteistyön pääpaino on vahvistaa näiden kykyä ehkäistä paperitonta siirtolaisuutta: Paperittoman siirtolaisuuden perimmäisiin syihin vaikuttaminen jää siten toissijaiseksi toiminannaksi suhteessa rajavalvonnan tehostamiseen ja palautuspolitiikkaan, jotka vaikuttavat vain ”oireeseen” eli jo unionin alueelle pyrkiviin tai siellä oleskeleviin paperittomiin.

5.4.3. ”Euroopassa on ihmisoikeudet.”

Ihmisoikeusloukkaukset ja huono hallinto lasketaan maastamuuttoon kannustaviksi työntötekijöiksi, mutta haastattelujeni perustella myös käänteinen logiikka pätee: ihmisoikeuksien kunnioittaminen,

³⁴³ “[Es] mejor para esta gente que viva [en Europa] que en Congo porque aquí viven con la esperanza de conseguir cosas. Aquí las cosas pueden cambiar un día.”

³⁴⁴ ”[Europa] era una tierra con muchas oportunidades donde cada uno podía desarrollar las cosas que tienen.”

³⁴⁵ “Así que aquí estamos intentando a vivir un poquito lo que no podíamos vivir en mi país.”

oikeusvaltio ja hyvä hallinto vaikuttavat olevan vetotekijöitä, jotka vähintäänkin täydentävät taloudellisia seikkoja, jotka kannustavat paperittomaan siirtolaisuuteen. Näin voi päätellä haastateltavieni mielikuvista, jotka olivat varsin ihanteellisia. Haastateltavistani moni mainitsi ihmisoikeudet, demokratian, rauhan ja tasa-arvon asioina, jotka he mielikuvissaan liittivät Eurooppaan: ”Euroopassa vallitsevat vapaus ja demokratia... ennen kaikkea vapaus ja demokratia, siten ajattelin ennen tuloani. Tiesin, että taloudellisesti elintaso oli korkea”³⁴⁶ (mies, 30, Kongon tasavalta). Toisin sanoen Eurooppaa koskevat mielikuvat eivät liittyneet ainoastaan materiaaliseen hyvinvointiin, vaan myös perustavanlaisiin oikeuksiin ja vapauksiin.

Kuvaavaa oli toisen haastattelemani afgaanimiehen vahva usko eurooppalaiseen oikeusvaltioon ja siitä johdettu odotus, että Euroopassa kaikkia kohdellaan tasa-arvoisesti yksilön taustasta riippumatta³⁴⁷:

”Muistatko, että silloin, kun olit vielä Afganistanissa, mitä muuta ajattelit Euroopasta kuin että Euroopassa on hyvät ihmisoikeudet? Minkälaisia asioita sinulle tuli mieleen?”

”No, mä kuulin, että... esimerkiksi sinä olet rikas ja minä köyhä. Tapahtuu jokin ongelma. Tässä on tuomari. Hän ei katso, kuka on rikas ja kuka köyhä. Hän katsoo vain papereita ja katsoo, kuka on tehnyt väärin. Sinä [osoittaa haastattelijaa] tehnyt väärin. Mutta Afganistanissa ei ole näin. Kuka on rikas, hän antaa rahaa tuomarille. Sitten tuomari 100 prosentin varmuudella sanoo: ”Sinä olet tehnyt väärin. Tämä on sinun tekemä rikos.” [osoittaa itseään]

”Ajattelit, että Euroopassa kaikki ovat tasa-arvoisia? Equal? Että kaikilla ihmisillä on sama arvo?”

”Joo, kaikilla ihmisillä on sama arvo.” (Mies, Afganistan)

Eurooppaan liitettiin ajatuksia sananvapaudesta ja vapaudesta toteuttaa itseään, ja toisaalta korkeasta moraalista ja lainkuuliaisuudesta: ”Kaikki ihmiset Euroopassa kunnioittavat lakia” (mies, Afganistan). ”Eurooppalaiset ovat hyvin organisoituneita johtajiensa ansiosta. Uskon, että kaikki elävät Euroopassa hyvin. [...] Euroopassa ei hyväksytä lahjuksia. Eurooppalaiset hoitavat asiansa kunnolla.”³⁴⁸ (mies, 33, Nigeria). Näihin mielikuviiin perustuivat odotukset oikeuksien toteutumisesta omalla kohdalla sekä viranomaisten paperittomien yksilölliset tilanteet huomioivasta harkinnasta.

Peutz viittaa omassa tutkimuksessaan ilmenneisiin samankaltaisiin odotuksiin haluna sijoittaa

³⁴⁶”Que en Europa hay libertad, hay democracia y... sobre todo la libertad y la democracia, eso pensaba antes de venir. Sabía ya que el nivel económico era alto”

³⁴⁷ Vrt. Peutz 2007. Peutz haastatteli tutkimuksessaan jemeniläisiä ja somalialaisia henkilöitä, jotka oli karkotettu Yhdysvalloista erilaisten rikkeiden, rikosten tai viisumin ylittämisen vuoksi. Tutkimuksessaan hän havaitsi, että karkotuksesta huolimatta haastateltavat uskoivat vahvasti (yhdysvaltalaiseen) oikeusvaltioon vastakohtana kotimaansa mielivaltaiseen ja korruption lävistämään oikeusjärjestelmään.

³⁴⁸ ”Europeans are well organised because of their leader[s]. I believe that everybody in Europe is living well. [...] In Europe, they cannot accept bribes. They do their things straight.”

oikeudenmukaisuus oikeusjärjestyksen keskiöön legalistisen, lakien kaavamaisen tulkinnan sijaan³⁴⁹. Huomio on sovellettavissa myös omaan tutkimukseeni, sillä monet haastateltavistani myönsivät olleensa tietoisia siitä, että he rikkovat jotain sääntöä tai lakia vastaan tullessaan tai jäädessään maahan ilman papereita, mutta odottivat silti, että heille osoitettaisiin ymmärtämystä ja tilannekohtaista harkintaa. Maahantuloa sääntelevät säädökset nähtiin toissijaisina paperittoman siirtolaisuuden syiden rinnalla ja toisaalta tilapäisinä siinä mielessä, että muuttamalla sääntöjä myös siirtolainen voisi muuttua paperittomasta lailliseksi maahanmuuttajaksi – kuten paperittomuuden tuottamista käsitellessäni toin esille. Siksi lain rikkominen Eurooppaan pääsemiseksi ei tuottanut suurta ristiriitaa suhteessa oikeuksia ja vapauksia koskeviin odotuksiin.

5.4.4. EU – suuri tuntematon

Useimmiten haastateltavieni tavoitteena oli päästä *Eurooppaan*, ei niinkään mihinkään yksittäiseen maahan tai Euroopan unionin alueelle, vaikka tiettyjä preferenssejä esiintyikin lähinnä sen mukaan, oliko haastateltavilla sukulaisia jossakin Euroopan valtiossa. Tavoitetta voi tulkita siten, että Eurooppaa pidettiin suhteellisen homogeenisena alueena, jossa elinolosuhteet ovat suunnilleen samat maasta toiseen. ”Ajattelin vain Eurooppaan saapumista. Sanoin itselleni, että ei ollut väliä, oliko se sitten Ranska, Saksa tai Englanti, kaikki [maat] olisivat samanlaisia. Kaikkialla olisi mahdollista saavuttaa parempi elämä”³⁵⁰ (mies, 31, Norsunluurannikko). Myös Guineasta kotoisin olevan miehen (25) toteamus siitä, että hän oli ajatellut ”koko Euroopan olevan yhtä ja samaa”³⁵¹ viestii siitä, ettei eroja eri maiden välillä hahmotettu tai niitä ei pidetty oleellisina. Mielikuvat paremmista mahdollisuuksista ja ihmisoikeuksien toteutumisesta liitettiin kaikkiin eurooppalaisiin maihin:

”Eikö Espanjaan pääseminen ollut tärkeää vaan pikemminkin mihin tahansa Euroopan maahan?”

”Niin, mihin tahansa eurooppalaiseen maahan, jossa vallitsisivat vapaus ja ihmisoikeudet.”³⁵² (Mies, 27, Kongon tasavalta)

”En koskaan ajatellut meneväni Espanjaan. Eurooppaan pääseminen on ollut koko elämäni. Suomi ei ollut edes osa [Eurooppaa], sillä se on hyvin kaukana. Kun pääsisin Eurooppaan, päättäisin, minne menisin. Päämääräni oli löytää itseni Euroopasta.”³⁵³ (Mies, n. 20, Togo)

Kuten yleisten Eurooppaa koskevien mielikuvien osalta, myös EU:ta koskevien käsitysten suhteen

³⁴⁹ Peutz 2007, 187.

³⁵⁰ ”Yo pensaba sólo en llegar a Europa. Me decía que todo era igual, que sea Francia, Alemania, Inglaterra. Se puede conseguir una vida mejor en todos lados.

³⁵¹ ”I was thinking all Europe is the same.”

³⁵² ”¿No era importante llegar a España en sí sino que a cualquier país de Europa?”

”Sí, a cualquier país europeo donde haya libertad y derechos humanos.”

³⁵³ ”I never even thought of going to Spain. All my life has been getting to Europe. When I got to Europe, I would decide where to go. [...] Finland wasn't even part of it because it's very far. [...] The mission was to find myself in Europe.”

koulutustausta oli ratkaiseva tekijä. Monet vain peruskoulua käyneistä haastateltavistani hämmentyivät kysyessäni, mitä he tiesivät EU:sta ennen Eurooppaan saapumistaan, koska he eivät pystyneet kertomaan juuri mitään konkreettista. Jotkut haastateltavistani eivät osanneet sanoa unionista muuta kuin, että siihen kuului joukko eurooppalaisia valtioita. Useimmat nimesivät suuria jäsenvaltioita kuten Saksan, Ranskan ja Ison-Britannian, ja myös yhteinen raha mainittiin. Yliopistokoulutetut haastateltavani sen sijaan tiesivät monesti yhteisistä poliitikoista jäsenmaiden välillä ja ymmärsivät myös eron Eurooppa-maanosan ja EU:n välillä jo ennen Eurooppaan saapumistaan:

”Eurooppa ja Euroopan unionin eroavat toisistaan. Erona on se, että Eurooppa on maanosa ja Euroopan unionin on tiettyjen maiden yhteenliittymä, jolla on taloudellisia ja poliittisia sääntöjä, vaikka vaihteluakin on. Mutta ennen kaikkea unioni perustuu talouteen vastavoimana dollarille.”³⁵⁴ (Mies, 30, Kongon tasavalta)

Osa afrikkalaisista näki EU:n eräänlaisena kolonialismin jatkeena, välineenä, jonka avulla Euroopan maat pystyvät kontrolloimaan ja estämään Afrikan kehittymisen. EU:n Afrikan maille myöntämää rahallista apua ei pidetty pyyteettömänä tukena, vaan keinona kontrolloida ja käyttää hyväksi maiden luonnonrikkauksia. ”Eurooppa ei anna mitään ilmaiseksi.”³⁵⁵ (mies, 29, Senegal). Koulutetumpien haastateltavieni kommentoissa myös korostui näkemys EU:sta taloudellisena toimijana, ja unionia kuvattiin ”ryhmänä maita, jotka pyrkivät elämään yhdessä kehittyäkseen taloudellisesti”³⁵⁶ (mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta)

EU:n vaikutuksesta jäsenmaiden maahanmuuttopolitiikkaan ei yleensä tiedetty ennen saapumista unionin rajojen sisäpuolelle. Vasta EU:n jäsenmaassa oleskellessaan haastateltavani olivat oppineet, että unionilla on valtaa yli jäsenmaiden kansallisten politiikkojen:

”Aikaisemmin en tiennyt laeista, jotka säätelevät Euroopan unionia. En tiennyt, olivatko jonkun maan lait autonomisia suhteessa eurooppalaiseen lainsäädäntöön. Nyt tiedän, että Espanjan maahanmuuttolainsäädännön ja -politiikan tulee vastata tiettyihin Euroopan unionin määrittämiin kriteereihin.”³⁵⁷ (Mies, 34, Senegal)

”Luuletko, että Euroopan unionilla on vaikutusta Espanjan tai Ranskan maahanmuuttopolitiikkaan?”

”Ennen kaikkea Espanjan politiikkaan, koska aiemmin maahanmuuttajat olivat vapaampia Espanjassa,

³⁵⁴ ”[H]ay diferencia entre Europa y la Unión Europea. La diferencia es que Europa es un continente y la Unión Europea es un conjunto de unos países que [...] tienen unas ciertas normas económicas y políticas aunque hay variedad también. [...] Pero sobre todo [la unión] está basad[a] en la economía para hacer frente al dólar.”

³⁵⁵ ”Europa no da nada gratis.”

³⁵⁶ ”[Sabía] que era un conjunto de países que intentaban vivir juntos para desarrollarse económicamente.”

³⁵⁷ ”Antes no sabía de las leyes que regulan la Unión Europea. No sabía si la ley de un país era autónoma con respecto a la ley europea. Ahora sé que la ley migratoria o la política migratoria de España tienen que responder a algunos criterios que define la Unión Europea.”

mutta ajan mittaan asiat ovat muuttuneet. Kaikki muuttuu hankalammaksi päivä päivältä. [...]”³⁵⁸ (Mies, 29, Senegal)

Euroopan unionin maahanmuuttopolitiikan suhteen oleellinen kysymys on, mitä paperittomat siirtolaiset tiesivät ennakolta rajavalvonnasta sekä maahantuloon oikeuttavista papereista. Vastaukset vaihtelivat pitkälti koulutustaustan ja epävirallisten tietolähteiden saatavuuden mukaan. Koulutetummille haastateltavilleni oli selvää, että he tarvitsisivat viisumin voidakseen saapua EU-maahan ja he tiesivät usein myös Schengen-alueesta³⁵⁹, jonka sisällä voi liikkua vapaasti:

”Ensinnäkin tiedämme, ettei [EU:n alueelle] voi tulla ilman viisumia. Se on tärkeintä. Tiedämme sen. Euroopan unionilla on omat lakinsa ja Schengen-alue. Jotkut jäsenmaista eivät osallistu Schengeniin, mutta ovat osa unionia. Tiesin myös sen jo ennen tänne tuloani.”³⁶⁰ (Mies, 27, Kongon tasavalta)

”Tiesin, että oli 15 valtiota, jotka muodostivat yhteisen alueen ja joilla oli yhteisiä politiikkoja. On Schengen-alue, jonka sisällä voit liikkua maasta toiseen ilman rajatarkastuksia. Henkilöiden vapaa liikkuvuus.”³⁶¹ (Mies, 34, Senegal)

Useimmat eivät kuitenkaan tienneet tai uskoneet tarvitsevänsä papereita oli sitten kyse maahan pääsemisestä, maassa oleskelusta tai työnteosta. Tähän liittyen herää kysymys, onko eurooppalaista maahanmuuttopolitiikka koskevan tiedon puutteellisuudessa kyse tietolähteiden puuttumisesta vai siitä, ettei informaatiolukutaito riitä saatavilla olevan tiedon ymmärtämiseen. Havainnollistava esimerkki ovat muutaman haastateltavani kertomukset siitä, miten tarpeellisten papereiden merkitys selvisi heille vasta Euroopassa:

”Tiesitkö, että tarvitsisit viisumin?

”En. Kun matkustin ensimmäistä kertaa, en tiennyt. Etsin jotakuta, joka voisi auttaa minua ja tämä ihminen kertoi minulle, etten voi matkustaa noin vain. He antoivat minulle paperit, mutta ne eivät olleet minun. Siihen aikaan en edes tiennyt, mistä asiakirjasta oli kysymys. Vasta silloin, kun Hollanti käännäytti minut takaisin Nigeriaan, kun olin säilöönottettuna ja he veivät minut turvapaikanhakijoiden keskukseseen, aloin ymmärtää, ettei minulla ollut asianmukaisia papereita, joilla voisin jäädä maahan.”³⁶² (Mies, 33, Nigeria)

³⁵⁸ ”¿Crees que la Unión Europea afecta a las políticas migratorias de España o las de Francia?”

”Sobre todo las de España porque anteriormente los inmigrantes tenían mucha más libertad aquí en España pero con el tiempo las cosas van cambiando. Van poniéndose más difíciles cada día. [...]”

³⁵⁹ Schengen-alueella sovelletaan yhteistä politiikkaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnettäviin viisumeihin, turvapaikkahakemuksiin ja rajavalvontaan.

³⁶⁰ ”Primero se sabe que no se puede entrar [en la UE] si no se tiene un visado. Eso es lo primero. Eso sabemos. La Unión Europea tiene sus leyes y el Schengen. Algunos países no tienen el Schengen pero están en la Unión. Eso lo sabía también.”

³⁶¹ ”Sabía que había 15 estado que formaban un espacio común con políticas en común. Estaba el espacio Schengen, que te puedes ir de un país a otro sin control. Libertad de movimiento de las personas.”

³⁶² ”Did you know you would need a visa?

”No. When I travelled for the first time I didn't know. I sought someone to help me and that person told me I just can't go like that. They gave me a paper but it wasn't my own. That time I didn't even know what the document was. When Holland took me back to Nigeria, when I was in custody, when they took me to this asylum place, it there where I started to know that I don't have the documents to stay in that land.”

”Emme me käytä papereita Nigeriassa. Osissa Afrikkaa emme käytä papereita. Vielä silloinkin, kun sain viisumini, ajattelin, että se oli osa matkalippua. Pidin passia ja viisumia matkalippuina. Kun pääsin Eurooppaan, ajattelin, että voisin noin vain heittää viisumin menemään, että se oli vain lippu, jolla pääsi Eurooppaan. En tiennyt, että pitää olla joko viisumi tai oleskelulupa. [...] En ollut koskaan ollut Nigerian ulkopuolella aiemmin. Jos olisin ollut, ehkä olisin tiennyt. Olen matkustanut ympäri Nigeriaa, mutta en ollut koskaan lähtenyt maasta.”³⁶³ (Mies, 17, Nigeria)

Voidaan myös kysyä, pitäisikö kysymystä papereista hahmottaa erilaisena suhtautumisena liikkumisen vapauteen. Eurooppalainen tiukkaan ulkorajojen kontrolliin ja henkilöllisyystodistusten ja matkustusasiakirjojen oletettuun saatavuuteen perustuva järjestelmä ei aina vastaa olosuhteita muilla mantereilla; erityisesti Afrikassa ihmiset ovat voineet liikkua ja liikkuvat yhäkin huomattavan vapaasti eri maiden välillä. Syynä ovat erilaiset järjestelyt kuten Länsi-Afrikassa ECOWAS (The Economic Community of West African Countries), jonka yhtenä tavoitteena on yhteismarkkinoiden luominen jäsenmaiden välille muun muassa ihmisten vapaan liikkuvuuden kautta³⁶⁴ ja toisaalta esimerkiksi korruptio, jonka vuoksi rajoja voi ylittää papereita lahjomalla rajaviranomaisia: ”[...] ajattelin, ettei [henkilöllisyyttäni] tarkistettaisi, koska Afrikassa henkilöllisyyttä ei juuri tarkistella. [...] Jollei sinulla ole papereita, sinun pitää antaa rahaa. Pääset läpi ja jatkat matkaasi.”³⁶⁵ (mies, 25 Guinea).

Ylipäätkin maissa, joissa hallintokoneisto toimii vähemmällä resursseilla eikä kaikilla ihmisillä välttämättä ole edes syntymätodistusta, suhtautuminen liikkumiseen maiden rajojen yli on erilaista kuin Euroopassa – näin ainakin voi päätellä haastattelujeni perusteella. Tätä voi tulkita niin, että monessa paikkaa Euroopan ulkopuolella liikkuminen tapahtuu monesti ihmisten välisen neuvottelun tuloksena (esimerkiksi maksamalla rajalla), ei niinkään poliittisen järjestelmän ja ihmisen välisen kohtaamisen tuotoksena, jossa tietyt vaatimukset asetetaan ylhäältäpäin ja ne tulee poikkeuksetta täyttää.

Muutamit haastateltavani tiesivät, että päästessään tai jäädessään EU:n alueelle ilman asianmukaisia papereita he olisivat luvatta maassa. Heitä oli neuvottu hankkiutumaan eroon väärennetyistä papereista tai jopa omistaan, jottei henkilöä voitaisi lähettää takaisin kotimaahansa. Vaikkei

³⁶³ ”We don't use papers in Nigeria. In parts of Africa we don't use papers. Even when I was given my visa I was just thinking maybe it's a part of the ticket. I was just looking at the passport and visa as if they were tickets. Even when I got to Europe I thought I might just drop it like that, that it was just a ticket to get into Europe. I didn't know that somebody has to have it or a residence. [...] I hadn't left Nigeria before. If I had, maybe I would have known. I've travelled all around Nigeria but never left Nigeria before.”

³⁶⁴ Treaty of ECOWAS, Chapter II, Article 3: aim and objectives; 2 d) ”the establishment of a common market through: [...] iii) the removal, between Member States, of obstacles to the free movement of persons, goods, service and capital, and to the right of residence and establishment;”.

³⁶⁵ “[...] I thought that they wouldn't check it because when you get to Africa, there's not too much checking. [...] It's easy. If you don't have papers, you need to give them money. You'll pass and go your way.”

erilaisista maahantuloon ja -muuttoon liittyvistä säädöksistä ollut ensikäden tietoa, toisilta siirtolaisilta tai paperitonta maahantuloa yrittäneiltä saatiin ainakin käytännöllisiä neuvoja matkaa ja maahanpääsyä koskien:

”Sanotaan, että kaksi päivää ennen matkaa, hän käski minun valmistautua matkustamaan. Minulla ei ollut papereita eikä rahaa. Hän sanoi, ettei minun tarvitsisi huolehtia, että hän antaisi minulle eurooppalaiset paperit. Sitten hän neuvoi minua hankkiutumaan niistä eroon perille päästyäni, sillä papereiden säilyttäminen olisi riskialtista.”³⁶⁶ (Mies, 25, Nigeria)

”[...] en tuonut passiani, koska ennen kuin tulin tänne, minulle sanottiin, että jos saavun maahan ja minulla on passi, minut lähetetään takaisin omaan maahani. Joten jätin passini kotiin. Kun saavuin tänne, se lähetettiin minulle.”

”Kuka sinulle sanoi niin?”

”Mauritaniassa on paljon ihmisiä, jotka haluavat päästä [Eurooppaan]. Siellä on myös henkilöitä, jotka ovat tulleet tänne ja jotka on lähetetty takaisin. Ihmisiä, jotka halusivat päästä tänne, mutta joilla ei ole enää rahaa. Heillä on tietoa monista jutuista. Toisinaan he kertovat, mitä täällä tapahtuu.”³⁶⁷ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

EU:n yhteiseen maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaan kuuluva ns. Dublin II -asetus eli vastuunmääritysasetus³⁶⁸ liittyi turvapaikkaa hakeneiden haastateltavieni tilanteeseen. Kyseisellä asetuksella säännellään sitä, mikä EU-jäsenvaltio on vastuussa turvapaikanhakijasta. Oletuksenani oli, että vastuunmääritysasetuksesta tietäminen vaikuttaisi turvapaikan hakemiseen sellaisissa tapauksissa, että hakija pyrkii johonkin tiettyyn maahan. EU:n turvapaikkajärjestelmästä ei yleensä kuitenkaan tiedetty ennen unionin alueelle saapumista. Nimenä Dublin-järjestelmä ei sanonut kellekään mitään. Muutamat olivat kuulleet, ettei turvapaikkaa voi hakea kuin yhdessä EU-maassa, mutta siinäkin tapauksessa tiedot olivat usein puutteellisia. Esimerkiksi haastattelemani afgaanimies luuli, että vain jos henkilön sormenjäljet löytyvät Eurodac-tietokannasta hänet voidaan lähettää

³⁶⁶ ”Let's say two days before the journey, she told me that I was to prepare for to travel. I didn't have papers, I didn't have money... She said that I shouldn't worry, that she had the European paper which she would give me. Then she told me as an advice that when I would get to that place, I should try to destroy it because it is going to be very risky.”

³⁶⁷ ”[...] no había traído mi pasaporte porque antes de venir me dijeron que si entras con el pasaporte te mandan a tu país. Entonces dejé mi pasaporte. Cuando llegué aquí me lo mandaron.”

”¿Quién te dijo eso?”

”En Mauritania hay mucha gente que quiere venir. Hay también gente que ha venido aquí y que se han mandado a su país. [...] Gente que quería venir pero ya no tiene dinero. Saben muchas cosas. A veces te comentan cosas que pasan.”

³⁶⁸ Asetuksella EU on pyrkinyt estämään turvapaikkahakemusten ketjuttamisen siten, että se EU-maa, johon turvapaikanhakija on ensin *saapunut* (huom. ei välttämättä sama maa, jossa henkilö hakee turvapaikkaa) on myös tietyin poikkeuksin vastuussa hakemuksen käsittelystä. Jos turvapaikanhakija on ylittänyt jäsenmaan rajat luvottomasti, kyseinen maa vastaa hakemuksen käsittelystä. Vastuu päättyy 12 kuukautta rajan ylittämisestä. Jos paperiton henkilö on ennen hakemuksen jättämistä oleskellut yhtäjaksoisesti vähintään viiden kuukauden ajan jossain jäsenmaassa, tämä maa on vastuussa hakemuksen käsittelystä. Summaries of EU legislation: Dublin II Regulation.

takaisin toiseen EU-maahan³⁶⁹:

”Kerran luin Pakistanissa eurooppalaisesta säännöstä: jos heillä sormenjälkesi ja viisumi [tietokannassa], sinut lähetetään takaisin. Mutta ei tässä [minun] tapauksessa[ni]... Koska Espanja ei ollut ensimmäinen maani Euroopassa. Ylitin monia ilman passia ja viisumia, ilman papereita.”³⁷⁰ (Mies, 24, Afganistan)

”Et siis tiennyt mitään turvapaikkamenettelystä ennen kuin saavuit Kanariansaarille? Olitko kuullut puhuttavan Dublin-järjestelmästä?”

”En tiennyt mitään noista jutuista. Kun saavuin tänne, asiat eivät enää olleet hyvin maassani. Poliitikot olivat polttaneet maan ja siellä oli kapinaliike. Minä en ole sellainen ihminen, joka tarttuisi aseisiin. On parempi lähteä maasta etsimään muita mahdollisuuksia. Tiesin, että toisinaan ihmisiä lähetetään takaisin. Onnistuin pääsemään tänne ja tiesin, että oli mahdollista hakea turvapaikkaa. Pyysin turvapaikkaa, koska maassani on sota. Minulle ei myönnetty sitä, mutta elämä jatkuu.”³⁷¹ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

EU:n pyrkimys tiedottaa laillisista maahanmuuttoväylistä ei näkynyt millään lailla haastatteluissani: erilaisista maahanmuuttoa koskevista säännöksistä ei joko tiedetty tai niistä oli opittu yleensä vasta perillä Euroopassa toisilta siirtolaisilta joko vastaanottokeskuksessa tai säilöönottoyksikössä tai Euroopassa oleskelevilta sukulaisilta. Koska EU:ta koskevat tiedot olivat usein karttuneet matkan varrella tai vasta paikan päällä, on aiheellista olettaa, että osa mielikuvia koskevista vastauksista kertoo pikemminkin haastateltavieni nykyisistä käsityksistä kuin niistä, joita heillä oli ennen kotimaasta muuttamista.

5.4.5. Suomeen sattuman oikusta, Espanja ovena Eurooppaan

Sekä Suomi että Espanja näyttäytyivät varsin tuntemattomina maina haastattelemilleni paperittomille. Suomesta tiedettiin keskimäärin hyvin vähän. Mielikuvat olivat samoja kuin Euroopan suhteen noin yleensä – riitti, että Suomi oli *eurooppalainen maa*. Maantieteellinen sijainti – joka yleensä ”suojaa” Suomea paperittomilta siirtolaisilta verrattuna moniin eteläeurooppalaisiin maihin – oli syynä maahan tuloon vain yhden haastateltavani kohdalla hänen tullessaan Venäjän kautta Eurooppaan. Afgaanit, joita haastattelin, mainitsivat molemmat tienneensä, että Suomessa ihmisoikeuksia kunnioitetaan, ja tämä oli myös keskeinen syy pyrkiä maahan:

³⁶⁹ Kuitenkin palauttaminen on mahdollista, jos löytyy jokin muu todiste aiemmasta oleskelusta kyseisessä maassa (ja näin kävikin tämän haastateltavan tapauksessa, sillä hänet lähetettiin Espanjaan kyseisen asetuksen nojalla).

³⁷⁰ ”Once I read in Pakistan about the European rule: only if they have your finger[prints] and visa, they will send you back. But not now... Because Spain it's not my first country [in Europe]. I crossed many without passport, without visa, without documents.”

³⁷¹ “¿Así que tú no sabías nada de los procedimientos del asilo antes de llegar a las Islas Canarias? ¿Habías escuchado hablar del sistema Dublin?”

”No sabía nada de eso. Cuando llegué aquí ya en mi país las cosas no funcionaban. Los políticos habían casi quemado el país. Hubo una rebelión. No soy una persona de esas cosas [de levantarse en armas]. Mejor salir para buscarse la vida. Sabía que algunas veces te mandan otra vez a tu país. He conseguido a llegar aquí y sabía que se pedía el asilo. Por eso he pedido el asilo, porque mi país estaba en guerra. No me lo han dado pero la vida sigue.”

”Moskovassa oli vaikeaa, koska siellä ei ole pakolaisia. He eivät myönnä pakolais[asemaa]. Ehkä mun viisumi loppuu ja sen jälkeen poliisi ottaa minut [kiinni] ja karkottaa. [...] Sen jälkeen pelkäsin asua siellä. Mä menen Eurooppaan, Eurooppa ei palauta minua. [...] Mä kuulin, että Euroopassa kaikki maat ovat samanlaisia. Suomi on lähellä Venäjää, se on ensimmäinen maa, joten sanoin, että 'ok, menen sinne'. [...]”

”Kun olit vielä Venäjällä, mitä ajattelit Suomesta? Tiesitkö mitään Suomesta?”

”En tiennyt. Vain yhden kerran mä katsoin Google-mapsista. Vähän katsoin netistä. Ajattelin, että Suomi on Euroopassa. Siellä on ihmisoikeudet. Sitten mä tulin tänne.” (Mies, Afganistan)

”Nyt olen pyytännyt turvapaikkaa täältä, en toisesta maasta. Jos haluaisin pyytää turvapaikkaa Espanjassa, voisin tehdä niin. Tai myös Italiassa, Ranskassa tai Kreikassa. Mutta en pyytännyt, koska minulla on perhettä täällä. Ja luin paljon Suomesta. Suomessa ihmisoikeustilanne on hyvä, se on hyvä maa. Tapasin suomalaisen armeijan sotilaita useasti Pohjois-Afganistanissa. He ovat todella hyviä ihmisiä, he kunnioittavat ihmisoikeuksia. Sen vuoksi tulin tänne.”³⁷² (Mies, 24, Afganistan)

Toiselle nigerialaiselle haastateltavalleni oletettu mahdollisuus kouluttautua ja käydä koulua englanniksi oli syy hakeutua Suomeen. Muiden Metsälässä haastattelemini ihmisten kohdalla Suomeen oli päädytty enemmän ja vähemmän sattuman oikusta: tyttöystävän perässä, toisen järjestämän matkan avulla tai ihmissalakuljettajan toimesta. Havainnot haastavat turvapaikkashoppailu- ja elintasopakolaisuusdiskurssit, joissa korkeaa elintasoja ja sosiaaliturvaa pidetään keskeisenä syynä, miksi (kouluttamattomat) siirtolaiset hakeutuvat Suomeen.

”Ajattelin vain, että minne tahansa hän meneekin, se auttaisi minua pääsemään pois Kreikasta. Sen vuoksi miten poliisi kohtelee ihmisiä, kuinka he hakkaavat ihmisiä. Katsoin telkkaria, kun olin sisätiloissa 24 tuntia vuorokaudesta, ja näin kuinka he kohtelevat ihmisiä. [...] Olin peloissani. [...] Mies sanoi minulle menevänsä paikkaan, joka on hyvin kaukana Kreikasta. Kerroin, että halusin vaan päästä pois maasta. Kun tulimme Suomeen, hän sanoi, että voisin ilmoittautua poliisille. Hän sanoi, että tulevansa usein tänne ja tietävänsä, että täällä autetaan tummaihoisia.”³⁷³ (Mies, 33, Nigeria)

”Etkö tiennyt, että hän suunnitteli matkaa sinulle?”

”Ei, en. Se oli yllätys. Jos olisin tiennyt, en olisi tullut Suomeen.”

”Miksi et?”

”Koska täällä on tosi kylmää ja tylsää.”³⁷⁴ (Mies, 25, Nigeria)

³⁷² ”Now I've requested here asylum, not in another country. If I want to request asylum in Spain, I can. Also in Italy, France or Greece. But I didn't ask there because here is my family. And I read much about Finland. In Finland human rights [are] good, [it's] a good country. Because I met many times with the Finnish army in northern Afghanistan. They are very good, they respect human rights. Therefore I came here.”

³⁷³ ”I just think anywhere he's going should help me to leave Greece. Because of the way the Greek police behave, the way they beat people. I watched telly when I was inside 24 hours, I would see how they treat people. [...] I was scared. [...] He told me that where he's going is very far from Greece. I told him I just want to leave Greece. [...] When we reached Finland, he told me that I can meet the police. He was saying he always comes to this country, he knows they help blacks.”

³⁷⁴ ”Didn't you even know that she was planning this trip for you?”

”No no. It was a surprise. If I had known, I wouldn't have come to Finland.”

”Why?”

”Because it's very cold and boring.”

Myöskään Espanjasta haastateltavani eivät tienneet juuri mitään ennen maahan saapumistaan. Mielikuvat olivat epämääräisiä tai niissä siinsi maatalousvaltainen, muuhun Eurooppaan verrattuna takapajuinen valtio: ”Kun olin Ranskassa, matkustin jonkun verran Saksassa ja Italiassa. Pidän Espanjaa näitä kahta maata vähemmän kehittyneenä. [...] Ensivaikutelmani oli köyhä maa, jolta puuttui resursseja.”³⁷⁵ (mies, 34, Senegal). Muutama haastateltavistani kertoi (espanjalaisen) jalkapalloilun kiinnittäneen heidän huomionsa; ensimmäinen katsoi sen yleensä ottaen antavan positiivisen kuvan Euroopasta, ja toinen puhui espanjalaisesta jalkapalloilusta lähes ainoana asiana, joka Espanjassa herätti mielenkiintoa. Joidenkin haastateltavieni kohdalla on vaikea puhua edes ennakkokäsityksistä, koska Espanja ei herättänyt juuri mitään mielikuvia tai maasta ei tiedetty mitään: ”En tuntenut Espanjaa. [...] En tiennyt mitään sen politiikasta tai taloudesta. Tiesin, että pääkaupunki oli Madrid ja taloudellinen keskus Barcelona. Espanja oli minulle vieras maa”³⁷⁶ (mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta).

Espanjan mentävää aukkoa ennakkokäsityksissä selittää se, että Espanja näyttäytyi haastateltavilleni vain kulkuväylänä muualle Eurooppaan: ”Tarkoitukseni ei ollut jäädä Espanjaan, koska se on vain paikka, jonka kautta ihmiset siirtyvät eteenpäin. [Se on] kuin ulko-ovi”³⁷⁷ (mies, 29, Senegal). Espanja ei ollut yhdenkään Sevillassa haastattelemani ihmisen ensisijainen kohdema, vaan keskeisenä päämääränä oli joko päästä Eurooppaan yleisesti tai sitten johonkin tiettyyn maahan kuten Ranskaan. Espanjaa koskevat ovi- ja porttimetaforat toistuivat useissa haastatteluissa:

”Mutta kuinka lopulta päädyit Espanjaan?”

”Koska se oli ainut portti koko Eurooppaan. Kun lähdimme, Euroopan ulko-ovi oli Espanja, joten sen vuoksi meidän tuli kulkea sen kautta.”³⁷⁸ (Mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta)

Turvapaikkaa hakeneille ihmisille portti muualle Eurooppaan kuitenkin sulkeutui, koska heidän piti odottaa päätöstä Espanjassa eivätkä he enää voineet pyytää kansainvälistä suojelua toisessa EU-maassa Dublin-asetuksen perusteella. Yksi haastateltavistani myönsi, että päätökseen jäädä maahan vaikutti se, että oleskeluluvan saa Espanjassa muita maita helpommin, vaikka hänen alkuperäisenä tavoitteenaan oli mennä Ranskaan tai Kanadaan: ”Veljeni sanoi, että minun oli parempi jäädä

³⁷⁵ ”Cuando estaba en Francia viajé un poquito en Alemania y en Italia. Y veía España como mucho menos desarrollado que esos países. [...] La primera impresión era de una zona pobre a la que le faltaban recursos.”

³⁷⁶ ”No conocía España. [...] No la conocía políticamente ni económicamente. Sabía que la capital era Madrid y la capital económica era Barcelona. Para mí era como una tierra desconocida.”

³⁷⁷ ”Mi idea no era quedarme en España porque es donde pasa la gente. [Es] como una puerta de entrada.”

³⁷⁸ ”¿Pero al final, cómo acabaste en España?”

”Porque era la única puerta para toda la Europa. Cuando salimos la puerta de entrada para Europa era España, así que teníamos que pasar por allí.”

[Espanjaan], koska täällä voi saada paperit kolmessa vuodessa. Ranskassa täytyy odottaa viisi vuotta. Sen vuoksi jäin [...]. En olisi halunnut jäädä tänne³⁷⁹ (mies, 30, Kongon tasavalta).

Suomen ja Espanjan tuntemattomuuteen vaikuttivat suomalaisen siirtomaahistorian puuttuminen ja Espanjan tapauksessa sen kohdistuminen lähinnä latinalaiseen Amerikkaan sekä maiden lyhyt historia siirtolaisuuden kohdemaina. Mielikuvien niukkuus voi myös viitata maiden tai tiettyä alkuperää edustavien siirtolaisverkostojen pieneen kokoon Suomessa ja Espanjassa, mihin ainakin yhden haastateltavani kommentti antaisi viitteitä:

”En tiennyt mitään [Espanjasta]. Jotkut pystyivät kertomaan jotakin maasta, mutta vain vähän. Kongolaiset eivät jää Espanjaan. Joitakin kongolaisia saapuu tänne, mutta he jatkavat matkaansa. Sanotaan vaikka niin, että heillä on jonkin verran vaikeuksia kotiutua. Ensin heidän pitää oppia kieli, on niin monia juttuja.”³⁸⁰
(Mies, 27, Kongon tasavalta)

Tapauksissa, joissa Euroopan maista oli haettu tietoa ennen perille saapumista, katseet olivat yleensä kääntyneet Ranskaan, Englantiin tai Saksaan. Yhteys Ranskaan oli vahva siirtomaahistorian – Kamerun, Kongon tasavalta, Norsunluurannikko ja Senegal ovat Ranskan entisiä siirtomaita – ja yhteisen kielen vuoksi. Kongon demokraattinen tasavalta oli puolestaan aikanaan Belgian siirtomaa, minkä vuoksi ranskan kielen merkitys korostui myös kongolaisten kohdalla. Varsinkin Ranskasta tiedettiin etukäteen joko siellä asuvien sukulaisten kautta tai koulun opetusohjelmaan sisältyneiden Ranskan historiaa ja yhteiskuntaa käsittelevien tuntien vuoksi. Ranskankielinen radio kuului myös Afrikassa, joten sitä kautta Ranskaa ja muutakin Eurooppaa koskevia uutisia kuultiin jo kotimaassa.

5.5. Perillä Euroopassa

5.5.1. Ensireaktiot

Ensireaktiot Eurooppaan saavuttaessa vaihtelivat helpotuksesta hämmästykseen, mutta yleistyksiä on vaikeahko tehdä, sillä reaktiot riippuivat sekä lähtömaan olosuhteista että tilanteesta, johon henkilö joutui. Yleensä tuntemukset saavuttaessa olivat kuitenkin positiivisempia kuin hieman myöhemmin, jolloin arkielämään liittyvät vaikeudet olivat alkaneet valjeta. Jos lähdön keskeisenä syynä oli konflikti kotimaassa, helpotus ja rauhan tunne olivat päällimmäisiä tuntemuksia. Maaseudulta kotoisin oleville siirtolaisille urbaani kaupunkimaisema oli ihmetyksen ja ihastuksen aihe. Korkeat rakennukset, leveät tiet ja kauniit asuintalot vastasivat niitä mielikuvia, joita heillä oli ollut ”rikkaasta”

³⁷⁹ ”Mi hermano me dijo que tenía que quedarme [en España] porque aquí en tres años se consigue papeles. En Francia hay que esperar cinco años. Es la razón por la cual me quedé [...] . Yo no quería quedarme aquí.”

³⁸⁰ ”No sabía nada [de España]. Alguna gente lo podía comentar pero poco. [...] Los congoleños no se quedan en España. [...] Hay congoleños que llegan a España pero se van. Se dice que encuentran un poquito de dificultades de incorporarse. Primero tenían que aprender el idioma, un montón de cosas.”

Euroopasta:

”Kun saavuin Málagaan, asiat, rakennukset, kaikki oli kaunista kuten olin ajatellut. Maassani on vain harvoja kaupunkia, joissa on paljon rakennuksia ja kauniita taloja. Mielikuvani pitivät siis paikkansa. Nyt en kuitenkaan käsitä, miksi elämässäni jotkin asiat ovat niin kuin ne ovat.”³⁸¹ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

Toisaalta joidenkin ensivaikutelmiin liittyi myös epäuskoa, sillä esimerkiksi eurooppalaisen köyhyyden kohtaaminen tuntui käsittämättömältä:

”Ajattelin, että jos tulen tänne, joku ottaa minut huomaansa. Ajattelin, että asuisin tämän ihmisen kodissa aivan niin kuin setäni asian minulle esitti. [...] Kun kaikki nämä asiat tapahtuivat, kun he jättivät minut yksin selviytymään, näin joskus maahanmuuttajia nukkumassa kadulla. Eihän se voinut olla mahdollista! Minulle se merkitsi jotakin häpeällistä, arvokkuuden menettämistä. Lopulta, kun jouduin itsekin nukkumaan kadulla, tajusin, etteivät nämä ihmiset voineet valita. Aiemmin en olisi myöskään uskonut, että kehittyneessä Euroopan maassa tai EU-maassa, voisin nähdä ihmisten elävän nöyryyttävällä tavalla.”³⁸² (Mies, 34, Senegal)

Ensireaktioista riippumatta haastattelujeni perusteella voi sanoa, että paperittomien siirtolaisten Eurooppaan kohdistamien mielikuvien ja odotusten sekä varsinaisten paikanpäällisten kokemusten välillä oli huomattava ero. Vaikeuksien määrä perillä Euroopassa yllätti lähes kaikki haastateltavani, sillä elämän oli ajateltu olevan helpompaa kuin mitä se todellisuudessa oli: ”Totuus on, että uskoin elämäni parempaa elämää kuin mitä elän nyt.”³⁸³ (mies, 31, Norsunluurannikko). Perille pääsemiseen liittyvät helpotuksen ja yllätyksen tunteet vaihtuivat masennukseen ja pelkoon.

Odotukset elämän helppoudesta olivat monitahoisia, ja vastaavasti kokemukset, joiden vuoksi nämä odotukset arvioitiin virheellisiksi, liittyivät niin työnsaannin vaikeuteen, kodittomuuteen, syrjintään ja säilöönnottoon paperien puuttumisen vuoksi. Varsinkin Espanjassa haastattelemini ihmisten alkuaikaa Euroopassa värjittivät hyvin monenlaiset vaikeudet asunnottomuudesta ja nälän kokemisesta ongelmiin löytää töitä:

”Ensimmäinen vuosi ei ollut sellainen kuin, miksi sen olin kuvitellut. Minulla ei ollut vaatteita, ei kenkiä, ei mitään. Tiesin, että se oli vaihe, joka minun piti käydä läpi saavuttaakseni ne asiat, joita tulin etsimään. Hyväksyin sen, mutta minulle se ei ollut Eurooppa. [...] Tai se oli kärsimyksen Eurooppa. Kärsin paljon

³⁸¹ ”Cuando llegué a Málaga, las cosas, los edificios, todo era bonito como lo había pensado. Hay muy pocas ciudades así en mi país, que tienen muchos edificios y muchas casas bonitas. Entonces ha sido como lo pensaba. Ahora en la vida hay cosas que no entiendo.”

³⁸² ”Tenía la idea de que si llego aquí me va a acoger una persona. Que iba a vivir en su casa como se me lo planteó mi tío. [...] Cuando todo eso ha ocurrido, cuando me han dejado tirado en la calle, [estuvo] viendo a veces a inmigrantes durmiendo en la calle. ¡Eso no puede ser! Para mí tenía algo de vergüenza, de pérdida de dignidad. Al final, como se me ha pasado también, veo que la gente no lo elige. [...] También ver a una persona vivir de una forma vergonzosa, no lo había pensado de un país desarrollado de la Unión Europea, de Europa.”

³⁸³ ”Antes de venir a España ¿qué tipo de vida imaginabas que vivirías en la Unión Europea?”
”De verdad, creía que viviría mejor que lo que estoy viviendo ahora.”

enemmän kuin Afrikassa, sillä Afrikassa minulta ei koskaan puuttunut vaatteita tai ruokaa.”³⁸⁴ (Mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta)

5.5.2. Kyllä töitä tekevällä löytyy... vai löytyykö?

Useissa haastatteluissa nostettiin esiin sen seikka, että vastoin yhtä keskeisimmistä odotuksista, töiden saamisen helppoutta, töiden löytämiseen liittyikin vaikeuksia. Toinen toistuva työhön liittyvä kommentti koski työn määrää. Moni oli oppinut kantapään kautta, että Euroopassa jokaisen euron eteen piti tehdä lujasti töitä: ”Minulle kaikista vaikeimmat asiat ovat liittyneet työntekoon. Euroopassa joudut paiskimaan töitä paljon kovempaa kuin Afrikassa. Ja ansaitset enemmän rahaa.”³⁸⁵ (mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta). ”Kun olet Afrikassa, ajattelet aina, että Euroopassa on helppoa, sinne on helppo päästä. Nyt olen ymmärtänyt, että jokaisen euron eteen on tehtävä töitä.”³⁸⁶ (mies, n. 20, Togo). Espanjassa käymissäni haastatteluissa korostui lisäksi maan surkea taloudellinen tilanne, joka vaikuttaa sekä maan oman väestön että siirtolaisten työllisyyteen. Haastateltavieni mukaan ennen lamaa töitä oli helppo löytää, mutta työttömyyden ollessa yli 20 prosentin lukemissa³⁸⁷ virallisella sektorilla myös paperittomat siirtolaiset kärsivät työnsaannin vaikeuksista. Yhtymäkohta Main tutkimukseen on ilmeinen: Main haastatteluissa tuli ilmi, että myös Italiaan muuttaneet albaanit olivat joutuneet pettymään toiveissaan helposta elämästä. He eivät olleet uskoneet joutuvansa tekemään niin paljon työtä kehnolla palkalla ilman kummoisia tulevaisuuden näkymiä.

Työpaikan löytämisen lisäksi hankaluudet liittyivät ongelmiin työnantajien kanssa. Doverin mukaan työssäkäyvien paperittomien taloudellinen tuotos on suhteellisesti suurempi kuin laillisten maahanmuuttajien, sillä he eivät voi tukeutua sosiaalitukiin tai valtion palveluihin³⁸⁸. Työpaikka on siten elinehto, jota ilman paperittomia voi uhata niin kodittomuus kuin nälkäkin. Paperiton siirtolainen ei voi kuitenkaan pitää ääntä oikeuksistaan ja vaatia esimerkiksi samaa palkkaa kuin mitä työpaikalla maan omille kansalaisille tai laillisesti maassa oleskeleville maksetaan. Yksi haastateltavistani selitti asian niin, ettei hän ulkomaalaisena saisi tietää enempää oikeuksistaan kuin

³⁸⁴ ”El primer año no fue como lo había imaginado. No tenía ropa, no tenía zapatos, no tenía nada. Sabía que era un trámite para llegar a la cosa que yo buscaba. Lo acepté pero no era Europa para mí. [...] O era Europa pero de sufrimiento. He sufrido mucho más que cuando yo estaba en África porque en África nunca me ha faltado ropa ni comida.”

³⁸⁵ ”Para mí la cosa más dura que he visto es el trabajo en Europa. En Europa tienes que trabajar mucho más duro que en África. Y ganas mucho más dinero”

³⁸⁶ ”When you were in Africa, you always think that Europe is easy, it's easy to access. Now I've gotten to know that even to get one euro, you have to work for it.”

³⁸⁷ Huhtikuussa 2011 virallinen työttömyysaste oli 21,29 %. Rankia.

³⁸⁸ Dover 2008, 125. Ks. myös Tjerberg 2010, 151.

mitä paikalliset tietävät: ”Kuten sanoin, fiksulle maahanmuuttajalle heristellään sormea. Jos luet ja yrität selittää asioita heille, sinulle tullaan sanomaan, että pidä varasi. Toisinaan vaikenemme, koska haluamme saavuttaa jotakin.”³⁸⁹ (mies, 27, Kongon tasavalta). Tällaiset huomioiden pitkästi samansuuntainen paperitonta siirtolaisuutta Italiassa tutkineen Miggianon huomioiden kanssa: paperittomuuteen liittyy vaatimus näkymättömyydestä, ulkopuolisuudesta ja omista oikeuksista luopumisesta.

Paperittomat löysivät itsensä usein tilanteesta, jossa vaihtoehtona on lopullinen paluu kotimaahan tai jatkuva oleskelu yhteiskunnan raja-alueella ilman virallista tunnustusta ja suojaa. Koska kyseinen tilanne ei vastannut heidän toiveitaan, useat haastateltavani hahmottelivat systeemiä, jossa he voisivat vapaasti liikkua kotimaansa ja Euroopan välillä. Taloudellisesti huonoina aikoina palattaisiin kotimaahan ja nousukaudella tultaisiiin takaisin Eurooppaan töihin. Esimerkiksi yksi haastateltavistani olisi ollut valmis matkustamaan Espanjan ja kotimaansa välillä: ”Jos voisin palata kotimaahani ja tulla takaisin tänne ongelmitta, ei minua haittaisi jäädä tänne. Voisin palata kotiin vuodeksi tai kahdeksi ja sitten tulla takaisin tänne,”³⁹⁰ (mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta).

”En aikunut jäädä tänne loppuelämäkseni. Ajattelin tulla tänne, ja jos löytäisin töitä ja jos tilanne rauhoittuisi maassani, palaisin lomilla kotiin perheeni luo ja sitten taas tulisin tänne tekemään töitä. En ajatellut jääväni loppuelämäkseni, vaan tekemään töitä. Toisinaan menisin kotiin, palaisin taas tänne, palaisin kotiin...”³⁹¹ (Mies, 31, Norsunluurannikko)

Kertyneitä säästöjä investoitaisiin esimerkiksi yrityksen perustamiseen kotimaahan. Tällaiset kommentit resonoivat yhteen viimeaikaisen kiertomuuttokeskustelun kanssa. Haastateltavani puhuivat samasta ilmiöstä, vaikka eivät käyttäneetkään ilmausta kiertomuutto. Kiertomuutto hyödyttäisi niin työvoimaa tarvitsevia EU-maita kuin lähettäviä maita, joille ulkomailla työskentelevien kansalaisten rahalähetykset (remittances)³⁹² ovat merkittävä tulonlähde. Kiertomuutto vähentäisi aivovuotoa, kun osaavat ja koulutetut kansalaiset palaisivat kotimaahansa, jossa he hyödyntäisivät muualla hankittuja tietojaan ja taitojaan. Parhaimmillaan kyseessä olisi ns. win-win-win -tilanne, jossa sekä vastaanottava että lähettävä maa ja yksilö hyötyisivät³⁹³. Myös

³⁸⁹ ”Como te decía que a un inmigrante listo se le sale el dedo. Si lees la ley y intentas a explicarles te van a decir que tengas cuidado. A veces nos llamamos porque queremos conseguir algo.”

³⁹⁰ ”Yo si pudiera volver a mi país sin problema y volver aquí sin problema, no tengo problema de quedarme aquí. Puedo volver a mi hogar para un o dos años y luego volver aquí.”

³⁹¹ ”No pensaba quedarme aquí para toda la vida. Pensaba en venir aquí, y si tengo trabajo y si la cosa se estabiliza en mi país, de vacaciones voy a visitar a mi familia y luego vuelvo aquí y sigo trabajando. No pensaba en quedarme aquí toda la vida pero quedarme aquí para trabajar sí. A veces ir a mi país, volver otra vez, ir a mi país...”

³⁹² Rahalähetysten merkityksestä kotimaan kehitykselle ja taloudelle löytyy myös kriittisiä kannanottoja ja analyysejä. Ks. esim. Böhning 1981, 40–41.

³⁹³ Vertovec 2007, 2.

siirtolaisuuden uuden taloustieteen oletama siirtolaisuudesta strategiana laajentaa perheyksikön toimeentulopohjaa osuvat yksiin näiden kommenttien kanssa.

Haastattelemilleni paperittomille paluu kotimaahan on mahdotonta, koska joko Eurooppaan suuntautuvaan paluumatkaan ei olisi varaa ja/tai viisumin ja oleskeluluvan saaminen ei todennäköisesti onnistuisi³⁹⁴. Paluu maa- ja meriteitse papereitta johtaa pahimmillaan hengenvaaraan, eikä takeita Euroopan puolelle pääsemisestä ole. Yhden haastateltavani mukaan vapaaehtoisia palaajia ovatkin ne, joilla on lailliseen oleskeluun oikeuttavat paperit:

”Uskon, että Euroopan unionin tai eurooppalaisten maiden harjoittama ankara politiikka laittoman maahanmuuton torjumiseksi on huonoa politiikkaa. Sen huomaa Espanjassa: ainakin minä tunnen paljon senegalilaisia, jotka ovat palanneet Senegaliin, ja palaajia ovat ne, joilla on paperit. He eivät ole pyytäneet minkäänlaista apua tai avustusta. [...] Siispä, ihmiset, jotka jäävät tänne, ovat niitä, joilla ei ole oleskelulupaa, eivätkä he lähde, koska he eivät voi palata takaisin.”³⁹⁵ (Mies, 34, Senegal)

5.5.3. Ihanteellisten mielikuvien murtuminen

Gibneyn mukaan eläminen lähes ilman oikeuksia Euroopassa on monelle epävarmassa tilanteessa elävälle asukkaalle (precarious resident), kuten turvapaikanhakijoille tai paperittomille siirtolaisille, silti suotavampi vaihtoehto kuin kotimaahan palaaminen, sillä kotona odottavat usein ne samat olosuhteet, joiden vuoksi maasta oli lähdetty jo ensimmäisellä kerralla³⁹⁶. Haastatteluissani tämä tuli hyvin esiin, sillä vaikeuksista huolimatta monet haastattelemistani paperittomista olivat kuitenkin tyytyväisiä elämäänsä. Suomessa turvapaikkaa hakeneet haastateltavani mainitsivat ilmaisen ruuan ja majoituksen, rahallisen tuen ja vapauden asioiksi, joita he eivät voineet odottaa kotimaassaan (joillekin kyseessä oli varsinainen ihmetyksen aihe). ”Mä haluan asua niin kuin haluan. Mä haluan asua vapaana. Mä olen asunut Suomessa vuoden ja kuusi kuukautta. Tämä on ollut hyvää elämää mulle”, vakuutti toinen afgaanimiehistä. Joukkoon mahtui myös henkilökohtaisia syitä kuten perheen perustaminen:

”[...] Olen hyvin onnellinen, koska elämäni muuttui. En ollut aiemmin tällainen, mutta nyt näytän hyvältä. Elämässäni on suuri ero, jonka Suomi sai aikaan. Lapseni syntyvät pian, minulla on nainen. En kärsi Suomessa. [...] Suomi on yhtä kuin onnellisuus minulle. [...]”

”Mutta odotitko elämän olevan helppoa, kun tulet Eurooppaan?”

”Kyllä, koska edesmenneiden isäni ja äitini henget varjelevat minua. Uskon, että 100 prosenttia

³⁹⁴ Vrt. USA:sta karkotettujen maahanmuuttajien tilanne artikkelissa Peutz 2007, 184.

³⁹⁵ ”Creo que la Unión Europea o los países europeos que están haciendo políticas duras contra la inmigración ilegal están haciendo una mala política. Se nota en España: por lo menos conozco a muchos senegaleses que han vuelto a Senegal, y los que han vuelto son los que tienen papeles. No han pedido ninguna ayuda o subvención. [...] Entonces, la gente que se queda aquí es la que no tiene el permiso de residencia, y que no va a ir [porque] no van a [poder] volver.”

³⁹⁶ Gibney 2011, 44.

ulkomaalaisista kärsii täällä. [...] En voi kuitenkaan valehdella: Suomi on ollut hyvä minulle. Minulle on iso juttu, että saan heiltä joka kuukausi rahaa. En koskaan saanut sellaista apua Afrikassa. [...] Maa ei ole rikkonut minua vastaan. He eivät ole kohdelleet minua kuin orjaa. En ole koskaan kohdannut rasismia.”³⁹⁷ (Mies, 25, Nigeria)

Vaikeuksista huolimatta elämää arvioitiin helpommaksi kuin kotimaassa, sillä ainakin elämän muuttuminen paremmaksi oli mahdollista siinä missä tulevaisuuden näkymien ei uskottu paranevan kotimaassa. Mielikuvat paremmista mahdollisuuksista muuttuivat siten uskoksi parempiin mahdollisuuksiin, myös vastoin varsinaisia kokemuksia Euroopassa. Yksi haastattemistani miehistä suorastaan kannusti muitakin pyrkimään Eurooppaan:

”Kyllä, ajattelin, että [elämä Euroopassa] olisi helppoa. Tähän päivään saakka uskon, että se on helppoa. En koskaan sano ystävilleni kotona [Kongossa], ettei heidän kannata tulla tänne. Tulkoot vaan kaikki, jotka haluavat.”³⁹⁸ (Mies, 30, Kongon tasavalta)

Vaikka joidenkin osalta Eurooppa oli vastannut odotuksia paremmista työmahdollisuuksista ja tavalla tai toisella aiempaa helpommasta elämästä, paperittomuuteen liittyvät oikeudettomuus, turvattomuus ja yksilön olemassaolon kieltäminen murensivat pohjaa ihanteellista mielikuvilta ja odotuksilta demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Sevillan haastattelujeni perusteella rasismi, marginalisaatio ja tunne torjutuksi tulemisesta olivat läsnä monen paperittoman siirtolaisen elämässä Espanjassa. Metsälän haastateltavilleni keskeinen ahdistuksen aiheuttaja oli vapauden menetyksen ohella kykenemättömyys ymmärtää, miksi heidät oli suljettu säilöönottokeskukseen. ”Kärsimys” oli sana, jonka useimmat liittivät kokemuksiinsa. Negatiivisiin kokemuksiin kuten kodittomuuteen ja kerjäämiseen liittyi lisäksi häpeää ja tunne oman ihmisarvon menetyksestä: ”Vietin kaiken aikana Barcelonassa kerjäämällä rautatieasemalla, mikä ei ollut koskaan tullut mieleenikään, enhän ole kerjäläinen. Minun on parempi viljellä maata kotikylässäni kuin kerjätä”³⁹⁹ (mies, n. 20, Togo).

[Paperiton] ihminen ei voi puolustaa itseään.” (nainen, 44, Kamerun). Kyseinen kommentti tuo hyvin esiin Hannah Arendtin havainnot kansalaisuudettomien ja paperittomien ihmisten yhteiskunnallisen

³⁹⁷ “[...] I am very happy because the life changed for me. This is not how I was before but now I'm looking good. There is a big big difference in my life which I have gotten in Finland. I have children who will come to life, I have a woman. I don't suffer in Finland. [...] Finland is my happiness. [...]”

”But did you expect that life would be easy when you came to Europe?”

”Yeah, because I can say that the spirits of my late father and mother are watching over me. I believe that 100 % of people who here are like foreigners are suffering. [...] But I cannot tell a lie; Finland is very good to me. For them to even give me money every month, it's a big thing. I never got that kind of help in Africa before. [...] The country did no crime to me. They did not treat me bad like a slave. I've never [faced] racism.”

³⁹⁸ “Sí, pensaba que era fácil [vivir en Europa]. Hasta hoy creo que es fácil. Nunca digo a mis amigos en [Congo] que no hay que venir. Todos los que quieren venir que vengán”

³⁹⁹ “I spent all my time in Barcelona at a train station begging money, of which I had never thought, I'm not a beggar. For me it's better to be in my village farming than begging.”

toimijuuden kieltämisestä. Vaikka EU-valtiot ovat sitoutuneet Euroopan ihmisoikeussopimukseen, joka takaa oikeudet kaikille kansalaisuudesta riippumatta, Gibneyn mukaan puheet paperittomien ihmisoikeuksista ovat onttoja, sillä ilman oleskeluoikeutta valtio voi tehdä tyhjäksi näihin oikeuksiin vetoamisen karkottamalla tai käännättämällä siirtolaisen⁴⁰⁰.

“Totuus on se, että taloudellisesta kehittyneisyydestä tiesin jo etukäteen. Näemme kuvia Euroopasta ja luemme siitä kirjoista. Se ei yllättänyt minua. Se, mikä yllätti, oli kulttuurin eroavaisuus, koska meillä on aina ollut virheellinen käsitys eurooppalaisuudesta. [...] Koska kolonisaatio muutti tapaamme elää. Kun saavuin, ajattelin, että Euroopan demokraattisuutta ei voinut kiistää. Ikään kuin se olisi niin todellista, että olisi hulluutta jankuttaa aiheesta. Koska jos me kerran kamppailemme luodaksemme demokraattisen yhteiskunnan, ja toisinaan pyydämme apua Euroopalta... Kun saavuin tänne, totesin, että joidenkin asioiden kohdalla, ennen kaikkea maahanmuuttoon liittyen, maailmassa ei vallitse demokratia. [...] Ihminen ei voi edes puolustaa itseään... Päähäni ei mahdu se ajatus, että paikassa X elävä ihminen ei ikään kuin ole olemassa. En puhu rasismista. Sen vuoksi, että ihminen on maahanmuuttaja eivätkä hänen paperinsa ole kunnossa, tämä ihminen ei ole olemassa vastaanottavan yhteiskunnan silmissä. [...] Ei paperittomuus ole rikos. Et vahingoita ketään. Se on olotila: tänään sinulla ei ole papereita, huomenna jo ehkä on.”⁴⁰¹ (Nainen, 44, Kamerun)

Arendtin huomio paperittomien toimijuuden painoarvosta riippuu oman näkemykseni mukaan vastaanottavasta valtiosta. Esimerkiksi Espanjassa paperittomilla on mahdollisuus hakea laillista oleskelulupaa tiettyjen ehtojen täytyttyä (kolmen vuoden yhtäjaksoinen oleskelu maassa, riittävä kielitaito, voimassa oleva työsopimus jne.), ja näin ollen he pystyvät omilla toimillaan vaikuttamaan asemaansa. Paperittomien oma toiminta⁴⁰² asemansa parantamiseksi sekä tunnustuksen saamiseksi murentaa käsitystä paperittomista vastaanottavan yhteiskunnan uhreina. Vallitsevien määrittely- ja toimintatapojen kyseenalaistaminen kuten oleskeluoikeuden vaatiminen esimerkiksi ihmisyyden perusteella merkitsee asioiden politisointia eli myös paperittomat voidaan siten nähdä poliittisina toimijoina. Paperittomien toimijuuden tunnustaminen ei kuitenkaan poista sitä seikkaa, että heidän mahdollisuutensa tulla kuulluiksi ja se, että heidän vaateisiinsa myönnyttäisiin, on monesti vaikea saavuttaa. Myös yllä olevan lainauksen viimeinen lause ”[paperittomuus] on olotila: tänään sinulla ei ole papereita, huomenna jo ehkä on” kuvastaa hyvin luvussa 2 käsittelemääni paperittomuuden tuottamista. Paperittomuus ei ole pysyvä olotila tai sisäsyntyinen ominaisuus vaan se tuotetaan ajassa

⁴⁰⁰ Gibney 2011, 55.

⁴⁰¹ “La verdad es que el desarrollo a nivel económico, eso ya lo sabía. Vemos las imágenes, lo leímos en los libros. Eso no me sorprendió. Lo que me sorprendió era la diferencia de cultura porque nosotros siempre hemos tenido una idea muy errónea del europeo. [...] Porque la colonización cambió nuestra manera de vivir. Cuando llegué pensaba que la democracia en Europa era una cosa de la que no se podía ni discutir. Como si fuera tan tan real que sería una bobada insistir sobre el tema. Porque si nosotros luchamos para tener democracia, y de vez en cuando pedimos a auxilio a Europa... Cuando llegué aquí, en algunos temas, sobre todo el tema de la inmigración, digo que no hay democracia en el mundo. [...] Una persona que no puede ni defenderse... En mi cabeza no cabe que una persona viva en un sitio y sea allí como algo que no existe. No estoy hablando del racismo. El hecho de ser inmigrante, por no tener la documentación en regla, [él] no existe para la sociedad acogedora. [...] No es un delito. No estás haciendo daño a nadie. Es un estado: Hoy no tienes la documentación, mañana la tendrás.”

⁴⁰² Ks. esim. Laubenthal 2007.

ja paikassa erilaisin määräyksin ja käytännöin.

5.5.4. Odotusten ja kokemusten välinen kuilu

Koselleck tuo esiin huomionarvoisen kokemuksen ja odotuksien väliseen suhteeseen liittyvän ajatuksen: edistys (progress) käsitteenä ja koettuna todellisuutena teki selkeän eron kokemusten ja odotusten välille⁴⁰³. Sukupolvet elivät samassa kokemuksellisessa tilassa (experiential space), mutta näkökulmat näihin kokemuksiin vaihtelivat poliittisen sukupolven ja sosiaalisen aseman mukaan⁴⁰⁴. Ajatusta voi soveltaa myös paperittomaan siirtolaisuuteen: Jos paperitonta siirtolaisuutta (siirtolaisuus ymmärrettynä prosessina) pidetään tällaisena kokemuksellisena tilana, tulokulma kokemuksiin vaihtelee täysin riippuen siitä, onko kokija paperiton siirtolainen, ihmisoikeusjärjestön edustaja, lainsäätäjää, poliisi vai keskiverto EU-kansalainen. Toisaalta myös ”kehityksen” voima on läsnä, sillä alati muuntuvan EU-lainsäädännön, vahvistuvan rajavalvonnan ja taloudellisten heilahtelujen aikana potentiaalisten paperittomien siirtolaisten aiempien kohtalontoverien kokemuksiin perustuvilta odotuksilta murenee helposti pohja. Aiemmat kokemukset perustuvat erilaiseen toimintaympäristöön: ”Eniten yllätyin siitä, kuinka paljon se informaatio, jota olin saanut, erosi todellisuudesta. [...]”⁴⁰⁵ (nainen, 44. Kamerun).

Luvussa 4 esiin tuomani Sternin ja Koselleckin huomiot siitä, kuinka kerrontahetki vaikuttaa omien kokemusten ymmärtämiseen, avaavat mahdollisuuden arvioida kriittisesti tätä odotusten ja kokemusten välistä kuilua. Kokemus voi muuntua toiseksi, jos ymmärrys tapahtuman merkityksestä muuttuu. Haastateltavieni kokemukset niin koti- ja lähtömaissaan, matkan aikana kuin Euroopassa näyttelivät tärkeää osaa haastattelujen sisällössä, ja jälkeinpäin kokemuksia suhteutettiin odotuksiin. On mahdollista, että negatiiviset kokemukset ovat saaneet karvaamman leiman, jos odotukset ovat olleet korkealla. Se, että kokemuksille annetaan merkityksiä erilaisten diskurssien puitteissa, ei tee kuitenkaan kiellä sitä tosiseikkaa, että ihmiset elävät ja kokevat uhan ja turvallisuuden tunnetta sekä kärsimyksiä ja hyvinvointia.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Agraariyhteiskunnissa ihmisten elämä seurasi vuodenaikojen vaihtelua. Ihmisten odotukset tulevasta perustuivat aiempien sukupolvien kokemuksiin. Yksinkertaistaen kokemukset ja odotukset loivat siten eräänlaisen kehän, jossa odotusten toteutumisen todennäköisyys oli suuri. Koselleck 1985, 276–282

⁴⁰⁴ Koselleck 1985, 282.

⁴⁰⁵ ”Lo que más me sorprendía era el contraste entre la información que yo tenía y la realidad. [...]”

⁴⁰⁶ Stern 2006, 184–185.

6. Johtopäätökset

Paperiton siirtolaisuus Euroopassa on tosi-asia, mutta käsitykset paperittomuuden syistä vaihtelevat. Omassa tutkielmassani olen pyrkinyt osaltani lisäämään ymmärrystä siitä, miksi lukuisat ihmiset tavoittelevat pääsyä Eurooppaan tai jäävät tänne asumaan ilman asianmukaisia oleskeluun oikeuttavia asiakirjoja. Tutkielmassani olen käsitellyt erityisesti siirtolaisuusprosessin alkuvaiheita ja niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat siirtolaisuuspäätöksen taustalla. Päämielenkiintoni kohteena ovat olleet paperittomien siirtolaisten Eurooppaa, Euroopan unionia sekä eurooppalaista kohdemaata koskevat mielikuvat ja odotukset.

Tutkielmani johtopäätöksenä voin todeta, että paperittomien siirtolaisten Eurooppaa koskevilla mielikuvilla on merkitystä siirtolaisuutta synnyttävänä ja ylläpitävänä vetotekijänä. Paperittomien mielikuvat ja niiden pohjalta johdetut odotukset elämästä Euroopasta olivat poikkeuksetta myönteisiä ja joidenkin kohdalla yltiöpositiivisuudessaan vääristyneitä, mikä kannusti pyrkimään Eurooppaan. Köyhyyttä, kodittomuutta, työttömyyttä ja syrjintää ei sen sijaan liitetty mielikuviin Euroopasta. Koulutustaso korreloi mielikuvien realistisuuden kanssa: korkeasti koulutetummat paperittomat olivat ennakoineet jossain määrin vaikeuksia, vaikka silti pitivät tulevaisuudennäkymiään Euroopassa kotimaataan parempina. Kouluttamattomien paperittomien mielikuvat ja odotukset olivat ylimitoitettuja. Koulutustaustaan pohjaavat erot viittaavat koulutuksen mahdollistavan Eurooppaa koskevien faktatietojen hankkimisen lisäksi taidot arvioida ja suhteuttaa kriittisesti esimerkiksi median kuvastoa.

Ennen perille pääsemistä paperittomat siirtolaiset mielsivät Euroopan suhteellisen homogeenisena maanosana, jossa työ- ja vaurastumismahdollisuudet, ihmisoikeudet ja oikeusvaltion takaama turva kuuluivat kaikille asuinpaikasta ja etnisestä taustasta riippumatta. Näiden asioiden uskottiin olevan myös helposti saavutettavissa kaikkialla Euroopassa, minkä vuoksi päämääränä oli yleensä vain päästä maanosaan, ei niinkään tietyn yksittäisen valtion alueelle. Erityisesti mielikuvat koti- tai asuinmaata paremmista työ- ja tätä kautta vaurastumismahdollisuuksista Euroopassa olivat yksi keskeinen vetotekijä paperittoman siirtolaisuuden taustalla. Haastattelujeni perusteella siirtolaisuuteen kannustavia taloudellisia tekijöitä ei tule kuitenkaan tulkita puhtaasti neoklassisen talousteorian mukaisena yksilön pyrkimyksenä maksimoida omat tulonsa, vaan (paperiton) siirtolaisuus on pikemminkin koko perheyksikön toimeetuloa ja statusasemaa koskeva päätös.

Positiiviset mielikuvat muuntuivat omaa elämää koskeviksi odotuksiksi; siirtolaisena Euroopassa

elämiseen ei liitetty ennakolta negatiivisia odotuksia kuten laillisen oleskeluluvan puuttumisesta johtuvien vaikeuksien ennakkointia. Tätä selittää osittain se, että mielikuviin asioiden helppoudesta liittyi monissa tapauksissa täydellinen tai osittainen tiedon puute tai virheelliset käsitykset lailliseen oleskeluun tarvittavista dokumenteista.

Euroopan unioniin, Suomeen ja Espanjaan liitettiin etukäteen vain vähän tai ei lainkaan mielikuvia. Merkittävin Suomea ja Espanjaa koskeva vetotekijä oli, että ne olivat *eurooppalaisia* valtioita, minkä vuoksi yleisten Eurooppaa koskevien mielikuvien oletettiin pätevän myös niiden kohdalla. Yksittäisistä seikoista Espanjan kohdalla korostui maan asema Euroopan etelärajalla; Espanja hahmotettiin usein väylänä muualle Eurooppaan. Suomen osalta vetotekijäksi nousi muutamassa haastattelussa erityisesti maine ihmisoikeuksia kunnioittavana maana.

Konfliktit, väkivalta sekä yleinen näköalattomuus koti- tai asuinmaassa ovat paperitonta siirtolaisuutta aiheuttavia työntekijöitä. Työntekijöiden tuntemus auttoi hahmottamaan Eurooppaan suuntautuvaan siirtolaisuuteen kannustavia vetotekijöitä: koti- tai asuinmaan tilannetta suhteutettiin mielikuviin Euroopasta ja omista mahdollisuuksista siirtolaisena mantereella. Konfliktit ja väkivalta toimivat useassa tapauksessa siirtolaisuusprosessin laukaisijoina, mutta lisäsivät myös osaltaan käsitystä tulevaisuudennäkymien valottomuudesta. Siten ne olivat sekä reaalin siirtolaisuuteen kannustava työntekijä että ideoiden tasolla toimiva työntekijä. Yleiseen näköalattomuuteen kuuluvia tekijöitä olivat myös huono työllisyystilanne, matala palkkataso sekä perheen elättämiseen liittyvät vastuut ja huolet. Siten omaan ja perheen toimeentuloon liittyvät syyt olivat sekä konkreettinen siirtolaisuuteen kannustava työntekijä että positiivisten mielikuvien ja odotusten muodossa vaikuttava vetotekijä. Parempien elinolosuhteiden ohella merkittävä paperittomaan siirtolaisuuteen kannustava työntekijä oli yksilön ja tämän perheen statusasemaan koheneminen: Euroopassa asuvia tai asuneita arvostetaan kotimaan yhteisössä korkeammalle kuin henkilöitä, joilta siirtolaisuuskokemus puuttuu. Samalla siirtolaiseksi lähtenyt tuottaa arvonantoa koko perheelleen. Huomio on merkittävä, sillä se kyseenalaistaa olettamukset puhtaasti taloudellisista motivaatiotekijöistä siirtolaisuuden taustalla.

Eurooppaa koskevat mielikuvat rakentuivat pääasiallisesti maanosassa asuneilta tai asuvilta sukulaisilta ja tuttavilta saatujen tietojen sekä heidän käyttäytymisestään, asenteistaan ja varallisuudestaan johdettuja päätelmien varaan. Median, lähinnä TV:n, kuvasto tuki mielikuvia rikkaasta Euroopasta. Havaintoni muiden siirtolaisten merkittävästä roolista mielikuvien luomisessa tukee Leen näkemystä siitä, kuinka määränpäättä koskevat tiedot riippuvat henkilökohtaisista

kontakteista sekä muista tietolähteistä, jotka eivät ole kaikkialla ja kaikkien saatavilla. Aiemmin siirtolaisuusprosessin aloittaneiden maanmiesten kokemukset eivät kuitenkaan olleet luotettava tietolähde, sillä joko kokemuksista ei haluttu kertoa todenmukaisesti tai sitten olosuhteet kohdemaassa olivat muuttuneet esimerkiksi taloudellisen laman vuoksi. Vastaavasti silloin, kun Eurooppaan liittyvistä kielteisistä kokemuksista oli yritetty kertoa, haastateltavani eivät olleet uskoneet kertomuksia. Huolimatta kohdemaata koskevan tiedon epäluotettavuudesta tutkimustulokseni tukivat verkostoteorian olettamuksia perheen ja muiden samaa alkuperää olevien maahanmuuttajien siirtolaisuutta edistävästä roolista. Merkittävä havainto oli myös oman kokemuksen painottaminen ainoana luotettavana tietolähteenä.

Mikäli nähdään, että EU:n tavoitteena tulee olla paperittoman siirtolaisuuden torjuminen, tutkimustulosteni valossa EU:n maahanmuuttopolitiikkaa voidaan tältä osin arvioida kriittisesti. Vaikka moderni teknologia mahdollistaa tehokkaamman rajavalvonnan ja siirtolaisten seulonnan, näihin instrumentteihin perustuva politiikka ei ota huomioon niitä olosuhteita, jotka tuottavat paperitonta siirtolaisuutta lähtömaissa. Paperittomien siirtolaisten lähtömaiden epävakaiden, fyysisesti ja/tai taloudellisesti turvattomien olosuhteiden sekä Eurooppaan liitettyjen voimakkaan positiivisten mielikuvien ja odotusten yhdistelmä tuottaa ja ylläpitää muuttoliikettä Eurooppaan. EU:n rajoille ja alueelle kohdennetulla valvonnalla ja muilla toimilla ei vaikuteta paperittoman siirtolaisuuden syihin lähtömaissa, ainoastaan jo liikkeelle lähteneisiin ihmisiin, mikä on paperittomuuden ennallaehkäisyn näkökulmasta liian myöhäistä. Unionin yhteistyö kolmansien maiden kanssa painottuu sekin rajavalvonnan tehostamiseen ja paperittomien siirtolaisten takaisinottamispolitiikkaan, ei niinkään paljoa maastamuuttopaineiden lieventämiseen paperittomien lähtömaiden olosuhteita kohentamalla. Vastaavasti EU:n luvattoman työvoiman käyttöön kohdistamat sanktiot eivät edesauta vähentämään työnsaantiin liittyviä virheellisiä käsityksiä, jotka usein juontuvat paperittomien koti- ja aiempien asuinmaiden työkuultuuriin ja eurooppalaistyylisten lupakäytäntöjen tai niiden valvonnan puuttumiseen. Haastatteluni myös osoittivat, ettei EU:n pyrkimys tiedottaa laillisista maahanmuuttoväylistä ja maahanmuuttoon liittyvästä säätelystä ole tuottanut tulosta. Unionin maahanmuuttopolitiikan kriittinen tarkastelu tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden jatkotutkimukselle: yksi vaihtoehto olisi perehtyä siihen, kuinka EU:n ja sen jäsenmaiden harjoittama kehitysyhteistyö ja kauppapolitiikka vaikuttavat paperittomaan siirtolaisuuteen, sillä kehitysyhteistyö ja kauppapolitiikka vaikuttavat kehittyvien maiden sisäpoliittiseen vakauteen sekä ihmisten elinolosuhteisiin ja tätä kautta tulevaisuuden odotuksiin.

Paperitonta siirtolaisuutta yksilön näkökulmasta tarkasteleva ja eri tietänoja leikkaava tutkimusaiheeni ei istunut vaivattomasti kansainvälisen politiikan (valtavirtatutkimuksen) traditioon. Marginaalisten ilmiöiden tai toimijoiden tutkimusta ei kuitenkaan mielestäni tule hylätä vain tämän vuoksi, sillä ottamalla tutkimusyksiköksi yksilöt pystyin nostamaan esille paperittoman siirtolaisuuden syitä aiempaa kattavammin. Sotien ja konfliktien, nälänhädän tai ympäristökatastrofin tuottamia äkillisiä ja laajoja siirtolaisvirtoja pystyy havainnoimaan ja tutkimaan ilman varsinaista kosketusta siirtolaisiin itseensä esimerkiksi viranomaisten tilastojen ja satelliittikuvien avulla. Siirtolaisuuden selittämisestä mikro- tai makrotaloudellisilla tekijöillä tutkimalla on myös aiempaa kokemusta. Abstraktin tason mielikuvien ja odotusten tutkiminen tuotti uusia oivalluksia paperitonta siirtolaisuutta tuottavista tekijöistä, kuten siirtolaisuuteen liittyvän statusaseman merkityksestä ja oman kokemuksen painottamisesta, sekä vahvasti joitakin aiemmista siirtolaisuusteorioista kuten esimerkiksi verkostoteorian käsitystä yhteisön merkityksestä siirtolaisuusprosessissa. Mielikuvien ja odotusten roolin tutkiminen avasi mahdollisuuksia aiheen jatkotutkimukselle sekä yksittäisten eurooppalaisten valtioiden sekä Euroopan unionin maahanmuuttopolitiikan kriittiselle tarkastelulle. Mahdollisuuksien rajoissa oli myös herättää laajempaa huomiota ilmiöön ja ihmisiin sen takana. Konkreettinen esimerkki tästä ovat saamani kutsut saapua puhumaan aiheesta kahteen eri tilaisuuteen syksyllä 2011.

Yksilökeskeisellä tutkimusaiheellani pystyin myös murtamaan stereotyyppisiä käsityksiä paperittomista. Julkisessa keskustelussa paperittomia kuvataan usein homogeenisena, ensisijaisesti taloudellisista syistä siirtolaisiksi ryhtyneenä joukkona. Todellisuudessa paperittomien taustat ja motiivit vaihtelevat hyvinkin paljon. Yhdistäväksi tekijäksi nousee paremman elämän tavoittelu. Parempi elämä Euroopassa sai paperittomien vastauksissa kuitenkin lukuisia eri merkityksiä väkivallan uhan loppumisesta ja koulutusmahdollisuuksista perheen tukemiseen sekä haluun olla vapaa toteuttamaan itseään. Paperittomana oleskelu voi olla väline saavuttaa laillinen oleskelulupa, mutta usein paperittomaksi siirtolaiseksi päädytään joko laillisia maahanmuuttoväyliä koskevan tiedon puutteesta johtuen tai olosuhteiden muutoksen, kuten esimerkiksi kielteisen turvapaikkapäätöksen, vuoksi.

Kokemukseni haastattelijana osoitti feministien tutkimuksen eettisyyttä ja tutkijan itsereflektiota painottavan lähestymistavan olevan perusteltu, sillä haastattelututkimukseen liittyy aina ennakoimattomia tekijöitä. Kysymykset eettisesti hyväksyttävästä toiminnasta ja tutkijan kyvyttömyydestä kontrolloida haastattelutilannetta nousivat yllättävän voimakkaasti esiin varsinkin

Metsälän säilöönottokeskuksessa tekemieni haastattelujen aikana. Johtuen joidenkin teemojen herkkyydestä ja subjektiivisesta näkemyksestäni siitä, mikä kussakin haastattelutilanteessa oli eettisesti hyväksyttävää toimintaa, en saanut kaikkiin kysymyksiini aina vastauksia. Kuitenkin juuri siitä syystä, että annoin haastateltavieni kertoa heille itselleen merkityksellisistä asioista (tai asioista, joista he olisivat minun haluavan kuulla?), päädyin pohtimaan paperitonta siirtolaisuutta sellaisista näkökulmista, joita en alkujaan aikunut tarkastella tutkielmassani. Yksi tällainen näkökulma olivat paperittomien kokemukset Euroopassa yhtäältä vastaanottavan maan sisällä asuvina ihmisinä, jotka samaan aikaan ovat kyseisen yhteiskunnan ulkopuolella. Ulkopuolisuuden ja siihen liittyvä (toteutumattomien) oikeuksien tematiikkaa on käsitelty aiemmin kansainvälisen politiikan ja oikeustieteen rajapinnoilla liikkuvissa tutkimuksissa⁴⁰⁷. Päädyin siten mutkan kautta yhteen keskeiseen paperittomuutta koskevaan kysymykseen.

Ollakseni uskollinen tavoitteelleni antaa paperittomien oman äänen kuulua tutkimuksessani päätän tutkielmani erään haastateltavani paperitonta siirtolaisuutta koskevaan pohdiskeluun:

”Työlläni, vaikka se olisikin laitonta, olen osallistunut verovarojen kerryttämiseen, joilla rakennetaan myöhemmin maanteitä, sairaaloita ja kouluja. Yhdellä tapaa olen mukana rakentamassa tätä maata. Siispä, mielestäni tulisi välittää viestiä siitä, että maahanmuuttajat osallistuvat sekä lähtömaidensa että vastaanottavan maan kasvuun ja kehitykseen. [...] Ymmärrän, että Euroopalla on katoliset, valkoiset juurensa, mutta tilanne ei ole staattinen vaan dynaaminen. Eurooppalaisen alueen sisällä on muitakin ihmisiä. Täytyy olla vaihtoehtoisia keinoja tehdä politiikkaa, kohdella näitä ihmisiä eurooppalaisen järjestelmän osana [...]. Kuitenkin poliittinen diskurssi päättyy aina syrjintään, muukalaisvihaan ja rasismiin. Syy vieritetään niskaamme. Pitää ottaa huomioon kaikki eri elementit, nostaa ne pöydälle ja puhua niistä suoraan. Ehkäpä poliittinen diskurssi tekee enemmän hallaa kuin [paperiton siirtolaisuus]”⁴⁰⁸
(Mies, 34, Senegal)

⁴⁰⁷ Esim. Gunnelflo – Segelberg 2010, Ceriani Cernadas 2009.

⁴⁰⁸ ”Con mi trabajo, aunque sea ilegal, he participado en los impuestos que luego se van a utilizar para la construcción de carreteras, hospitales y escuelas. De una forma yo estoy participando en la construcción de este país. Entonces, creo que el mensaje que hay que dar es que los inmigrantes están aquí participando en el crecimiento y desarrollo de su país de origen y también de su país de acogida. [...] Entiendo que Europa tiene sus raíces católicas y blancas pero la cosa no es estacionario, la cosa es dinámica. Hay gente que está dentro del espacio [europeo]. Tienen que tener otras formas de hacer la política, considerar a esa gente como personas integrantes del sistema europeo [...]. [Sin embargo], el discurso político siempre llega a la discriminación, a la xenofobia, al racismo. Esa gente nos echa la culpa. Hay que mirar todas las cosas, ponerlas encima de la mesa, hablarlas muy claramente. Puede ser que el discurso político hace más daño que la [inmigración irregular].”

Lähdeluettelo

Haastatteluaineisto

Metsälän säilöönottoyksikkö, Helsinki, Suomi, seitsemän nauhoitettua haastattelua 11.–15.3.2011

Sevilla, Espanja, seitsemän nauhoitettua haastattelua 7.–20.4.2011

Kirjallisuus ja artikkelit

Abu-Lughod, Lila (2005), *Dramas of Nationhood. The Politics of Television in Egypt*. Chicago: The University of Chicago Press.

Ackerly, Brooke A. – Maria Stern – Jacqui True (2006), ”Feminist methodologies for International Relations”. Teoksessa Ackerly, Brooke A. – Maria Stern – Jacqui True (2006), *Feminist methodologies for International Relations*. Cambridge University Press.

Ackerly, Brooke – Jacqui True (2010), *Doing Feminist Research in Political & Social Science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Archer, Toby (2009), ”The Stockholm Programme. Europe's Next Step on Its Quest to Be an ”Area of Freedom, Security and Justice”.” Briefing Paper 49, 15 December 2009. Ulkopoliittinen instituutti.

Arksey, Hilary – Peter Knight (1999), *Interviewing for Social Scientists*. London: SAGE Publications.

Asociación Elín (2010), *Ceuta, el drama silenciado de una frontera. Informe sobre la realidad de la inmigración en Ceuta hoy*.

Bommes, Michael - Ewa Morawska (2005), ”Introduction”. Teoksessa Bommes, Michael – Ewa Morawska (eds.) (2005), *International Migration Research. Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity*, ss. 1–16. Aldershot: Ashgate.

Boswell, Christina (2003), ”The 'External Dimension' of EU Immigration and Asylum Policy”. *International Affairs*, Vol. 79, No. 3, May 2003, pp. 619–638.

Boza, Diego (2009), ”La inmigración legal y ordenada desde una perspectiva normativa”. *Derechos Humanos en la Frontera Sur 2008*, pp. 26–32. La Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía.

Büger, Christian - Frank Gadinger (2007), ”Reassembling and Dissecting: International Relations

- Practice from a Science Studies Perspective”. *International Studies Perspectives* (2007) 8, pp. 90–110.
- Böhning, W. R. (1981), “Elements of a Theory of International Economic Migration to Industrial Nation States”. Teoksessa Kritz, Mary M. – Charles B. Keely – Silvano M. Tomasi (eds.) (1981), *Global Trends in International Population Movements*, pp. 28–43. New York: The Center for Migration Studies.
- Castles, Stephen (2000), “International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues”. *International Social Science Journal*, Volume 52, Issue 165, pp. 269–281, September 2000.
- Ceriani Cernadas, Pablo (2009), ”European Migration Control in the African Territory: The Omission of the Extraterritorial Character of Human Rights”. *Sur – International Journal on Human Rights*. Year 6, Number 10, June 2009, pp. 178–202.
- Cerwonka, Allaine – Liisa H. Malkki (2007), *Improvising Theory. Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*. Chicago: The University of Chicago Press.
- De Genova, Nicholas (2011), ”Alien powers. Deportable labour and the spectacle of security”. Teoksessa Squire, Vicky (2011), *The Contested Politics of Mobility. Borderzones and irregularity*, ss. 91–115. Routledge.
- Delgado Wise, Raúl – Humberto Márquez Covarrubias (2012), “Comtemporary migration seen from the perspective of political economy: theoretical and methodological elements”. Teoksessa Vargas-Silva, Carlos (ed.) (2012), *Handbook of Research Methods in Migration*, ss. 92–113. Edwar Elgar: Cheltenham.
- Demuth, Andreas (2000), “Some Conceptual Thoughts on Migration Research”. Teoksessa Agozino, Biko (ed.) (2000), *Theoretical and Methodological Issues in Migration Research. Interdisciplinary, intergenerational and international perspectives*, pp. 21–58. Aldershot: Ashgate.
- Dover, Robert (2008), “Towards a Common EU Immigration Policy: a Securitization Too Far”. *Journal of European Integration*, Vol. 30, No. 1, ss. 113–130, March 2008.
- Doyal, Len – Roger Harris (1986), *Empiricism, Explanation and Rationality. An Introduction to the Philosophy of the Social Sciences*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Düvell, Franck (2009), "Migration, Minorities and Marginality: New Directions in Europe Migration Research". Teoksessa Rumford, Chris (ed.) (2009), *The SAGE Handbook of European Studies*, ss. 328–346. London: SAGE.
- Favell, Adrian (2005), "Integration Nations: The Nation-State and Research on Immigration in Western Europe". Teoksessa Bommes, Michael – Ewa Morawska (eds.) (2005), *International Migration Research. Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity*, ss. 41–67. Aldershot: Ashgate.
- Fierke, K. M. (2007), *Critical Approaches to International Security*. Cambridge: Polity Press.
- Freeman, Gary P. (2005), "Political Science and Comparative Immigration Politics". Teoksessa Bommes, Michael – Ewa Morawska (eds.) (2005), *International Migration Research. Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity*, ss. 111–128. Aldershot: Ashgate.
- Gebrewold, Belachev (2007), "Migration Theories and African Migration to Europe". Teoksessa Gebrewold, Belachev (ed.) (2007), *Africa and Fortress Europe. Threats and Opportunities*, ss. 85–106. Aldershot: Ashgate.
- Geddes, Andrew (2005), "Migration Research and European Integration: The Construction and Institutionalization of Problems of Europe". Teoksessa Bommes, Michael – Ewa Morawska (eds.) (2005), *International Migration Research. Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity*, ss. 265–280. Aldershot: Ashgate.
- Geddes, Andrew (2001), "Migration and the Welfare State in Europe". *The Political Quarterly*, Vol. 74, August 2003, Issue Supplement s1, ss. 150–162.
- Gibney, Matthew J. (2011), "The rights of non-citizens to membership". Teoksessa Sawyer, Caroline – Brad K. Blitz (eds.) (2011), *Statelessness in the European Union. Displaced, Undocumented, Unwanted*, ss. 41–68. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guild, Elspeth (2004), *The Legal Elements of European Identity. EU Citizenship and Migration Law*. The Hague: Kluwer Law International.
- Gunnelflo, Markus – Niklas Selberg (2010), "Discourse or Merely Noise? Regarding the Disagreement on Undocumented Migrants". *European Journal on Migration and Law*, Vol. 12, Issue 2, pp. 173–191, April 2010.

- Gusterson, Hugh (2008), "Ethnographic Research". Teoksessa Klotz, Audie – Deepa Prakash (eds.) (2008), *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide*, ss. 93–113. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hofstede, Geert (1992), *Kulttuurit ja organisaatiot – Mielen ohjelmointi*. WSOY.
- Hughes, Christina (2002), *Key Concepts in Feminist Theory and Research*. London: SAGE Publications.
- Juntunen, Marko (2005), "Matkalla Euroopan linnoitukseen". Teoksessa Hirsiaho, Anu – Mari Korpela – Liisa Rantalaiho (toim.) (2005), *Kohtaamisia rajoilla*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Jacoby, Tami (2006), "From the trenches: dilemmas of feminist IR fieldwork". Teoksessa Ackerly, Brooke A. – Maria Stern – Jacqui True (2006), *Feminist methodologies for International Relations*. Cambridge University Press.
- Kantola, Johanna – Johanna Valenius (2007), "Maailmanpolitiikka". Teoksessa Kantola, Johanna – Johanna Valenius (toim.) (2007), *Toinen maailmanpolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Keats, Daphne M. (2000), *Interviewing – A Practical Guide for Students and Professionals*. Buckingham: Open University Press.
- Kivisto, Peter – Thomas Faist (2010), *Beyond a Border. The Causes and Consequences of Contemporary Immigration*. London: Pine Forge Press.
- Klotz, Audie (2008), "Introduction". Teoksessa Klotz, Audie – Deepa Prakash (eds.) (2008), *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide*, ss. 1–7. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Koselleck, Reinhart (1985), *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. London: The MIT Press.
- Krause, Monika (2011), "Stateless people and undocumented migrants: an Arendtian perspective". Teoksessa Sawyer, Caroline – Brad K. Blitz (2011) (eds.), *Statelessness in the European Union*, ss. 22–40. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kubáľková, Vendulka – Nicolas Onuf – Paul Kowert (1998), "Constructing Constructivism". Teoksessa Kubáľková, Vendulka – Nicolas Onuf – Paul Kowert (1998), *International Relations in a Constructed World*, ss. 3–21. New York: M. E. Sharpe.

- Kurki, Milja – Colin Wight (2007), “International Relations and Social Science”. Teoksessa Dunne, Tim – Milja Kurki – Steve Smith (eds.) (2007), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ss. 13–33. Oxford University Press.
- Lanotte, María Ángeles (2009), “Marruecos: Estatuto de asociación avanzada con la Unión Europea, versus buen gendarme de la política europea de externalización de fronteras.” *Derechos Humanos en la Frontera Sur 2008*, pp. 33–51. La Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía.
- Laubenthal, Barbara (2007), “The Emergence of Pro-Regularization Movements in Western Europe”. *International Migration* Vol. 45 (3) 2007, pp. 101–133.
- Lavenex, Sandra – Rahel Kunz (2008), “The Migration–Development Nexus in EU External Relations”. *Journal of European Integration*, Vol. 30, No. 3, pp. 439–457, July 2008.
- Lavenex, Sandra – Emek M. Uçarer (2003), ”The Emergent EU Migration Regime and Its External Impact”. Teoksessa Lavenex, Sandra – Emek M. Uçarer (2003), *Migration and the Externalities of European Integration*, ss. 1–13. Lanhan: Lexington Books.
- Lebow, Richard Ned (2007), “Classical Realism”. Teoksessa Dunne, Tim – Milja Kurki – Steve Smith (eds.) (2007), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ss. 52–70. Oxford University Press.
- Lee, Everett S. (1969), “A Theory of Migration”. Teoksessa Jackson, J. A. (1969), *Migration*, ss. 282 – 297. Lontoo: Cambridge University Press.
- Lee, Everett S. (1966), “A Theory of Migration”. *Demography*, Vol. 3, No. 1 (1966), pp. 47–57.
- Letherby, Gayle (2003), *Feminist Research in Theory and Practice*. Buckingham: Open University Press.
- Linklater, Andrew (2005), ”A European Civilizing Process?”. Teoksessa Teoksessa Hill, Christopher – Michael Smith (eds.) (2005), *International Relations and the European Union*, ss. 367–387. Oxford: Oxford University Press.
- Mai, Nicola (2001), ” ’Italy is Beautiful’. The role of Italian television in Albanian migration to Italy.” Teoksessa King, Russell – Nancy Wood (eds.) (2001), *Media and Migration. Constructions of mobility and difference*, ss. 95–109. London: Routledge.
- Massey, Douglas S. - Joaquín Arango – Graeme Hugo – Ali Kouaouci – Adela Pellegrino – J.

- Edward Taylor (1994), "An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case". *Population and Development Review*, Vol. 20, No. 4 (Dec., 1994), pp. 699–751.
- Massey, Douglas S. - Joaquín Arango – Graeme Hugo – Ali Kouaouci – Adela Pellegrino – J. Edward Taylor (1993), "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1993), pp. 431–466.
- Miggiano, Luca (2009), "States of exception: securitisation and irregular migration in the Mediterranean". *New Issues in Refugee Research. Research Paper No. 177*. UNHCR. Policy Development and Evaluation Service.
- Mearsheimer, John J. (2007), "Structural Realism". Teoksessa Dunne, Tim – Milja Kurki – Steve Smith (eds.) (2007), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ss. 71–88. Oxford University Press.
- Moraes, Claude (2003), "The Politics of European Union Migration Policy". *The Political Quarterly*, Vol. 74, August 2003, Issue Supplement s1, pp. 116–131.
- Neisser, Heinrich (2007), "European Migration Policy". Teoksessa Gebrewold, Belachev (ed.) (2007), *Africa and Fortress Europe. Threats and Opportunities*, ss. 139–158. Aldershot: Ashgate.
- O'Reilly, Karen (2001), "'Blackpool in the Sun'. Images of the British on the Costa del Sol." Teoksessa King, Russell – Nancy Wood (eds.) (2001), *Media and Migration. Constructions of mobility and difference*, ss. 173–188. Lontoo: Routledge.
- Pastore, Ferruccio (2003), "Aeneas's Route: Euro-Mediterranean Relations and International Migration". Teoksessa Lavenex, Sandra – Emek M. Uçarer (2003), *Migration and the Externalities of European Integration*, ss. 105–123. Lanhan: Lexington Books.
- Peers, Steve (2008), "Legislative Update: EU Immigration and Asylum Competence and Decision-Making in the Treaty of Lisbon". *European Journal of Migration and Law*, 10 (2008), pp. 219–247.
- Peutz, Nathalia (2007), "Out-laws: Deportees, Desire and "The Law" ". *International Migration*, Vol. 47 (3) 2007, pp. 182–191.
- Rastas, Anna (2005), "Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa". Teoksessa Ruusuvuori, Johanna – Liisa Tiittula (toim.) (2005), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, ss. 78–102.

Tampere: Vastapaino.

- Rees, Wyn (2005), "The External Face of Internal Security". Teoksessa Hill, Christopher – Michael Smith (eds.) (2005), *International Relations and the European Union*, ss. 205–224. Oxford: Oxford University Press.
- Ruusuvuori, Johanna – Liisa Tiittula (2005), "Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus". Teoksessa Ruusuvuori, Johanna – Liisa Tiittula (toim.) (2005), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, ss. 22–56. Tampere: Vastapaino.
- Sarkonen, Niina (2005), "Emme ole laittomia, olemme ihmisiä". *Liikkuvat muukalaiset symbolisen väkivallan kohteina sekä diskurssianalyttinen tapaustutkimus "laittoman" siirtolaisuuden uutisoinnista espanjalaisissa sanomalehdissä*. Kansainvälisen politiikan pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen laitos.
- Smith, Steve (2007), "Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory". Teoksessa Dunne, Tim – Milja Kurki – Steve Smith (eds.) (2007), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ss. 1–12. Oxford University Press.
- Smith, Steve (2000), "The discipline of international relations: still an American social science?". *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 2, No. 3, October 2000, pp. 374–402.
- Squire, Vicky (2011), "The contested politics of mobility. Politizing mobility, mobilizing politics". Teoksessa Squire, Vicky (2011), *The Contested Politics of Mobility. Borderzones and irregularity*, ss. 1–25. Routledge.
- Tickner, J. Ann (2006), "Feminism meets International Relations: some methodological issues". Teoksessa Ackerly, Brooke A. – Maria Stern – Jacqui True (2006), *Feminist methodologies for International Relations*. Cambridge University Press.
- Tiittula, Liisa – Johanna Ruusuvuori (2005), "Johdanto". Teoksessa Ruusuvuori, Johanna – Liisa Tiittula (toim.) (2005), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, ss. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- Vertovec, Stephen (2007), "Circular Migration: the way forward in global policy?" *International Migration Institute Working Papers*, Year 2007, Paper 4.
- Viitanen, Kaisa (2010), *Paperittomat*. Helsinki: HS kirjat.

- Väyrynen, Raimo (2003), "Illegal Immigration, Human Trafficking, and Organized Crime". United Nations University. World Institute for Development Economic Research. Discussion Paper No. 2003/72.
- Walters, William (2002), "Deportation, Expulsion, and the International Police of Aliens". *Citizenship Studies*, Vol. 6, No. 3, 2002, pp. 265–292.
- Webb, Keith (1995), *An Introduction to Problems in the Philosophy of Social Sciences*. London: Pinter.
- Wood, Nancy – Russell King (2001), "Media and Migration: an overview". Teoksessa King, Russell – Nancy Wood (eds.) (2001), *Media and Migration. Constructions of mobility and difference*, ss. 1–21. Lontoo: Routledge.

Euroopan unionin asiakirjat ja viralliset Internet-sivut

Ohjelmat ja sopimukset

- Eurooppa-neuvosto (2010), Tukholman ohjelma – avoin ja turvallinen Eurooppa kansalaisia ja heidän suojeluaan varten. 2010/c 115/01
- Council of the European Union (2008), "The European Pact on Immigration and Asylum". 13440/08.

Eurooppa-neuvoston päätöslauselmat

- Seville European Council, 21 and 22 June 2002. Presidency Conclusions, 13463/02.
- Brussels European Council, 15/16 December 2005. Presidency Conclusions, 15914/1/05. Annex I: Global Approach to Migration.

Komission tiedonannot, raportit ja kertomukset

- CLANDESTINO Project (2009), Final Report 23 November 2009.
- European Commission COM(2011) 743 final, "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The Global Approach to Migration Mobility".
- European Commission COM(2011) 248 final, "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Communication on migration."

Euroopan komission tiedonanto KOM(2011) 248 lopullinen, "Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Maahanmuuttotiedonanto".

Commission Staff Working Paper SEC(2011) 620 final, accompanying the document "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Annual Report on Immigration and Asylum (2010)".

Euroopan komission kertomus KOM(2010) 214 lopullinen, "Komission kertomus Euroopan parlamentille ja neuvostolle. Ensimmäinen maahanmuutto- ja turvapaikka-asioita koskeva vuosikertomus (2009)".

Euroopan komission tiedonanto KOM(2006) 402 lopullinen, politiikan ensisijaisista tavoitteista kolmansien maiden laittoman maahanmuuton torjunnassa".

Tiedotteet

European Commission (21.6.2012), "Statement by EU Commissioner Cecilia Malmström on the initialling of the EU-Turkey Readmission Agreement". Reference: MEMO/12/477, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-477_en.htm (luettu 7.12.2012)

European Parliament (21.9.2010), Press release: "Return of illegal immigrants: Parliament backs EU accord with Pakistan",
<http://www.europarl.europa.eu/en/pressroom/content/20100920IPR82938/html/Return-of-illegal-immigrants-Parliament-backs-EU-accord-with-Pakistan> (luettu 21.4.2011).

Summaries of EU legislation -sivusto

Dublin II Regulation,

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33153_en.htm (luettu 24.7.2012).

"Erittäin pätevien työntekijöiden maahantulo ja oleskelu (EU:n sininen kortti)",

http://europa.eu/legislation_summaries/internal_market/living_and_working_in_the_internal_market/l14573_fi.htm (luettu 12.2.2012).

"European Pact on Immigration and Asylum",

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/jl0038_en.htm (luettu 25.3.2012).

“Return Fund”,

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114570_en.html (luettu 11.5.2012).

”Sanctions against the employment of illegally staying non-EU nationals”,

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114566_en.htm (luettu 5.9.2011).

”The Schengen area and cooperation”,

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/133020_en.htm (luettu 25.2.2011).

Komission Internet-sivut

“EU Immigration Portal”, <http://ec.europa.eu/immigration/> (luettu 10.8.2012).

“Visa Information System (VIS)”, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/index_en.htm (päivitetty 7.9.2010).

“The European Return Fund”, http://ec.europa.eu/home-affairs/funding/return/funding_return_en.html (päivitetty 16.1.2012).

Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset

Suomen tasavalta, Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (1951), Convention and protocol relating to the status of refugees.

Viranomaislähteet

Europol (2009), Facilitated illegal immigration into the European Union. Fact Sheet.

Frontex (2012), Annual Risk Analysis 2012,

http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2012_final.pdf (tarkistettu 19.2.2013).

Frontex (2011), Annual Risk Analysis 2011,

http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2011.

[pdf](#) (tarkistettu 19.2.2013)

Poliisin ylijohdo (2009), Laittoman maahantulon vastainen toimintaohjelma 2010–2011. Poliisin ylijohdon julkaisusarja 5/2009.

Sähköiset lähteet

Association Européenne pour la défense des Droits de l'Homme (AEDH), "The AEDH asks members of European Parliament not to approve the readmission agreement with Pakistan". Press release, 12 July 2010, <http://www.aedh.eu/The-AEDH-asks-members-of-European.html> (luettu 21.4.2011).

Electronic Frontiers Finland ry (EFFI), "Schengenin tietojärjestelmä", <http://www.ffi.org/yksityisyys/tarkemmin/SISII.html> (luettu 13.10.2011).

Ihmisiä muuttoliikkeessä -verkkosivusto, "Faktaa ja fiktiota turvapaikanhakijoista ja pakolaisista", <http://www.muuttoliikkeessa.fi/index.html?lid=5&lang=suo> (luettu 7.6.2011).

Maahanmuuttovirasto, "Sanasto", <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?path=2761#6> (luettu 15.4.2011).

Migreurop, "Readmission agreement EU-Pakistan. The European Parliament has to deny its approval", kirje MEP Claude Moraesille, www.statewatch.org/.../ep-migreurop-letter-pakistan-agreement.pdf (luettu 21.4.2011).

No One Is Illegal UK –kampanja, <http://www.noii.org.uk/>.

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), "International Migration Outlook 2010."

Rankia, "Evolución de la tasa de paro 2011", <http://www.rankia.com/blog/tasa-paro/667953-evolucion-tasa-paro-2011> (luettu 1.8.2012).

Red Ariadna, "Procedimiento de asilo", <http://www.redariadna.org/infoPersonas.php?pag=infoPersonas.php&subseccion=PROCEDIMIENTO> (luettu 7.6.2011).

Statewatch, "Community Readmission Agreements: Brief Overview of the State of Play, 22.1.2010", www.statewatch.org/news/2010/jan/eu-readmission-agreements.pdf (luettu 21.4.2011).

UNESCO, UNESCO's Glossary on Migration, www.unesco.org/shs/migration/glossary (luettu 23.8.2010).

Sanoma- ja verkkolehdet

Aamulehti (12.7.2012), ”Iskut maahanmuuttajia vastaan arkipäivää Kreikassa”.

El País (7.8.2012), ”España tiene que dejar de ser “el paraíso de la inmigración ilegal”, afirma el PP”,
http://politica.elpais.com/politica/2012/08/07/actualidad/1344354676_754658.html (luettu 15.2.2013).

EurActiv.com, “France-Italy border row divides EU parties” (5.5.2011),
<http://www.euractiv.com/en/future-eu/france-italy-border-row-divides-eu-parties-news-504546>
(luettu 13.6.2011).

Helsingin Sanomat (27.4.2013), ”Paperittomien terveydenhuolto synnytti kiistan Helsingissä.”

Helsingin Sanomat (9.8.2011), ”Suomessa jopa 3000 paperitonta siirtolaista”,
<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Suomessa+jopa+3%C2%A0000+paperitonta+siirtolaista/1135268405531> (luettu 10.8.2011).

Le Monde (22.9.2009), ”La ’jungle’ de Calais évacuée, d’autres évacuations à venir”,
http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/09/22/debut-de-l-evacuation-de-la-jungle-de-calais_1243358_3224.html (luettu 4.9.2011).

Lääkärilehti (16.4.2012), ”Paperittomille klinikka myös Ouluun”,
http://www.laakarilehti.fi/uutinen.html?opcode=show/news_id=11913/type=1 (luettu 15.2.2013).

Lääkärilehti (27.1.2011), ”Salainen klinikka avaa ovensa”,
http://www.laakarilehti.fi/uutinen.html?opcode=show%2Fnews_id%3D10043%2Ftype%3D1%2Fref%3Duk (luettu 15.2.2013).

Metro France (7.6.2010), ”Bastille: Statu quo pour les sans-papiers”,
<http://www.metrofrance.com/info-locale/bastille-stat-quo-pour-les-sans-papiers/pjfg!6scIztLIXHjS1uhOV8k5KQ/> (luettu 4.9.2011).

Periodismohumano.com (5.9.2012), ”La odisea de los inmigrantes en Grecia”,
<http://periodismohumano.com/migracion/la-odisea-de-los-inmigrantes-en-grecia.html> (luettu 20.11.2012).

The Guardian (27.2.2012), ”All at sea: Italy mistreated Mediterranean migrants”,
<http://www.guardian.co.uk/law/2012/feb/27/italy-mistreated-boat-migrants> (luettu 15.2.2013).

The Guardian (28.3.2012), ”How a migrant boat was left adrift on the Mediterranean”,
<http://www.guardian.co.uk/world/2012/mar/28/migrant-boat-adrift-mediterranean> (luettu
15.2.2013).

YLE (11.5.2011), ”Poliisin haaviin jäi laittomasti Suomessa oleskelevia”,
http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2011/05/poliisin_haaviin_jai_laittomasti_suomessa_oleskelevia_2582057.html (luettu 18.6.2011).

Audio-visuaalinen materiaali

Remiche, Gilles (2010), *Ghetto Millionaires*. Belgia/Kongon demokraattinen tasavalta. Kesto 53 min.

Liitteet

Liite 1. Haastateltavien taustatiedot: koulutus

METSÄLÄ, maaliskuu 2011		SEVILLA, huhtikuu 2011	
Haastateltava	Koulutus	Haastateltava	Koulutus
Mies, 17, Nigeria	Ala- ja yläaste	Mies, 30, Kongon tasavalta	Peruskoulu kokonaan, opiskeli sosiologiaa yliopistossa. Kaupallisia opintoja Espanjassa
Mies, n. 20 Togo	Lopetti koulunkäynnin kuudennella luokalla, koska ei pystynyt maksamaan koulumaksuja. Isoisäpuoli ei halunnut huolehtia pojan koulutuksesta.	Mies, 33, Kongon demokraattinen tasavalta	Peruskoulu ja lukio kokonaan (yht. 12 vuotta), opiskeli 2 vuotta fysioterapijaa ja 2 vuotta poliittista taloustiedettä yliopistossa, mutta ei saanut kumpaakaan tutkintoa päätökseen.
Mies, 24 Guinea-Konakry	2 vuotta peruskoulua. Koulu jäi kesken, koska ei ollut varaa maksaa koulumaksuja.	Mies, 27, Kongon tasavalta	Peruskoulu ja lukio kokonaan. Vuosi taloustieteen opintoja yliopistossa. Jätti opinnot kesken kotimaan konfliktin vuoksi.
Mies, 24, Afganistan	Peruskoulu kokonaan, taloushallinnon tutkinto pakistanilaisesta etäyliopistosta.	Mies, 29, Senegal	Yht. 16 vuotta opintoja. Opiskeli yliopistossa laskentatoimea, mutta jätti opinnot kesken kiinnostuksen puutteesta.
Mies, 32, Nigeria	Lopetti koulunkäynnin viidennellä luokalla, koska isä ei pystynyt/halunnut maksaa koulumaksuja.	Mies, 34, Senegal	Yht. 16 vuotta opintoja: peruskoulu, lukio, neljän vuoden tutkinto yliopistosta (taloustiede, poliittis-taloudellinen analyysi), kahden vuoden maisterin tutkinto Ranskasta (instituutioiden ja organisaatioiden talous).
Mies, 25, Nigeria	Ala- ja yläaste. Ei varaa jatkaa koulunkäyntiä.	Mies, 31, Norsunluurannikko	Viisi vuotta ala-astetta, kolme vuotta koraanikoulua
Mies, Afganistan	10 vuotta koulua	Nainen, 44, Kamerun	Yht. n. 16 vuotta opintoja: peruskoulu, kaksi vuotta yliopisto-opintoja, kaksivuotinen AMK-tutkinto vakuutusosalta.

Liite 2. Haastateltavien taustatiedot: paperittomuuden eri muodot

METSÄLÄ, maaliskuu 2011			
Haastateltava	Passi, viisumi	Turvapaikka	Oleskelulupa
Mies, 17, Nigeria	Viisumi Italiaan; passi, jossa väärä ikä	Hakenut turvapaikkaa Suomesta.	Ei oleskelulupaa
Mies, n. 20, Togo	Ei henkilöllisyystodistusta tai viisumia; Suomeen toisen ihmisen henkilöllisyyspapereilla	Hakenut turvapaikkaa Suomesta.	Ei oleskelulupaa
Mies, 25, Guinea-Konakry	Ilmeisesti viisumi sekä oleskelulupa puuttuivat	Hakenut turvapaikkaa Suomesta Metsälään jouduttuaan.	Ei oleskelulupaa
Mies, 24, Afganistan	Ei passia tai viisumia	Hakenut turvapaikkaa Suomesta. Palautettiin Espanjaan Dublin-asetuksen perusteella.	Ei oleskelulupaa
Mies, 32, Nigeria	Ei passia tai viisumia	Hakenut turvapaikkaa Suomesta.	Ei oleskelulupaa
Mies, 25, Nigeria	Väärennetyt paperit	Hakenut turvapaikkaa Suomesta, saanut kielteisen päätöksen. Jäi maahan luvatta turvapaikkaprosessin päättymisen jälkeen.	Ei oleskelulupaa
Mies, Afganistan	Viisumi ja passi Venäjälle mennessä, mutta passin valokuva ei ollut alkuperäinen; ei (ilmeisesti) passia tai viisumia Suomeen tullessa.	Hakenut turvapaikkaa Suomesta, saanut kielteisen päätöksen. Valittanut päätöksestä.	Ei oleskelulupaa
SEVILLA, huhtikuu 2011			
Haastateltava	Passi, viisumi	Turvapaikka	Oleskelulupa
Mies, 30 Kongon tasavalta	Espanjaan saapuessa ei passia, mutta henkilökortti. Väärensi UNHRC:n dokumentin päästäkseen Beninistä Nigeriin.	Haki turvapaikkaa, mutta hakemusta ei koskaan ratkaistu.	Saanut oleskeluluvan kolmen vuoden oleskelun jälkeen.
Mies, 33 Kongon demokraattinen tasavalta	Ei passia tai viisumia. Matkusti toisten ihmisten henkilöpapereille.	Haki turvapaikkaa, mutta vuoden ja kolmen kuukauden päästä prosessi päättyi kielteiseen päätökseen. Jäi maahan luvatta.	Saanut oleskeluluvan kolmen vuoden oleskelun jälkeen.

Mies, 27 Kongon tasavalta	Marokkoon saapuessa oma passi, mutta ei viisumia. Espanjaan saapuessa ei passia eikä viisumia.	Haki turvapaikkaa, mutta hakemusta ei oltu vielä haastattluhetkellä ratkaistu.	Odotti kolmen vuoden määräajan umpeutumista hakeakseen oleskelulupaa.
Mies, 29, Senegal	2 kk viisumi Ranskaan, jonka umpeutumisen jälkeen jäi luvattomasti maahan lähes vuodeksi. 2003 muutti Espanjaan, jossa oleskeli vuoden luvatta.	Ei hakenut turvapaikkaa.	Saanut oleskeluluvan Espanjaan vuoden luvattoman oleskelun jälkeen.
Mies, 34, Senegal	Passi, muttei viisumia	Ei hakenut turvapaikkaa.	Odotti kolmen vuoden määräajan umpeutumista hakeakseen oleskelulupaa.
Mies, 31, Norsunluurannikko	Saapuessa ei passia tai viisumia. Oli jättänyt passin kotimaahan tarkoituksella, jottei joutuisi karkotetuksi takaisin. Passi lähetettiin hänelle myöhemmin.	Haki turvapaikkaa, mutta sai kielteisen päätöksen. Valitti päätöksestä, mutta päätös pysyi voimassa.	Odotti kolmen vuoden määräajan umpeutumista hakeakseen oleskelulupaa.
Nainen, 44 Kamerun	Saapuessa turistiviisumi. Viisumin umpeuduttua jäi luvatta maahan.	Ei hakenut turvapaikkaa.	Sai oleskeluluvan kolmen vuoden oleskelun jälkeen.

Liite 3: Haastattelukysymykset

IN ENGLISH

General information:

- Would you tell me your name? If you like, we can use a nickname instead of your real name for the purpose of security.
- How old are you?

Origin:

- Where are you from (country and town)?
- If you do not wish to specify your country of origin could you tell me from which larger geographical area you are?

Family and social background:

- Could you tell me about your background? (Parents' occupation, social class, social status, other things that seem to be important for the interviewee; does the interviewee know what the term 'social background' mean?)
- What kind of family do you come from?
- To which social class did you belong to in your home country? (lower class, middle class, upper middle class, upper class OR a poor/well-off/rich family)
- Are you familiar with the word 'social class'?
- If I asked you to name a few things that you find important and valuable in life, what would your answer be?

Education:

- Did you go to school? (If not, ask if the interviewee can read.)
- For how many years?
- What kinds of institutions did you attend?
- Primary/secondary/upper secondary school/college/university?

Thinking about going; perceptions of Europe and the EU:

- When did you start thinking about leaving your home country?
- Do you remember when you thought of going to Europe for the first time?
- Could you tell me more about the situation in which you were by that time? (Working, studying, unemployed, under a threat of violence, etc.)
- What did you think of Europe by that time?
- What kind of ideas the word 'Europe' brought to your mind?
- How would you have described Europe before coming here?

- What about the country you were going to?
- Had you heard about the European Union?
- If you had, could you specify what kinds of things you knew about the union?
- Do you think there is a difference between Europe and the European Union? Does it matter to you?
- Did your family think it was necessary that you went abroad?

Information:

- What were the sources of information that were available to you?
- Did you know someone who had been in Europe? Who?
- Did you read articles or books that discuss the EU or Europe?
- Did you watch European programmes on TV?
- Did you have access to the Internet?
- When you started to plan your journey, did you know to which country you were going? Did it matter to you to which the country you ended up?
- What did you know about the documents and permits you would need in order to be able to work and live in the EU/Finland/Spain?
- Did you ask any authorities for help to get the necessary documentation?
- (For (former) asylum seekers) Did you know about the asylum procedure?
- (For (former) asylum seekers) Had you heard about the Dublin system (applying asylum is permitted in only one EU country)?
- Did you know about the border controls and patrols at the frontier?
- Do you think that the EU has any influence on the Finnish/Spanish immigration policy?

Journey:

- Had you been abroad before coming here?
- Did you know about the dangers you could face during your journey?
- Could you specify which ones?

Expectations:

- What kind of life did you expect to find for yourself in the EU?
- Did you think life in Europe would be easy?
- Did you think you would someday return to your home country? (In case of an asylum seeker, this question might not be appropriate.)

First encounter:

- When you finally arrived how did it feel? (Were you relieved, disappointed, excited, etc.?)
- Was Europe/Spain/Finland like you had imagined it would be?

Experiences in Europe:

- What has been the hardest thing for you in Europe?
- Have you felt like being an outsider? (otherness, alienation)

Illegal immigration:

- Do you think everyone should have the right to enter and live in the EU?
- If you think it is necessary to control the entry of immigrants, who would you allow to enter and stay here?
- When someone uses the word 'illegal immigration' what kinds of ideas does it evoke?

Is there something else you would like to add or something you have in mind?

EN ESPAÑOL

Información general:

- Me gustaría saber su nombre. Si lo prefiere podemos utilizar un pseudónimo o apodo como medida de seguridad.
- ¿Cuántos años tiene?

Origen:

- ¿De qué país viene? ¿Cuál es su ciudad de origen en ese país? Si no quiere especificar su país de origen, ¿podría contarme la región geográfica de dónde viene?

Familia y antecedentes sociales:

- ¿Puede contarme algo sobre su familia? ¿Cuál era el oficio/profesión de su padre? ¿Y la de su madre?
- ¿Podría decirme la clase social de sus padres?
- ¿A qué clase social pertenecía usted en su país de origen?
- ¿Me podría mencionar algunas cosas que le parecen importantes en la vida?

Formación:

- Cuénteme algo acerca de sus estudios ¿Fue a la escuela? ¿A la Universidad?
- ¿Durante cuántos años fue a la escuela? (Si no, pregunta si sabe leer.)

Pensando en venir a Europa (marcharse de su país); percepciones sobre Europa y la UE:

- ¿Recuerda cuando empezó a pensar en salir de su país de origen?
- ¿Recuerda cuando pensó en venir a Europa por primera vez?
- ¿Podría contarme algo sobre su situación personal en ese momento? ¿Estaba trabajando, estudiando? ¿Estaba en peligro?
- ¿Cuál era su impresión sobre Europa?
- ¿Con qué palabras hubiera descrito Europa antes de venir aquí?

- ¿Y sus impresiones sobre el país al que se dirigía?
- ¿Sabía algo de la Unión Europea?
- ¿Puede especificar qué cosas sabía exactamente?
- ¿Cree que existe una diferencia entre Europa y la Unión Europea? ¿La diferencia le parece importante?
- Tengo una pregunta más acerca de su familia: ¿A su familia le parecía importante que fuera al extranjero?

Información:

- ¿Cuáles eran las fuentes de información que tenía a su disposición?
- ¿Conocía a alguien que hubiera estado en Europa?
- ¿Había leído artículos o libros sobre la UE o Europa?
- ¿Había visto series o programas europeos en televisión?
- ¿Tenía acceso a Internet?
- Cuando decidió marcharse, ¿a dónde pensaba que iba a llegar? ¿a Europa? ¿a España/Finlandia? ¿a la UE? ¿Era el lugar exacto importante para usted? Por ejemplo, ¿era importante llegar a España por sí misma o porque es parte de la Unión Europea?
- Cuando empezó a planear su viaje, ¿qué sabía sobre el país europeo a donde se dirigía?
- ¿Qué sabía sobre los documentos y permisos necesarios para poder trabajar y vivir en la UE?
- ¿Pidió que las autoridades le ayudaran para poder obtenerlos?
- (Para los (ex) solicitantes de asilo) ¿Qué sabía sobre los procedimientos de asilo?
- (Para los (ex) solicitantes de asilo) ¿Se había enterado del llamado sistema Dublín (se puede solicitar asilo sólo en un país miembro de la UE)?
- ¿Sabía de los controles y las patrullas fronterizas?
- ¿Cree que la UE influye en las políticas de inmigración de Finlandia/España?

Viaje:

- ¿Había estado en el extranjero antes de venir a Europa?
- ¿Conocía los peligros del viaje?
- ¿Podría especificar exactamente qué peligros?

Expectativas:

- ¿Qué tipo de vida se imaginaba que viviría en la UE?
- ¿Pensó que iba a ser fácil?
- ¿Pensó en la posibilidad de volver a su país de origen algún día? (En el caso de un solicitante de asilo esta pregunta quizá no es adecuada.)

El primer encuentro:

- Cuando al final llegó, ¿cómo se sentía? (¿Se sentía aliviado, decepcionado, animado, etc.?)
- ¿Era/es Europa/Finlandia/España como la había imaginado?

Experiencias en Europa:

- ¿Qué ha sido lo más duro de vivir en Europa?
- ¿Alguna vez se ha sentido marginado? ¿Ha experimentado sentimientos de racismo o rechazo?

¿Le gustaría añadir algo más?